

ივერია

1884

6038

№ I, იანვარი

თბილისი.

ექვთიმე ხელაძის სტამბა.

1884

შინაარსი:

I.	აჩიელ ენათა ჯგუფი და ქართული ენა 3. შირიანაშვილასა	3
II.	საანდაზო ლექსები (ამოკრებილნი «კეფესვის ტყაოსნიდამ», ქილიჯა და მანიდამ» და «გუ- რამაანიდამ (შექდები)	27
III.	ღამათ მხიანი ქვეყანა ანუ მვეცია და ნორვეგია	42
IV.	ირაკლი და კოხტა ჰბელოდა (ლექია) ვ. ო.	61
V.	განკაცხულა (მოთხრობა) ა. მახსუნაძისა	67
VI.	ბაბლოზკრატა, ეოლოთა, ყრპათოვას საკონკავი, ყა- ვლ-თიერისერათქიანი, შერაალი, ჰედაკოკურის ნაწილას და- მაკეხი მშაკელა და აქხბელოთიკის. სანიქეშა ნოქერა, 1333 წელს, 22 დეკემბერს, თბილისი.	101
VII.	შინაურა მამაზიოქის მაკიერა მივანე-მოვიხელო. — აზირებული ბედა. — რა მიხეზია. — სააგენტოები და ცენტრა- ლიზაცია. — ამაო ძეხნა და დიდი ვითარება. — მხნენი და მარჯვენი არა ხართო. — თითოეულნი და თითოეულთ კრება მიხეზიო. — ჩვენი სკოლა. — ჩვენი მწერლობა და მეტყვე- ლება. — 200 ან 400. მკითხველი გაზეთისა ან ჟურნალისა. — მწერ- ლობა დიდი აუდიტორია. — ავილოთ მაგალითი. — თეატრს რაღა უშლის. — თეატრი ომარ-ხნობის დროს. — უწინ ასე იყო და დღეს ასეა. — წინ-სვლა და წარმატება ეს არის. — რეპერტუარი და უწინ- დელის თეატრის შემატრანე. — ნათარგმნი და გადმოკეთებული პიე- სები და ვოდევილები. — დედა-აზრს არ ვადგევართ. — იგივე დიდი მიხეზი და საერთო ვითარება. — ეხლანდელის თეატრის დასი. — წარმოდგენა 22 იანვარს. — თეატრის ხელმძღვანელი. — ჩეხელების თეატრი.	111
VIII.	განცხადებანი ამ წიგნში დაბეჭდილი სტატია «შინაური მიმო- ხილვის მავიერია» — ვერ იბეჭდება ისე, როგორც დაწერილია იყო.	

არჩილ მნათა ჯგუფი და ქართული მნა.

ეველა განათლებულ ქართველს მოეხსენება, რომ ქართული სიტყვიერება ზოგადის ენის მეცნიერების ახალი ნაწილია და, რადგანაც მეცნიერთა უურადლება მას აქნობამდე ვერ ჰქონდა მიქცეული, როგორც ჯერ იყო, ამიტომაც არ არის იგი დაწვრილებით განვითარებული, როგორც მაგ. კლასსიკური ფილოლოგია არის. ახლა ჩვენ, იმ ინტერესის მხედველთა, რომელსაც იხევენ უკანასკნელი ლინგვისტები ქართულის ენის შესწავლაში, იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ არამც თუ საზოგადოდ ჩვენი ენა და ლიტერატურა გაირკვევა, არამედ, შესაძლებელია, რუსთაველის ენაც კარძოდ იქმნას ფილოლოგიურად გამოკვლეული. ქართულის შესწავლის სურვილი ნამეტურ საფრანკეთის ლინგვისტებს შორის უფრო არის აღძრული.

სანამ პირ-და-პირ საგანზედ გადაიდოდეთ, საჭიროდ ვრაცხ, ორიოდ სიტყვა ვსთქვა, თუ რა მნიშვნელობა აქვს საზოგადოდ ფილოლოგიას და რას უნდა მისდევდეს იგი.

კაცის არსებაში მეტყველება ისეთი ძლიერი საქონელია, რომ რასაც გრძნობს ან ცნობს იგი, ყოველივე ცხადად ისაბტება მის სიტყვაში. კაცის მოქმედება გონების ნიშან წყალს მოკლებული იქნებოდა და შეუძლებელიც გახდებოდა იგი, რომ ასე არ ყოფილიყო. გონიერობა და მეტყველების ნიჭი ადამიან-

ის ბუნების ცხადი მომასწავებელი არიან და ეს ორი თვისება ერთი მეორესთან მჭიდროდაც არის დაკავშირებული. რადგან უკელაფერს, რაც კი შეადგენს გამოკვლევის საგანს, თვისი დასახამი აქვს, ამიტომაც არც კაცის გონება და მეტყველების ნიჭი არის დაუსახამო, თუმცე განუყოფელი კი არიან ერთმანეთისაგან. კაცის მეტყველების გამოკვლევას, მის დასახამის მიგნებას ის ინტერესი აქვს, რომ ამ ღონის საშუალებით გვინათლდება გზა, რომლითაც შეიძლება მიგნებულ იქმნას მთელი კაცობრიობის დასახამი, მისი წარმოდგომა. აი რა შეადგენს აწინდელი ფილოლოგიის საგანს. ეს მეტად დიდი და საყურადღებო საგანია. ვიცით, ადამიანს მეტყველების ნიჭი აქვს და მრთელი კაცობრიობაც სსკა-და-სსკა ენით ლაპარაკობს. ამ მოკვინების ასსნას ძველ დროშიაც ჭევიჭრობდენ, როგორც მაგ. მოსე წინასწარმეტყველი ბაბილონის გოდოლის შენების მოთხრობაში.

ენის მეცნიერება იკვლევს, როგორც კაცის გონების, ისე მის მეტყველების ვითარებასაც და რამდენად უფრო ბევრი ენა იქნება ფაქტიურად შემუშავებული, გამოკვლეული, იმდენად უფრო და უფრო ნათლად გვეჩვენება კაცის მეტყველების დასაწყისი. ეჭვი არ არის, რომ ამდენი სსკა-და-სსკა ენების წარმოდგომა იმის მიზეზია, რომ კაცთა ნათესავის პირველი ოჯახსა სიმრავლასა და სამკვიდრებელის სივიწროვის გამო, დაშლილა, განმარტოებულა სსკა-და-სსკა ალაგზე გადასვლით და ჭკვისა და ადგილობრივის პირობების წყალობით ამ კაცთა ნათესავის განსაკუთრებულ რტოებს ასე თუ ისე განუსაკუთრებიათ სსკა-და-სსკა ენები. ამ ენების შედარებითი გამოკვლევა ცხადად მიგვიყვანს კაცობრიობის პირველ სამყოფელთან. ამასობაში საჭიროა სიტუვა იქმნას გამოკვლეული, როგორც გამოთქმის, ისე

მნიშვნელობის მხრითაც. სიტყვაში უთუოდ უნდა გამოესკვირდეს ვაცობრიობის თავ-გარდასავლისა და მისი კულტურის წარმატება. ამ გამოკვლევით ვსწავლობთ საზოგადოდ კულტურის ისტორიას. რადგანაც ენის მეცნიერებში თან-და-თან დაარწმუნა ლინგვისტები, რომ ამ მიზნის მიღწევა შესაძლებელია, აღარ დაგმაყოფილებულან სუთი-ოდე ენის გამოკვლევით. არამედ უფრო ვრცლად მოჰკიდეს სული ამ საგანს და გამოიძიეს დიდ-ძალი ნაწილი იმისთანა ენებისაც კი, რომელთაც მწერლობა არა აქვთ. რასაკვირველია, რომ მწერლობის მექონე და განკითხვულ ენებს არა ნაკლებ უურადლებას მიაქცევდენ. ამ გვარად დაიწყო კლასიკური ფილოლოგია; მოჰკიდეს სული სანსკრიტურსა და ზენდურს ენებს, გამოიძიეს ბაბილონისა და ასირიის ლუწსმური წარწერები, გაარკვიეს ეგვიპტის ჰიეროგლიფები და სხვ. ამასობაში ჩვენმა ქვეყანამაც მიიზიდა მეცნიერთა უურადლება, რომელთა დასიც იგვლევს ქართულს მწერლობას და ენას მისი იდიომებითურთ. ამას ზედ დაერთო ვანის ლუწსმური წარწერები, რომელნიც ქართულნი აღმოჩნდნენ, როგორც ამბობს ლენოჩმანი და ამ გვარად ეს საგანი თან-და-თან საინტერესო სდება.

ეკროპიელი მეცნიერები ქართულის ენის შესახებ სულ სხვა-და-სხვა ნაირად სჯიან. მის გრამატიკულს წუობას სხვა-და-სხვა თვალთ უუერებენ. ეველას მსედველობის წერტილად აღებული აქვთ შედარებითი ენის მეცნიერება და ამ მეთოდით სელმძღვანებულნი დაასკვნიან შემდეგს სამს ჭასრს, რომელნიც საფუძვლად აქვს სამს სხვა-და-სხვა მიმართულებას: ერთნი მეცნიერნი ამბობენ, ქართული ენა ინდიულ-ეკროპიულის (არიულის) ენების ჯგუფს ეკუთვნისო; მეორენი ამტკიცებენ—ქართული ენა თურანის ენების ჯგუფის შტო არისო; მესამენი

გი არც იქით არიან და არც აქეთ. ივინი ჭკონებენ, რომ ქართული ენა თავის მონათესავე იდიომებითურთ განსაკუთრებული ენათა ჯგუფის წარმომადგენელიაო.

ეკროპიულ მეცნიერთაგან პირველად ლეიბნიცმა წარმოსთქვა, რომ ქართული ენა ბერძნულის, ლათინურისა და სომხურის მონათესავე არისო და კიდევ უჩვენა თავის ჭაზრის დასამტკიცებლად მრავალი ქართული სიტყვები, რომელთაც აქვსთ მსგავსება ბერძნულ-ლათინურ-სომხურთან. სიტყვების მარტივის მსგავსებით კიდევ ან ახსენება ერთი ენის მეორესთან ნათესაობა. შეიძლება ივინი გადატანილი იყვნენ ერთი ენიდან მეორეში მწიგნობრობისა თუ მისკლა-მოსვლის საშუალებით; მაგრამ ეს არის საგულისხმო, რომ ბევრი იმისთანა ბერძნულ-ლათინურ-ქართული სიტყვებია, რომ ეჭვში შეიყვანათ მათ დაკვირვებს და ძნელი გასაგებიც არის, რომელი რომლისაგან არის წარმომდგარი, ბერძნულ-ლათინური ქართულიდან, თუ ეს უგანასკნელი მათგან. მით უფრო საინტერესონი არიან ამ გვარი სიტყვები, რომ მათი ფესვები, როგორც გამოთქმით, რასაკვირველია, ხან-და-ხან ცოტა გადასხვაფერებულით, ისე მნიშვნელობითაც, ძლიერ ემსგავსებიან ერთმანეთს. ამის მაგალითებს ქვემოთ მოვიყვანთ. განსკვნებული ბროსსეც თითქმის ლეიბნიცის აზრისა იყო. თავის სტატიებში ეს პროფესორი გულმოდგინედ ამტკიცებდა, რომ ქართული ენა ინდიულ-ეკროპიულ ენებს ეკუთვნისო. ამ ჭაზრის თანამგრძობელი იყო და ახლაც არის ჩვენი მოხუცი პროფესორი ბ. დავით ჩუბინაშვილი, რომელიც ამოიბს «კავადოკიის ძველთა და ახლთა მკვიდრთა ეთნოგრაფიულ მიმოხილვაში», რომ «ჩვენი ენა შეადგენს ერთსა დარგსა ინდოეკროპიულის ენებისას, ძალიან ძველია და შეცვლილია დროთა ვითარებისა-

განა. ბოჰში კი, რომელიც ითვლება შედარებითი მეთოდის დამაარსებლად ენის მეცნიერებაში, თითქოს, აგვირგვინებდეს ქართული ენის ინდიულ-ეკროზიულობის ჭზრს, ისე დარწმუნებულა ჭსჯის. ამ მხრივ მასზედ უმორეს არავინ წასულა; მან არა თუ ქართული, არამედ მისი იდიომებიც: ჭანური, მეგრული და სვანური ერთი მეორესთან შედარებით დაუნათესავა სანსკრიტურს ენას.

მეორის მიმართულების წარმომადგენლად ითვლება მიულერი. ეს მეცნიერი ამბობს, რომ ქართული ენა და მასთან მრთელი კავკასიის ენები თურანის ენების ჯგუფს ეკუთვნან, ძლიერ ადრე დაშორებიან მას და ამიტომაც არიან გადაკვარეულნი.

მესამე მიმართულებას წარმომადგენს კლავროტის ჭზრი. ეს მეცნიერი ამბობდა, ქართული ენა კავკასიის სხვა ენებითურთ განმსოლოებულისა და კერძოდ მდგომარის ენათა ჯგუფის წარმომადგენელია, თუმცა ინდიულ-გერმანიულ (ეკროზიულ) ენებთანაც დიდი მსგავსება აქვს. ამ მიმართულების მიმდევარი დღეს ბ. ცაგარელია და ცდილობს კიდევაც თავის ნაწერებში გაამართლოს იგი. ამან უფრო გარკვევით დაადგინა ქართულის ენის თვით-მდგომარეობის კითხვა, და მას გარს შემოუხვია მეგრული, ჭანური, სვანური, საზოგადო ივერიულ ენათა ჯგუფის სახელით; მაგრამ საქვეყნოდ ეს არ არის ჯერ-ჯერობით აღიარებულად ეს ჭზრი, რადგანაც ამ მიმართულებას ჯერ ბ. ცაგარელი ჭუავს მოთავედ.

ქართულის თვითლოლოგიის შესახებ ბ. გიორგი წერეთელ-

მაც დასწერა «კრებულში» სტატია, რომელშიაც ბეკრს ქართულ სიტყვებს აღარებდა არიულ ენების სიტყვებს და აწარმოებდა მათგან. არიელების ისტორიის წინა-დროების აღმნიშვნელი სიტყვები თუ მოიპოვებიან ქართულშიაც, ესენი ჯერ კიდევ არ არიან ერთიან შეკრებილი, და თუა, ისიც არა დიდძალი. ამ გვარი სიტყვები რამდენიც ბეკრი აღმოჩნდება ჩვენს ენაში, იმდენი უფრო ცხადი იქნება ქართულის ენის არიულობა. აქვე საჭიროდ ვრაცხ ვსთქვა გაკვრით ორიოდ სიტყვა თვითონ ინდიელ-ევროპელების (არიელების) ისტორიის წინა-დროებისათვის. ინდიელ-ევროპელებს აღარ ახსოვთ ის მხარე, საიდგანაც გამოსულან, როგორ მოშენებულან იმ ალაგებზე, სადაც ისტორიას აღმოუჩინა იგინი. ეს ხალხები თუმცა არ უჩვენებენ თავიანთ უწინდელ სამშობლოს, მაგრამ ეჭვი არ არის, რომ არიელებს ექნებოდათ საერთო ალაგი და იმ ენებსაც, რომლებზედაც დღეს ლაპარაკობენ ესენი, უნდა ჰქონდეთ საერთო დასაბამი, უნდა იყვნენ იგინი ერთის ენისაგან წარმომდგარნი, რომელზედაც უნდა ელაპარაკნათ პირველ ხანებში, როცა შეადგენდნენ ერთს ოჯახს და სცხოვრობდნენ ერთს ალაგს. დღეს უჩვენებენ მარტო ორს ხალხს, რომელთაც ჰქონიათ დაცულნი სამღვთო დაკუდრებანი. პირველი მათგანი ირანიელები არიან, რომელნიც მკვიდრობდნენ ძველ ბაქტრიაში და მათ ენას ერქვა ბაქტრიული. ამათ საღვთო სახსოვარ წიგნს ჰქვია ავესტა, რომელიც შეიცავს უწინდელის ცხოვრების ბეკრ ძვირფასს ცნობას. იგინი თავიანთ წინაპართ სამშობლოს ამბობენ ირანიდგან ჩრდილოეთისკენ, სადაც უამთარა ძლიერ მოგლე იცის. მორე—ინდიელები არიან. ამათს სახსოვარს წიგნს ჰქვია ვედა, რომელიც არის საღვთო საგალობელთა კრებული. ამ კრებულში მოხსენებულია გეოგრაფიული ჩვენებანი იმ პირ-

ველ სამეოფისა, საიდგანაც გამოსულან იგინი, სანამ მოვიდოდნენ იმ ალაგებში, სადაც ისტორიული ცხოვრება დაუწყევიათ, ე. ი. ინდოეთის ჩრდილოეთ ნაწილში, სადაც ზამთარი არ იცის. ამ არიელების ისტორიაში ვხვდებით, რომ იგინი წელიწადს ზამთრობით სთვლიდნენ. ცხადია, რომ არიელები ცხელ ქვეყნებიდან არ იქნებიან მოსულნი, თვითონ პენჯაბში მათ ცხელი ჰავა დასვდათ; ქვეყნის ცივი ჰაერიდან სულ არ იქნებოდნენ და ძნელი საფიქრებელიც არის, რომ კაცობრიობას თავ-და-პირველად ქვეყნის ცივი სარტყელზედ მოეკიდოს ფეხი. დაგვჩვენია ერთი ზომიერ ჰავიანი ქვეყნები, სადაც შესაძლებელია, როგორც მრთელ კაცობრიობას, ისე კერძოდ არიელებსაც მისცემოდეს დასახლდნენ. აქვე ვსთქვამთ, რომ სანსკრიტურად ზამთარს ჰქვია «სიმა», რომელიც ძლიერ ძველია და უკვლავ არიულ ენებშიაც იპოვება. ძველი ირანული «სემო», თითქმის იგივეა, რაც სანსკრიტური. ჭრთულშიაც არის ეს სიტყვა, მხოლოდ დამატებითი ეტიმოლოგიით, როგორც მაგ. «ზამ-თარი», რომლის მეორე ნაწილი არის იგივე სანსკრიტური «თუჰარა» და ნიშნავს თოვლს. «სემო თუჰარა»-სგან წარმომდგარა დროს განმავალობაში ზამთარი, რომელსაც აღუნიშნავს საზოგადოდ წელიწადის დრო და «თუჰარა» კერძოდ გამხდარა ამ დროის გამოძახატეელი და შეცვლილა სიტყვად «თოვლი.» ეს ზევით ხსენებული «სიმა» ინდოეთის ნიადაგზედ არ დაიბადებოდა, რადგან აქ ზამთარი არ იცის; უთუოდ უნდა იყოს ნამოგზაურები ბაქტრიის კერძო ქვეყნებით და ყოველ შემთხვევაში არა სამხრეთ რუსეთიდან, როგორც ჰგონიათ რუსის მეცნიერებს. იგინი ამბობენ, რომ ინდოელების პირველ სამეოფ ალაგებმა ისეთი სუსხიანი და მძლავრი ზამთარი იცოდა, რომ წელიწადებს

სამთრობით სთვლიდნენ. შეიძლება რუსეთიც იყოს, მათის ჰაზრით, არიელების პირვანდელი სამყოფი, რადგან რუსეთს სამთრის ხანგრძლივობით, პირველი ალაგი უჭირავს სხვა ქვეყნებს შორის და რუსულ ენაშიაც არის მსგავსი სიტყვა: «зима» (ზიმა), გარნა რატომ შესაძლებელი არ არის, არიელებს, ზომიერ ჰავიან ქვეყნებში მცხოვრებთ, სამთრობით ეთვალათ წელიწადები. ზომიერ ჰავამ ხან-და ხან სამთარი არა ჩვეულებრივი იცის, მაგრამ მით განსხვავდება სუსხიანისაგან, რომ თოვლთან უინვა თითქმის უღონოა და ხან თოვლიც იშვიათი. ამ გვარი მოსაზრება რუსის მეცნიერებს სხვა კითხვებშიაც ატყვიან, მაგ. ზოგიერთები დანებებით ამტკიცებენ, რომ ხალხთა მოძრაობის ალაგი კასპიის კერძო რუსეთი იყოვო, ამასობაში ვი საქართველოს მნიშვნელობას ხალხთა მოძრაობის ისტორიაში თითქო განვებ სტოკებენო. სამსრეთ რუსეთს გარდა, თუმიცა საშუალო გერმანიისაგან ჰგონებენ ზოგიერთი მეცნიერები არიელების პირვანდელ საცხოვრებლად, მაგრამ ამ კითხვას მტკიცე საფუძველი არა აქვს. საზოგადოდ არიელების პირვანდელ სამშობლოს კითხვის ასახსნელად მიღებული აქვსთ ოთხი სიტყვა: «sal» (სალ) მარილი, «mare» (მარე), «asinus» (ასინუს) ვირი, «catus» (კატუს) კატა. ეს ოთხი სიტყვა სასსკრიტურიდან მოკიდებული ეველა არიულ ენებშია; ხოლო «asinus» (ასინუს) და «catus» (კატუს) ძველადგანვე სემიტურის ძირისაგან არიან წარმომდგარნი. ამ სიტყვების შესახებ უნდა ვსთქვათ, რომ მესამე სიტყვას გარდა ეველანი მოძოვრებისან ქართულშიაც. თუმიცა სიტყვას «sal» (სალ) პირდაპირ არ ჰგავს ჩვენებური სიტყვა «მარილი», მაგრამ შეიძლება ამის ძირი შედარებულ იქმნას «mare»-ს (მარე) ძირთან, რადგანაც მარილი ზღვისაც არის, და თუ ტბებშიაც

მოიპოვება იგი, ახლანდელი მარილის ტბები ოდესმე არსებულის ზღვის მომასწავებელნი არიან; საგულისხმოდ ესეც უნდა ვსთქვათ, რომ სანსკრიტურად «misa» (მისა) ზღვასაც ნიშნავს და ტბასაც. სიტყვები «mare» (მარე) და «catus» აგრეთვე არიან, თუმცა პირველის მაგიერ საკუთარი სიტყვაცა გვაქვს: «ზღუა» და მეორე კია «კატა». საკვირველია, რომ «მორაკის» იმერეთში, გურიაში, მგონია საქართველოს სხვა კუთხეებშიაც უწოდებენ დიდს და შეჩერებულს, ტბის მსგავსს, წყალს, რა გვარ ცნებასაც სატავს თვითონ სიტყვა «ზღუა». ამ მხრით «mare» (მარე) და «მორაკი» შორს არ უნდა იყვნენ ერთმანეთისაგან, მით უმეტეს, რომ ენების განვითარებაში ერთი ზმოვანის ასოს მეორე ზმოვანად გადასვლა ერთსა-და-იმავე ძირში, ჩვეულებრივი მოვლინებაა, როგორც მაგალითად რუსულ ენაში «more» (მორე); მაგრამ არც ჩვენი «ზღუა» არის უცხო. გერმანიულ ენაში არის ამის მსგავსი სიტყვა «see» (ზეე), რომელიც ნიშნავს «მორაკს» «ტბას.» ამ გვარად ვხედავთ, ცნებები არეულია და მათი გამომსატველი სიტყვებიც გადასხვაფერებული; ერთის ენის სიტყვა რომ ზღუას აღნიშნავს, იგივე სიტყვა, მეორე ენაში ცოტათი ცვლილებით ნიშნავს ტბას; როგორც მაგ. «mare» (მარე) და «მორაკი»; «ზღუა» და «see» (ზეე) ეტიმოლოგიით უახლოვდებიან ერთმანეთს, მნიშვნელობით კი ისე არა. არიოლოგები ამ ხსენებული ოთხი სიტყვის შესახებ ამ ნაირად ფიქრობენ: არიელებს პირველად უცხოვრიათ იმისთანა ქვეყანაში, სადაც ყოფილა ზღუა და ნათხარი მარილი, მხოლოდ სემიტების მეზობლად კი, რადგანაც ვირი და კატა იმათგან გაუცვნიათო. ამ გვარი სხვა-და-სხვა მოსაზრებით დასკვნით დასკვნით ამტკიცებენ, რომ არიელები პირველად კასპიისა და შავ ზღვასთან დამკვიდრებულან; აქ

ცხოვრების დროს ერთი საზოგადო სახელი ჰქონათ, რომლის კვალსაც ვსედავთ ძველს სპარსეთში, როგორც მაგ. მაზრა არია და სსუ.

არიელები თავიანთ თავს არიას ეძახდნენ. ეს სიტყვა ძლიერ ძველიც არის და ეგუთენის ისტორიის წინა-დროებას. სიტყვა არია ნიშნავს «კეთილ-შობილს, მშვენიერს, კეთილ-შობილ ოჯახთაგანს». ამ სიტყვის შესახებ არ შემიძლია არ ვსთქვა ორიოდ სიტყვა. ჩვენგან მოყვანილს სიტყვებიდგან ცხადად დავინსავთ, რა სუსტი ცოდნა აქვთ ქართულის ენისაკეროპიელ მეცნიერებს. სიტყვა «არია» ბევრ ქართულ სახელწოდებაში გამოესტვირის. ავიღოთ ჯერ სიტყვა «ერი». ქართველები ამბობენ, ჩვენ ერი ვართო და ეს სიტყვა შემკრებლობითი ცნების გამომსატველია, მის მსგავსად, როგორც «არია» სატავდა მთელ არიელებს ერთად. სიტყვა «ერი» ცხადად გვიჩვენებს, რომ არიულ ტომის განმარტოების შემდეგ არც ერთს ერს არ შერჩენია თავის ნამდვილი სახელი ისე, როგორც ქართველებს და ამასთანავე შესამდელებიც არის, რომ ქართველები, სინამ «ქართველებს» დაირქმევდნენ, თავიანთ თავს «ერს» ეძახდნენ. ამ უკანასკნელ სახელზედ უფრო ძველი ჩვენი სახელი არის «ივერია», «ივერია.» აღლოფ ჰიკტეს ჰაზრით ი(ბ)ვერია ნიშნავს არიელების ჰეყუნას, რადგანაც ი(ბ)ვერია ტურად ჰეყუნას და ერი გადასსვაფერებული ფორმაა არიისა, რომელიც უძველესი სახელია ინდიელ-კეროპიელთ ტომისაო. უეჭველია უფრო დაბეჯითებით იტყოდა ეს მეცნიერი ამ ჰაზრს, უკეთუ ცოდნოდა რომ ერი ქართულად ნიშნავს ხალხს. ბუნდუგეშაში, ფარსების საღვთო წიგნში, სსვა ხალხებს შორის იხსენიება ერთი ხალხი, სახელად «ავირია», რომელიც ნიშნავს ქართველს. ჩვენ ივერიაშიაც რომ არია მოჩანს, შემდეგის მო-

საზრებოთ აისხნება. ჩინეთის მატრიანეები როგორც ამბობენ, პირველ სალხს ერქვა «ი», მრ. რიცხვში «ჭილ». სილლახბი-კურის ენისაგან რომ განსასიერებულა ზენდური და სანსკრიტური, ეს «ჭილ» გამსდარა «ჭირი», «ჭაირი», ზოგერთი გამოთქმით «ვირი», საიდგანაც არის წარმომდგარი ლათინური «vir» (ვირ) კაცი. ამ სასით სიტყვაში «ივერია» ძირეული სასელწოდება არის «ირ», «ვირ», წვერითურთ «ი ვირ». მეორეთ იმ მოსაზრებით, რომ სომხები დღესაც გვეძახიან ,,ვირქ“; (ქ აქ მრავალ - რიცხვის ნიშანი). ასე რომ სიტყვები: ვირი, «ვირქ», ივერი, ივერია, აშკარად გვიმტკიცებენ, სიტყვა «ერი»-ც რომ არ გვექონდეს, რომ საქართველოს არიასთან დიდი კავშირი უნდა ჰქონდეს. იუ ვი ასლანდელი ენის მეცნიერები სიტყვაში «ირლანდია» ჭწობებენ «არიას», ჩვენ რატომ არ გვაქვს საფუძველი, რომ სიტყვებში: ერი (ამას ხომ დამტკიცება აღარ უნდა), «ვირქ», «ივერია» ვძებნოთ «არია». რომ ასე არ ყოფილიყო სომხები აღარ დაგვიძახებდენ ,,ვირქ“-ს. ,,ვი“, როგორც ზემოთ არის ნახუნები, შეიძლება აისხნეს ფშვინვითი გამოთქმით, ასე რომ საკუთრად რჩება ,,ირ“, რა ძირიც არის სიტყვაში ,,ირანი“. იმ სასელით, რომელსაც სომხები გვიწოდებენ, იმიტომ ვისარგებლე, რომ ასლანდელი ენის მეცნიერები, სხვათა შორის ერისა და მისი ქვეყნის სასელითაც განმარტავენ მკვიდრთა შთამომავლობას, მაგალითად, როგორც ,,ირლანდია“, ,,არმენია“ და აგრეთვე ზემოსხუნებული ,,ირანიც“. ოსები თავიანთ თავს ,,ირონებს“ ეძახიან; ეს სიტყვა, მათი მითოლოგიური გმირი ,,ირი“ აგრეთვე და ჩვენი ,,ამირანი“ ძრეულ მოგვაგონებენ ,,არიას“, ,,არიანას“. აქვე საჭიროდ ვრაცხ შევნიშნო, რომ ოსების ღმერთი ,,კაჩილ“ და ინდიელების ,,კაჩი“

ორივე ერთია. ეს „ვანი“, მოხსენებულნი საღვთო კვდაში არის მეტყველების vot (ვოქს) ღმერთი-ქალი, რომელიც ბრძანებლობს ელვა-ჭექას და მასთანავე ღმერთების დედოფალიც არის. ირლანდიელების „ვანი“ ქალია, სოლო ოსების „ვანი-ილა“ — ვაჟი, ქრისტიანობის ხანებში წმ. ილიასადმი შეფარდებული, რასაც გვიმტკიცებს მეორე სიტყვა „ილა“. რადგან ერთი ღმერთი ქალი მეორის ღმერთ-ვაჟად გადასულა, ესეც შესაძლებელი უნდა ყოფილიყო, რომ მარტო სასული დაჩენილიყო და ცნება კი, რომელსაც იგი ჭსატავდა, სსვა და სსვა პირობის წყალობით, გამოცვლილიყო. თუ ეს ასეა, მაშ შეგვიძლია ვსთქვათ, რომ ინდიელების „ვანი“ და ჩვენი მითოლოგიური ღმერთი „ბოჩი“ ერთი და იგივეა. ამ გვარი მოსაზრება მით უფრო ახლოა ჭეშმარიტებასთან, რომ გრგვინვასა და ჭექას, მაღალ მთებთან და ნაპრალებთან ალაგებში გასმაურებულს, ხშირად ისეთი ზედ-მოქმედება აქვს, რომ ჭტონია კაცს მთების კალთებიდან გამოისძის ხმაო ჯერ ესლაცა და მაშინ ქართველი კაცი სულ მთებს მიაწერდა ამ ბუნების მოკვინებას. ამ გვარად ინდიელების ვანი არის ჩვენებური ბოჩი. ეს ბოჩი შექმნილა კავკასიონის მთების (7 მწვერვალის) ღმერთად. მსოლოდ იმ მარტივის გამოძახილის გამო, რომელიც იმ მთებიდან ეუფრებოდა მაშინდელს ქართველს, და არა პირდაპირ ელვა-ჭექისა, როგორც არ ვხედავთ ამას ინდიურსა და ოსურს მითოლოგიებში. ამ მითოლოგიურის მოსაზრებით შემიძლია ვსთქვა, რომ ოსები ქართველებზე უგვიანეს არიან მოსულნი კავკასიის არეში, რადგანაც ივინი, ენას გარდა, ამ მითოლოგიურის ფაქტებითაც უახლოვდებიან არიელებს. ხსენებული მეტამორფოზები რომ ჩვეულებრივი მოკვინებაა მითოლოგიებში, ამას ის გარემოებაც გვიმტკიცებს, რომ ინდიელების კეთილი ღმერთები devi (დევი), სწადგანაც სწარმოებენ ბერძნული თეოს, ლა-

თინური *deus* (დეუს), ირანელების მითოლოგიაში გადაიქცნენ ბოროტ სულებად *divi* (დივი). ჩვენ მითოლოგიაში კი ეს დეკები რაღაც ურჩხულებად იჩვენებიან, რომელთაც შეიდ-შეიდო, ცხრა ცხრა თავი აბიათ: დმურთების ხარისხი აღარ აქვსთ, მაგრამ გმირობით კი გმირობენ, რომელთაგან ერთი ბაყბაყ დევი ამირანსაც დაეჭიდა, მაგრამ იძლია მისგან, როგორც კეთილის სულისაგან.

ახლა განვიხილოთ ზოგიერთი სიტყვების ძირები, რომელიც არა ნაკლებ საინტერესო მოკვლენებს შეადგენს. საზოგადოდ ძირების გამოკვლევას დიდი ფასი აქვს ენის მეცნიერებაში; მათის მნიშვნელობის ასწნით უფრო შუქი ეფიანება ნათესავობას, ერთა კავშირს და ისტორიის წინა დროც არა ნაკლებს სიცხადით ირკვევს; მაგრამ ეს ერთი უძნელესი საგანთაგანია ენის მეცნიერებაში. ცნობილის ერების ნათესავობა და მათი ერთად ცხოვრება პირველ-სამყოფო ალაგს მით იცნობება, რომ ოჯახობის, ნათესავობის, ხელმწიფების (კლასტ), შინაური ცხოველების და საზოგადოდ ამ გვარ ცნებათა გამომხატველი სიტყვები ერთი და იგივე უნდა იყვნენ და თუ ზოგიერთების ეტიმოლოგია როგორმე შეცვლილა, ეს კიდევ არ მოასწავებს, რომ ამ გვარი სიტყვები არ ეთვისტომებოდენ აღნიშნულის ერის ენას. მაგალითად მოვიყვანოთ ზოგიერთი ქართული სიტყვები და შეძლებისამებრ განვიხილოთ იგინი. ავიღოთ ჯერ სიტყვა «შეილია». ეს სიტყვა წარმოებულია, არის მიძღობა, როგორც გვიპტიცებს (ი)ლი; ხოლო ძირი „შე“ არის სანსკრიტური „სუ“, რომელიც ნიშნავს დაბადებულს ვაჟს. ს—ნი ხშირად იცვლება შ—ად. ამის მიხედვით თავ-და პირველად ეოფილა „სუ—ობა“, მერე „შე—ობა“ და უკანასკნელად წარმოდგარა „შობა“, შობილი „შობა“.

ბილი“. მეორე ნაიჩი მიმღობითი ფორმა იქმნება „შეე—
 ობი—ლი“, „შეე—ოი—ლი“, „შეე—ი—ლი“, მდაბიუ-
 რის მართლ-წერით „შვილი“. ეს შვილი აწსებთად ნიშნავს
 მამრობითს ნათესავს, ესლა კი განუჩრეკელად ისმარება. მე-
 რე სიტყვა არის „ასული“, რომელსაც შეჩენის თაგის მღედ-
 რობითის ნათესავის მნიშვნელობა. ამ „ასული“-ს ძირი არის
 „ას“, რომელიც სანსკრიტურად ნიშნავს ერთს ალავს თან-
 მცხოვრებ ქალს. სანსკრიტურადვე ძმის ეტიმოლოგია იმ ნაი-
 რია, რომ აღნიშნავს დამმარებულს. აქედან ცხადად ვსჩანს,
 რომ არიელების ოჯახობა მკვიდრი ყოფილა და მძასაც კალად
 სდებია დის დამმარება. ასულის გამოსასატავად სანსკრიტურად
 არის კიდევ „დო—გა“, რომელიც ნიშნავს რქეს და ქალი-
 შვილს ე. ი. ფურის მწველელს. აქედან ვხედავთ, რომ ეს
 სიტყვა მაშინდელია, როდესაც არიელები მეჯოგანი ყოფილან
 და მათ ქალიშვილებს რძის გამოწველა სდებიათ კალად. ამის
 დასამტკიცებლად შეგვიძლიან მოვიყვანოთ ჩვენებური სიტყვა
 „და“, რომელიც ითარგმნების პირ-და-პირ რქედ, და არის
 შეცვლილი „დო“, პირვანდელი „დუგ“. ეს „დო“ შეუცვლე-
 ლად დარჩენილა მხოლოდ მეორე ჩვენ სიტყვაში, როგორც მაგ.
 «დო», რომელსაც ჩვენში ნადღებ რქეს ეძასიან. ამასთანავე უნდა
 შევნიშნოთ, რომ არც ჩვენი სიტყვა «გოგო» არის უმნიშვნელო.
 ამ სიტყვის ძირი არის «გო», ანუ უკეთ ვსთქვათ, მრთელი სიტყვა
 შემდგარია ორჯელ გამეორებულის ძირისაგან. ეს «გო» არის სან-
 სკრიტური «გა», რომელიც, როგორც ვსთქვათ, ნიშნავს ფურის
 მწველელ ქალიშვილს. ეს გარემოება ცხადად გვიჩვენებს, რომ არი-
 ელები მეჯოგობიდან თან-და-თან უმჯობესობაში რომ შესულან,
 მოსამსახურობა გაჩენილა, ასულს პატივი მომატებია, მღგომარე-
 ობა გამაღლებია და მისი გამომსატველი სიტყვები «დო—გა» ამ

ნაირად დაშლილა, რომ ჩვენში პირველ სიტყვას «დო», ე. ი. რძეს აღუნიშნავს თვითონ ასული, ე. ი. და, თუმცა სულ უკვალოდ არ გამჭრალა, როგორც ვსკდავთ „დო“-ს, ნადღებში რძის სასელს, და მეორე სიტყვა „გა“, ე. ი. ფურის მწველელი ქალიშვილი დარქმეულია ასულს, უფრო დაბალ ხარისხზედ მდგომს, მოასლეს, გოგოს. რუსის მეცნიერები д-щеръ-ში ეძებენ „დეუტ“-ს, „დო“-ს და ჩვენებური სიტყვები „და“, „გოგო“ და „დო“ ზომ პირ-დაპირ სანსკრიტურის ძირის წარმომადგენლები არიან.

შვილზედ, ასულზედ, დაზედ, დოზედ და გოგოზედ არა ნაკლებ უძველესი სიტყვებია „აკვანი“ და „ნანი“. ესენი სანსკრიტურში არიან თუ არა არ ვიცი და ლათინურში კი მოიხილება. პირველი არის „cunae“ (კუნე) და მეორე „nenia“ (ნენია). ეჭვი არ არის, რომ ძირები სიტყვებისა „აკვანი და „cunae“ (კუნე) არის „კუნ“, რადგან უ-ნი სშირად ვ-ად იგიოთსება. ასე რომ „აკვანი“ შეიძლება დავშალოთ ამ ნაირად: „ა-კუნ-ა-ნი-ი“. ა-ნი პრეფიქსია; საშუალო ა-ნი ჩრულ-სმოკანობისთვის არის და ი-ნი კი ფლექსია; მასასადა-მე უნდა ყოფილიყო „ა-კუნ“, მეორე „ა-კვ-ნი-ი“ და ბოლო-საც „ა-კე-ა-ნი-ი“. „ნანი“-ს და „nenia“-ს იგიეობა აშკარა საქმეა. ორივე ნიშნავს აკვნის სიმღერას; ამას გარდა ლათინური სიტყვა ნიშნავს კიდევ საყმაწვილო ზღაპარს, მაგრამ მრავლობითს რიცხვში „neniae“ (ნენიე) მოასწავებს ზარს, მოთქმითს ტირილს, რომლითაც რომაელები მიცვალებულს ტირილდენ. ქართულ სიტყვას უკანასკნელი მნიშვნელობა რატომ აღარ გამოყოლია, ძლიერ საინტერესოა, რადგანაც ქართველებმა დღემდისაც იციან ზარით ტირილი.

ქართულ ენაში სულმწიფების აღმნიშვნელი სიტყვები არ

არიან ინტერესს მოკლებულნი. განსვენებულად ზ. იოსელიანის
 ამბობს, რომ სიტყვა „უფალი“ იქიდგან წარმოადგას, რომ
 უწინდელი ქართველები კერძს ბააღს შესძახოდნენ: „ო ბააღ!
 ო ბააღ!“ და დროს განმავლობაში ამ ხმის-ყოფისაგან ქცეულა
 „უფალი“. სწორეთ ახირებულნი ფილოლოგიას სიტყვების
 ამ ხაირი კვლევა! სიტყვებში: „უფალი“, „მეუე“ ვხედავთ არის
 ძირები: „ფაღ“ და „ფ“. სანსკრიტურ ენაში ბევრი რთუ-
 ლი სახელ-წოდება, დაბოლოვებული სიტყვებით „ჰაღა“
 „ჰა“, რომელნიც აღნიშვნენ უზენაესს ხელმწიფებას. ინდი-
 ულ-ევროპიულსა და კელტურ ენებშიაც არიან ამ გვარი სიტყ-
 ვები, რომელთაც დაბოლოვება აქვსთ „ჰოლ“ და „ჰუ“ და
 ნიშვნენ მას, რასაც სანსკრიტური ძირები „ჰაღა“ და „ჰა“.
 ეჭვი არ არის, რომ ჩვენებური „ფაღ“ და „ფ“ იგივენი
 არიან, რაც აღნიშნული ძირები, როგორც მნიშვნელობით,
 ასე გამოთქმითაც. ქართულის ძირების «ფაღ», «ფ» სიმარ-
 ტივე აღნიშნულ ძირებთან შედარებით მით ახსენება, რომ
 იგინი ადრე არიან დაშორებულნი და ამის გამო ცოტათი
 სხვაობაც ატყვიანთ. ყოველ შემთხვევაში საინტერესოა ძი-
 რების გამოთქმითი გრადაცია. სანსკრიტურის ძირის პირვე-
 ლი ასოა ვ, ქართულის ფ, და ინდიულ-ევროპიულის და კელ-
 ტურის ფ. სიტყვა „ღმერთი“-ც აგრეთვე უზენაესის ძლიერე-
 ბის მომასწავებელია. ზოგჯერები ჰგონებენ და მათ შორის
 ჩვენა სწავლულად ქართველ-კათოლიკე მღვდლებიც, ვითომც
 „ღმერთი“ წარმომდგარიყოს სიტყვებისაგან: „ღრმა ერთი“.
 ამ გვარი წარმოება რომ შეცდომილებაა ცხადად გვიჩვენებს
 თვითონ სიტყვის განკლელობა, როგორც მაგ. ნათ. ბრუნვა:
 ღვთ-ისა, რომელშიაც „ისა“ დაბოლოვება და „ღვთ“ გი
 ძირი; აქედგან „ღვთაება“, „სა—ღვთა“: მასასადამე სიტყ-
 ვაში „ღმერთი“ საინტერესო ყოფილას მარტო პირველი ასო

„ღ“, რადგანაც ყველა წარმოებულ სიტყვებში გვხვდება იგი; დანარჩენი სიტყვები ხვდება მხოლოდობითსა, მიტეპითსა და მო-
თისრობითს ბრუნვებში და მრთელ მრავლობითს რიცხვში; თუმცა
სახა ორბელიანი თავის მოგზაურობაში (გვ. 45) ხმარობს
ფორმას ღვთები. უოკულ შემთხვევაში აქ საინტერესოა ძირა
„ღვთ“, რომელიც დასახამს აძლევს მრავალ სიტყვებს და ძი-
რიდგან „ღმერთ“ კი არც ერთი სიტყვის წარმოება არ იქნე-
ბა კანონიერი. ეს „ღვთ“ ბევრ ინდო-ევროპიულ ენებშიაც
გვხვდება, როგორც მაგ. გერმანიული Gott (გოტტ), ინგლი-
სური god (გოდ); ასე იანგარიშეთ ეს „ღვთ“, უფრო სტიკი-
ტად გამოთქმული „ღვდ“, იპოვება სიტყვაშიაც „მ-ღვდ-ელი“.
როგორც „მ“, ისე „ელი“ გვიჩვენებენ რომ „მღვდელი“
წარმოებული ფორმა უნდა იყოს და გასაშტერებლად მოასწა-
ვებს საღვთო სჯიმის მოხელე კაცს, ერთი სიტყვით ღვთის
მოხელეს.

შინაურის ცხოველების სახელებშიაც არა ნაკლები მსგავსება
არის. ჩვენებურ სიტყვაში „ზვარაკი“, „მეზვერე“, ვხედავთ
არის „ზვარა“, „ზვერე“. ესენი არიან სანსკრიტური „ზვერ-
რა“, რომელიც ნიშნავს „ხარს“. ჩვენში ეს სანსკრიტური
ფორმა იხმარება კნინებითად უ—ს ა—დ გადასვლით. ძროხის
სახელი სწარმოებს სანსკრიტურად ძირისაგან „დხა“, რომე-
ლიც ნიშნავს წველას. საკვირველია, რომ ეს „დხა“, კბილით
გამოსაღებ ასოღვე შეცვლილი, იპოვება ქართულშიაც, როგორც
მაგ. „თხა“. აქ ვხედავთ, რომ ძროხას გარდა, მეწველე თხა-
საც კი დარქმევია ესა, მხოლოდ ნათესავი შეცვლილა, რადგან
ჩვენებურად თხა შეიძლება ძამალიც იქნეს და ღვდელიც.

საუურადღებო ანალოგიას ვხედავთ ზოგიერთა შინაურის
ფრინველების სახელებში. ჩვენი „კვკტი“, „ბატტი“ არის

სანსკრიტური „ატი“, რომელიც ნაშნავს საზოგადოდ „წყლის ფრინველს“. ამ სახელს ეძახდნენ მოუშინაურებულ ანუ გარეულ წყლის ფრინველებს და როგორც ჭასანს, მოუშინაურებიათ თუ არა, მას მერმედაც დარჩენილა ეს სახელი, მაგრამ სხვა და სხვა მონათესავე სახლის სელში, ნაჭკომის გასარჩევად, გადასვლაფერებულა მრავალ-ნაირად, როგორც მაგ. „კვატი“, „ბატი“.

ჩვენგან მოყვანილის სიტყუებიდგან ასე თუ ისე გამოდის, რომ ქართულშიაც იპოვებიან იმისთანა სიტყუები, რომელნიც არიულების პირვანჯელ ცნებებს ჭხატვენ და მეტადრე სიტყვა „კრი“ გააფიქრებინებს უნებლიეთ, რომ მართლ ქართველებს შერჩენიათ ის სახელი, რომელსაც უწოდებდნენ არიულები თავიანთ თავს. შეიძლება ამ გვარი სიტყუები ზემოდ მოყვანილებზედ კიდევ უმეტესი მოიძებნოს, მაგრამ ამის გამოკვლევა მრთელ მერნიერებას შექმნის და ითხოვს არა ერთი გაცნის შრომას. ამ გვარ სიტყუებს გარდა ჩვენ ენაში არის ბევრი სხვა არიული სიტყუებიც მაგრამ ეს გარემოება კიდევ არ შეადგენს ნათესავობის დამამტკიცებელს მოკვლინებას. ეს ფაქტა აიხსნება მხოლოდ ურთიერთ შორის მისვლა-მოსვლით. მაგრამ საფიქრებელი ეს არის, რომ იმისთანა სიტყუებიც მოიპოვებიან ჩვენს ენაში, რომელთაც ძირები, როგორც გამოთქმით, ისე მნიშვნელობითაც ძლიერ წვაგავან არიულებს და ძნელი მისაგნებიც არის რომელი ენისაგან გადმოსულა. სანამ ამის მაგალითებს მოვიყვანდეთ, ცნობადე სიტყვა ვისთქვათ ზოგიერთ ქართულისა და სომხურის სიტყუების ანალოგიის შესახებ.

ის გარემოება, რომ დღეს ქართულში და სომხურში მოიპოვება ბევრი მისგავსი სიტყუები, როგორც მაგალითად სპეტაკი „სპიტაკ“, ყამი „ყამი, კერვი „კერვი“, ჭასაკი „ჭა-

საკა, ბორცტი „ბორცტ“, ავაზაკი „ავაზაკ“ და სხვა ამისთანა, იმით აიხსნება, რომ ქართველები არილების პირველ სამყოფელ ალაგიდამ სომხებზედ უფრო ადრე დაძრულან. სომხებს თავიანთი მოძრაობის დროს ქართველები ახლანდელ სასომხეთში დასვედრიან მკვიდრ მოსახლეებად და ახალთ მოსულთ ვი ცხოვრებაში შესჯლის გამო უნებლიეთ უხმარიათ მკვიდრთა სიტყვები. საზოგადოდ შენიშნულია, რომ უცხო სიტყვის ლ ხშირად ლ გამოდის, როგორც მაგალითად ჩვენებური „ფოლორცია“ სომხურად ითქმის ფოლოც, სიტყვა „ქალაქი“ სომხურში არის ქალაქ; სიტყვა „იერუსალიმი“ სომხურად ერუსალიმი; სემიტური „აკლდამა“ სომხურად არის აკლდამაჲ; ბერძნული „ტალანტონ“ სომხურად ითქმის „ტალანდ“ და სხვ. იმ ქართულს სიტყვებს, რომელნიც გადასულან სომხურში, თითქმის სულ არ აქვსთ მსგავსება არიულ სიტყვებთან და თუ აქვთ, ისეც მცირედი; ესე გვარი მოკლდნება აიხსნება მით, რომ ქართველები ძლიერ ადრე, თითქმის სპარსელთ უადრესაც, დაშორებიან პირვანდელს ოჯახს და სომხები ვი მერმე, რის გამო სომხურა, სპარსული სომ რალა სათქმელია; უფრო დაასლოკებულა არიულ ენებთან და ქართული ვი დღეს მეცნიერთათვის საბასო საგანს შეადგენს: არ იციან რომელ ჯგუფს აკუთნონ. ვანის ლერსმური წარწერები ჩვენს ენის მეცნიერებისათვის მით უფრო საინტერესონი არიან, რომ ამათი შემწობით შეიძლება გავიგოთ, როგორი უაფილა ქართველების ცხოვრება, ან ჭჭონიათ რამე კულტურა, როდესაც იგინი ჯერ კიდევ ახლანდელ სასომხეთში დამკვიდრებულან და ეტვი არ არის შესძლებელიც გახდება იმ წარწერების მიხედვით ქართულის ენის თანისთანის განვითარებისა და გვარ-ტომების განმარტება.

ქართულისა და სომხურის მსგავსი სიტყვების ახსნა, როგორც უნახეთ, მოასახერხებელია ისტორიის ღონით, მაგრამ ასე უცებ ჭაზრის დასკვნა კი ძნელია. ზოგიერთი იმისთანა ქართული სიტყვების შესახებ, რომელიც საზოგადოდ არიულებს წააგვანან. ძნელი ასახსნელი სიტყვის განსახიერების ისტორიაა. ეს სიტყვები, როგორც ვსთქვი ზემოდ, მით არიან შესანიშნავნი, რომ როგორც გამოთქმით (ხანდისხან ცოტათი შეცვლილით) და მნიშვნელობით, ისე ძირების ერთნაირობითაც ერთმანერთს ემსგავსებიან. ავიღოთ მაგალითად რამდენიმე სიტყვა:

ა) ჩვენებური „ბასა“ და სანსკრიტური „ბასა“, რომელიც ნიშნავს სიტყვას, საუბარს, ხალხს ქართული სიტყვიერ ცილობასაც ნიშნავს აგრეთვე, ერთი და იგივენი არიან.

ბ) ქართული პირველი პირის ნაცვალ სახელი „მე“ და სანსკრიტური ნაცვალ სახელობითი ძირი «მა», რომელიც ნიშნავს ჩვენებურად: „მე“, „ჩემი“ და არის წარმომდგარი სიტყვისაგან „მან“, რომელიც ითარგმნება „გონებს“, ერთი და იგივე არის. ეიტოთ აგრეთვე, რომ ნაცვალ სახელები მა, მე, მი, ზმნებს თავს ერთვიან. არ შეიძლება არ ვსთქვათ, რომ „მე“ მასთანვე ნიშნავს გონიერს, მოაზრე არსებას, ესე იგი კაცს. როდესაც კაცი იტყვის მეო, ამით ცხადად გამოდის „მე გონიერიო“: ასე რომ კაცის გონიერობით მსატყბა ცხადად მისი არსებობაც.

გ) ავიღოთ სიტყვა „ტარება“. ამის ძირი არის „ტარ“, ეს ძირი მოგვაგონებს სანსკრიტურსავე ძირს «ტარ», რომელიც ნიშნავს აღმართვას, აღწევას. ამ «ტარ»-იდან სანსკრიტურად წარმოებულა «ტრინა», ზმნა უმეშვეობითი, მასინ როდეს

საც ქართულად ორნაირია: „ტარება“ შემოქმედებითი ღ „ტრუა“ (იტარნეს) უმეშველებითი.

დ) ყველას მოესსენება, რომ ზმნა «მინარიან» სულის მდგომარეობას ხატავს. ეს სიტყვა მსგავსია ბერძნულისა «ხაირეო». როგორც «მინარია»-ს ძირი „სარ“, ისე «ხაირეო»-სიც რომ «ხარ» არის, ამის დასამტკიცებლად კმარა ავიღოთ «ხაირეო»-ს აორისტის დრო, რომელიც იქმნება «ხარენ», ე. ი. გა-ვი-ხარ-ე.

ე) ზოგიერთ სხუელის სახელებს გარდა, რომელნიც მოუყვანიათ ჩვენს ენის ფილოლოგებს, მოვიყვან გიდევ ერთ სიტყვას. ეს სიტყვა არის «ქალა», რომელსაც ვეძახით თაქის ერთს ნაწილთაგანს, სახელდობ ზემას, და არის მსგავსი ლათინურისა: „cal-va“ (კალვა). ძირების «ქალ» და «cal» (კალ) იგივეობა უარ-უყოფელია. «calva» (კალვა) აღებული მრავლობითს რიცხვში: «cal-v-ae» (კალვე) ნიშნავს «კაკალს». ჩვენი სიტყვა კაკალი ეჭვს გვიგონის კი არ იყოს შემდგარი ორ ყველ აღებული ძირისაგან: «კალ-კალ» და გვიჩვენებს ამ შემთხვევაში ძირების ვირველის ასოების შეუცვლელობას. საინტერესოა, ხომ არ არსებობს რამე შემთხვევითი კავშირი ქალა-სა და კაკალ-ს შორის, ან რომელი უფრო ძველი და ნამდვილი სიტყვაა: კაკალი, თუ ნიგოზი?

ვ) ჩვენში დღემდის ჩვეულებათ არის ზარით ტირილი. მოზარეების გრებას ვეძახით ასაბიას. ეს «ასაბია» და სანსკრიტურა «სადია» მსგავსნი არიან მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ უკანასკნელი ჭხატავს კერძო გრებას, განსაკუთრებით ნათესავებისას, რომელზედაც ირჩევდენ ძველი არიელები გვარეულობის თავს, მამასახლისს. ამ გვარის წარმომადგენელის საგვდილის დროსაც იკრიფებოდენ თუ არა ნათესავები, ან თუ

იკრიფებოდნენ, ტიროდნენ ზარით ან და ეძახდნენ ამ კრებსაც «სიბია»-ს, ეს აღარ ვიცი, ის კი ცნობილია მხოლოდ, რომ უგვიანესი არიელები-რომაელები ზარით ტიროდნენ მიცვალებულებს, ჩვენშიაც არის დღემდის ამ გვარი წესი და მოზარეების კრებსაც «საბიას» ვეძახით.

აიღოთ ერთი სიტყვა კიდევ „ზურცი“. ძველი არიელები საჭიქელად მწვანისადაც სმარობდნენ და კიდევ ჭქანდათ ამის გამო-მხატველი სიტყვა: „პირა“. ამავე ძირიდან არის სანსკრიტული „ზურა“, რომელიც ნიშნავს უკვე გამოძცხვარს ზურს. ხოლო ჩვენი „ზურცი“ ნიშნავს როგორც მცენარეს, ისე გამოძცხვარს ზურსაც. ჩვენი კრი რომ მიწის მოქმედებით, ზურის თუ ღვინის მოყვანით შესანიშნავი ყოფილა, ამას გვიმტკიცებს ცხადად ის გარემოება, რომ პეელი ბერძნები გვეძახდნენ (გეორგოი), ე. ი. მიწის მოქმედებს. ამას შემდეგ არ იქნება, გასაკვირველი რომ ესთქვანთ, შეიძლება ბერძნები ზურს და ღვინოს ჩვენგან განცნობოდნენ თქო, რადგან ბერძნულად ზურს ჭქვია „ზურონ“ და ღვინოს „ღვინოს“, მის მსგავსად, როგორცადაც იმათ ისწავლეს ფოლადის კეთება ჩვენი ჭანებისაგან, რომლებსაც ძველადვე სალობებს ეძახდნენ, რადგანაც იგინი ფოლადისა და სსვა რკინეულობას სჭედდენ.

აქვე სანიმუშოდ მოვიყვანოთ პირ-და-პირ რამდენიმე ქართული სიტყვები, რომელიც ძირების მნიშვნელობით და მსგავსებით უცხო სიტყვების ძირებთან, ეჭვს აღუძვრენ ლინგვისტს, რადგანაც ძნელი შესატყობია, რომელ ენას რომლისაგან გადმოუტანია აღნიშნული ძირი.

გვანია, ბერძ. კათოტეს, საგუთრად ჭურჭელია. ნგრევა, ლათ. ruo (რუო), ნესვი, სპარს. houanu (ხუანუ), თემი, ბერძ. დემოს, შებნა ბერძ. ბეტო, სმა ბერძ. სმანო, ჯდომბ.

ბერძ. ედიომადი, მოკვდინება ბერძ. კტიენო, ვბლავი ბერძ. ბოაო, მართვა ბერძ. ოართო, ბუ ლათ. bubo (ბუბო), გირი ლათ. calx (კალქს), განრინება ბერძ. არნეომადი, მოღუნვა, ბერძ. აგნუმი, გრეკება ბერძ. აგეირო, ტვირთი ბერძ. ფორტოს, ფანტვა, ვნევა, ბერძ. დაჰანაო, კრავი ბერძ. კრიოს, საკუთრად ცხვარა, მივდივარ ბერძ. ოდეიო, მასვა, მასვილი, ბერძ. მასომადი, მასაირა, თხევა, ბერძ. ხეო, ვაჟი ბერძ. ვტიოს, ბავში, ბერძ. ვაის, სოფელი ვოლის, უელი სანსკრ. gala (გალა); გერმ. Hals (ღალს), კამღვა, გერმან. qualmen (კვამენ), უური, გერმ. hor (ორ), სული, გერმ. seele (ზელე); ინგლ. soul (სოულ), ბატონი სანსკრ. pati (პატი), ჭუდი გერმ. Hut (ხუტ), შენიერი, გერმ. schön (შიონ), წუმპე, გერმ. sumpf (ზუმპფ).

ამ გვარი სიტყვები და საზოგადოდ ძირების კვლევა, ფორმისა და შინაარსის მხრით, ძვირფასს მასალას შეადგენენ ენის მეცნიერებისათვის და რასაკვირველია ქართული ფილოლოგიის სპეციალისტმა დიდის გულ-მოდგინებით და ბეჯითობით უნდა მოჰკიდონ ხელი ამ საგანს, რომ ქართველთ ისტორიის უწინარეს დროებას მით ცოტა შეუქი მოეფინოს. როგორც მკითხველი თვითონაც დაინახავდა ამ მოკლე შენიშვნაში მოუხანილია ქართველთ არჩილობის დამამტკიცებელი ფაქტები. შეიძლება ეს ფაქტები სუსტიც გამოდგენ, მაგრამ სულ უარის უოფა ვი შეუძლებელია. რამდენიც უფრო ბერძი დაგროვდება ამ გვარი ფაქტები, იმდენი უფრო წინ წაიწკვს ეს საგანი. მე მხედველობაში არა მჭონია მოძეევანა უკვლას ის ფაქტები, რომელნიც უღიარებათ სხვა-და-სხვა ენის მეცნიერებს ამ საგნის სასარგებლოდ, რადგან დარწმუნებული ვარ რომ მის მიმდევარს უთუოდ ეცოდინება იგინი. მე მსურდა ჩემი საკუთა-

რად დაკვირვებანი შეძლებისამებრ წარმომედგინა მკითხველი საზოგადოებისათვის, რომ უფრო აღვილი უოფილიყო ამ სახლის მასალის მიხედვით რომლისამე ჭაზრის დასკვნა. მეორისა და მესამის მიმართულების მიმდევრებმაც შეიძლება დაჯგოფონ ფაქტები თავიანთი ჭაზრის სასარგებლოდ, მაგრამ ქართულის ენის შთამომავლობა ამით მანც არ იქნება ჯერ კიდევ აღსანილი, გადაწვეტილი; მაშინ საჭირო იქმნება მივსუდოთ იმ გარემოებას, ვინ როგორ მოჭჭტევია საგანს ან რამდენი საბუთი უჩვენებია მის გამართლებისათვის. მაგრამ ქართულის ენისა და მისი მონათესავე იდიომების ერთად თვით-მდგომარეობაც რომ დამტკიცდეს, ეს კიდევ ვერ გვეტყვის იმას, ქართველები არიელთ ტომს არ ეკუთვნებიანო. ქართველების არიელობა უცილთა, მაგრამ ეს არის კარგად გამოსარკვევი, ირანელთ შტოს ეკუთვნებიან, თუ ინდიელ-ევროპელებისას, ან და, როგორც ამბობენ, ხომ არ შეადგენენ არიელების მესამე შტოს, რომელიც წარმომადგენელი უოფალა მრავალთა მოლაპარაკე სალხთხ სხვა-და-სხვა ენებზე, რომელთაგან დღეს დარჩენილია მარტო ქართული თავის მონათესავე იდიომებითურთ.

პ. მირიანაშვილი

პეტერბურგი, 1883 წ. 15 ნოემბერს.

საანდაზო ლექსები

(ამოკრებილი ვეფხვის ტყაოსნიდან, ქილია და მინიდან და გურამიანდამი)

(გაგრძელება*)

კ.

(ვეფხვის ტყაოსნიდან)

კაცმა სჯე მოიგვაროს
ვეფხვ შმუნვასა ესე ჭსობდეს.

კაცი ცრუ და მოლაღატე
ჭსამს ლახვრითა დასაჭრელად.

კაცსა მიხედეს სწავდელი,
რას ეძებდეს, უნდა პოვნა,
მაშინ მისგან აღარა ჭსამს
გარდასრულთა ჭირთა ხსოვნა.

კაცმა ვით ჭპოკოს, ღუთისგან
რაც არა დახაბადია.

*) «ივერია» № XII, 1883 წ.

კარგი საქმე კაცსა ზედა
ახომ თურმე არ წარსდების.

კაცსა თვინი გამოჭაწდინ.

კაცი ბრძენი ვერ გასწირავს
მოუვარესა მოუვარულსა.

კაცი ჯახანი რითა ჭსჯობს
დაცსა, ქსლისა მბეჭეულსა.

კაცი არ უგელა სწორთა,
დიდი ძეგს კაცად კაცამდის.

კაცი თუ ჭირსა ვერ დაჭსთმობს,
ლხინი რა დასათმობია.

კარგი რამ მჭირდეს, გიკვირდეს,
აჲო რა საკვირველია.

გოკასა შიგან რაცა ჭსდგას,
იგივე წარმოდინდების.

კარგი მიჯნური იგია,
ვინც იქმს სოფლისა თმობასა.

(ქილილია და მანიდამ)

კაცი, სახელის მკებნელი,
უგდავად შეირაცხების.

კეთილი რჩევა საღბუნს, ჭკაკს,
 შეუჩნალთა ხელოვნებასა;
 ასს ნაკვეთს გულსა ამთელებს,
 ჭკურნებს უოველსა ვნებასა.

კეთილი საქმე კეთილით
 არს, თუ არ ღამაზობითა.

კეთილი ტკარი უხკობს
 ღვთის მოწყალების დარგა;
 საუნჯეს თუცა დააკლდა,
 კაცთა შოება მარგია.

კაცი განკითხვას რას აქნევს
 სოფლისა ზღვათა მცურავი?
 ვინცა დანთქმულა რა იცი
 სად დაიდუბა რად თავი?

კაცურსა კაცსა ტყუილი
 არ ჭშვენის არად, არაო.

კიცხევა, ქირდად-აგდება
 კაცისა, არა წესია.

კაცსა ქარვისა მძებნელსა
 ხელთ შეჭხვდა იაგუნდიო.

კამლი არ შეუზარდება
 ღრუბლის ცკარისა დენასა.

კამლსა გზა მიუც გამოჭხდეს.

გაწი თუ ვარგა, რად უნდა
მისი მოდგმისა ცილობა?
თუ თუით არ ვარგა, რას არტებს,
მამა-პაპათა შვილობა?

გაი ვაწისა ჯღერსი
მუშგის უნოსჳს ჭგაგს ამოსა.

გაწი ჭხამს სიმხნით მოღვაწე,
ჭირისა არ შემდრეკელი.

გაწი ჭხამს სწორე გზიანი,
გულ-მთელი, პაემნიანი.

გაწი ცდითა ვერ ეწიოს
ზღვა დაუმრეს, გაუგორდეს.

ვირკიტას ოდეს მიჭხვდება,
მითხარ ორბისა ქალანი?

(გურამიანილამ)

ვარგს ვაწს როგორ დაუეგარგო
რაც რამ სიგარგვაცუ აჭკო.

ვასელების აღმა ხნული
ჭართლელებმა დაღმა ჭფარცხეს.

ვაწს მართებს დაბლაც დახედვა,
რა გინდ მაღლამდის აროსა.

კარგს არის გელი,
მცხვარსა მკამ მკელი.

კანის ამბის სმენასა
ქსჯობს ყუჩში თითის დაცობა.

ლ

(ვეფხვის ტყაოსნიდამ)

ლეკვი ლომისა სწორის
ძუ იყოს, თუნდა სვადის.

(ქილილა და მანილამ)

ლომისა საბრძოლად ქურციკი
არად არ მოიწონებდეს.

ლაგვანთ*) ნადგამი აგურთუკე
მასკე დაიწუობს დენასა.

მ.

(ვეფხვის ტყაოსნიდამ)

მიჯნურობა არის ტურფა
საცოდნელად ძნელი გვარია.

*) ლაგვინი — პირ-ფართო სარწყულია.

მოშორება და მოყვრისა
გაუკრავს კაცისა მკვლელისა.

მჭნელი საქმისა მნელისა
კაციმცა იყო ცნობილი.

მას უშმაგო ვინ მიენდოს,
ვინ მოუვარე გაამყდებოს.

მოშაირე არა ჭკვიან,
თუ სადმე ჭსოვებს ერთი ორი.

მოშაირე არა ჭკვიან,
ვერს იტყვის ვინცა გრძელად.

მზესა მთვარე შეეყაროს,
დაილევის, დატაჭსტებების.

მარგალიტი არვის მიჭსკდეს
უსასუიდლო, უვარელად.

მაგრამ წესია — მიჯნური
მიჯნურისა შეებრალების.

მიმდომნი საწუთროსანი
მისთა ნივთაგან რჩებიან;
იშვებენ, მაგრამ უმუხთლოდ
ბოლოდ ვერ მოუჩნებიან.

მტერი მტერსა ვერსა ავნებს,
რომელ კაცი თავსა ივნებს.

მზისა შუქთა ვერ მჭვრეტელი
ია სმების, ვარდი სჭვნების.

მართლსა უთქვამთ მეცნიერთა,
წყენასა ჭირთა ბაღე.

მთვარე მზესა მოეშოროს,
მოეშორება განანათლებს.

მაშინ ვერ გაკძლე სიასლე,
აწ სიშორესა ვინანი.

მოუვარემან ვარდის კონა
გულსა მერა და დამიწულულა.

მაშა ლხინსა ვინ მოიმვის
პირველ ჭირთა უმუშაკო.

მართლად იტყვის მოცოქელი:
შიში შეიქმს სიყვარულსა.

მოუვარე მტერი ყოველისა
მტრისაგან უფრო მტერია.

მზგაკსი ყველაი მზგაკსა ჭშობს,
ესე ბრძენთაგან თქმულია.

მაშინდაა ლხინი ამო,
რა გადინდის კაცი ჭირსა.

(ქილილა და მანიდამ)

მაბუზლარს ყოლე ნუ უსმენ,
ნუ გინდა სიტყვა გმობილი.

მშიერთა ცრემლი მამლართა
გულ-ჭკათა ვერ აღბობდიან.

მკედრად იგი თქმულა, ვის კაცის
სახელი ზედ არ აცხია.

მაკედრებულთა ვედრება
მსმენელთა არ ესმოდიან.

მოცდა კლიტა კარისა
უნჯისა სასარჯულისა.

მტერსაც არ მოჭკველენ უწყალოდ
ეგრე ტანჯვითა მწარითა.

მოუვარე მინდა მოუვრილი
და აღმპყრობელი სკლისა,
შეჭირვებაში ძლსუნელი,
გადამწყვეტელი ძნელისა.

მოუვარე მინდა ქებული,
ერთ-პირი, ერთის გულისა.

მასუსა არ ეინ გაუბმის
არ თუ სინარბის მდომელი.

მხნე ვეკლგან ჰატიეს იშოკის,
სადაცა იყოს რებული.

მეფენი სმელთა მუერობელნი,
ვინ მტერთა უმაგრდებიან,
საზრდოს მუშაკთა შეჭსთსოკენ,
საშოკრად იჭენებიან.

მუშაენი ქერივთა არ ჭსმრცვიან,
არცა ობოლთა არბუკენ.

მრეყარულთა არა ჭმარტებს
მრეყარისა მსწრაფელ შეჩისხვა.

მწარისა საუბრისათვის
რად გინდა ჰირის გაღება?

მეშურნის ქაცვსა რად მოჩისა
ხელ-გამომაკალთ ვარდია?

მლამიობისა ზრასვითა
მზე არა დაიწუნება.

მართლა უთქვამთ: სიზსა ჭვასა
ვერ დაესმის ეკლის წვერი.

მართლა უთქვამთ: ცუდი სიტყვა
ვერ გაიფლის ხანსა გრძელსა.

მეგურტნობავე ჭსჯობია
ავის ქუდისა მკერავსა.

მოღვაწეობის სახელი,
გვირგვინად თავსა დაიდუმის.

მძიმედ ჰსდგებ მოთმინებითა,
წესად დაიდევ ყოვნება.

მე სიტყვასწავლ მისთვის მინდა
ცოლს ვუმწერდე, ანუ შვილთა.

მე გაწყენ, შენ შემომწყრები,
წესია ამა სოფლისა.

მეფის ბძანება ცუცსლსა ჰტაკს,
ანუ წყაღს ადიდებულსა:
თემს წამსედ მოაღსრებენ,
მტკიცედ საფუძველ-დებულსა.

მეფის ბძანება, ხდომს და ნება
ჰსამს სიბრძნის გზითა განიწმენკოდეს.

მეფობა თქმითა არ არის,
არცა სასელის წოდებით:

მშვიდთა, მდაბალთა მბაძველნი
უცოდოდ ამალდებიან.

მუძლო, ფასკუნჯის ადგილი
საფრენად რასთვის გწადიან?

მეუობა მისთვის გაგო
საყდართა*) მჯდომარეობა, —
შეტირვებულთა ელხინოს,
ერგოს, ვისაც ჭსჭინს მრეობა.

მუსთალი კაცი კერ კაცობს, —
ეს ჭსტანით გლასა-მდიდარმა.

მოყვასსა უაუგოსა**)
თუ ეძებ, მარტო დარჩები.

მოყვრის გაშვება ადვილ ჭსჩანს
დაცსა გაწბილებულსა.

მოყვარე ეგრე ნუ გინდა
შუა ბეწვ დაუტეველად.

მოწუალე კაცის გონება
სიტუკას შეისმენს ძალეო.

მიწით ამალდა მღაზალი
ნესვთაგან დავრდომილიო.

მტერს ხელში რად გივიდია,
მოყვარეს მოეჭიდეო.

მდიდარო, საწყალთ მიჭხედე,
იუიდე საწყალთ გულია.

*) საყდარი საკუთრივ სამეფო ტახტსა
ჭკიან (престолъ)

**) უაუგო უნაკლულოა, უავო, უპროტო.

მთმენის ხელთა მიახუარ
გულის სადავე საჭურად.

მართლისა მოქმედსა ყველანი
ჭსბულბენ, ექიშვებინ.

მადრანმა კავების გოგანი
დაიწყო მისახაძეულად,
თავისიც სულ დააკვიწდა,
რაცა იცოდა მან ძველად.

მშვილდით ნასროლი ისარი
წავა ვით ქარნი ზენანი.

მიწა უძრავი ილასკის,
ცა ბრუნვით მგზავრობს დიდებით.

მაიურებელნი მოყვასნი
მოკლენ და გუდასებინ,
მწერსავით სიტუბოს მოსდევენ,
შენთან არა მოკვდებიან.

მე იგი ვარ, ვინც ძლიერსა
ტოტის კვრასა არ აჰმარებს.

მოყვარეკ, კეთილს ჭყვარობდე, —
ბრძენთაგან ანდერძიაო.

მცონარს სოლომან აძაგებს,
ჟინჭკული მოსწონს ქებითა.

მტერმან ლოდი მუნ მასკდურა,
 სად მოყვარემ ვარდის კონა;
 ეგრედ მტერმან კერ მატკინა,
 ვით მოყვარემ შემალონა.

მეფეთ სიგეთე მისისა
 საჭმის ქმნით გამოჩნდებისო.

მზე თუ გვაცხუნებს ჟამადე,
 რად ჭსტმუნავს გული ჩვენია?

მეშუოთე კაცსა კრიდე,
 ნუ ისმენ მეშუვნისსა.

(გურამიანიდამ)

მიძმობ, თუ მიდობ,
 მაინც არ მიხდობ.

მე ამათ ვტირი,
 არა გაქვს პირი.

მოსულსარ ქუდად,
 მატყუებ ცუდად.

მოკლე არის ცრუ სოფელი,
 კაცსა გრძელადა არ შერჩება.

მას დავნატრი, ვინცა სწორედ
 სკლად საწუთროს გზას გაჭკვალავს.

მე მსურდა ერთი, — არ მომცა,
ვის არ სურს, მისცა ტყუბია.

მარხულობა და სასჯელი
გონების გასაწმენდას.

მაშინ იხარებს მწიდნავი,
რდეს მოისთვლბს მტკუნებსა.

მწუემსმა კეთილმა ცხვართათვის
დადვისო სული ტკბილია.

მე კი ვფარავ, მაგრამ ჩემი
სატკივარი არა ჭფარავს:

მოკვდა და თვისის ანდერძით
აწ ისევ საქმობს მკვლარიო.

მე კაცი ვარ ხორციელი
სულ ხომ ვაცს არ შეებრდები.

მარცხნივ თიკანთ განმარადე,
მარჯვნივ კრავთან შემრაცხეო.

მე ეს ხიდი საკლელად
დალ სწორედ გაუდეო,
შენ თუ მრუდად გაივლი
მე რა წყალში ვარდეო.

მხნემან, ვით ჩქარმან წყარომან,
განსუთქოს მთა და გორია.

—
მის ბაღში კრავი დამჟღარა,
სხვის ბაღში მგელნი ჟნდებიან.

(შემდეგი იქნება)

ლავით აზიანი ჰვეყანა

ანუ

შეცდია და ნორგეგია

ამეინვარე ჩრდილოეთის მახლობლად მდებარეობს მშვენიერი ქვეყანა. თქვენ იქ ნასაკო უდიდეს, თოვლიან მთებს; ტყით შემოსილ ღრმა და ვიწრო ხეობებს; გატიტვლებულ მთის წვერებს და კლდეებს; ამ ქვეყანაში მრავლად არის გელური, ბნელი ხეები, გამჭვირვალე ტბები, თიჭვისა და ნამკის ტყეები, რომელთა აღუშფოთებელი სიჩუმე თანამედროვე ადამიანს ამღვრეულს სულს უმშვიდებს; დიდრონი, მშვენიერი საყინულეები, რომელთა ბადალი არ არის მთელ ევროპაში, და ხმელეთში ღრმათ შესული ღზვის უბები ამშვენებენ ამ ქვეყანას. მღელვარე და კამკამი წყლები, მარდად მომდინარეობენ მთების წვეროებიდან ოკეანესაკენ და გზაზედ ისე საამოდ ჩამოჩანჩქარებენ, რომ მათ დანახვაზედ მოხიბლული მნასკელი ეკითხება თავის-თავს: ცხადია უკვლახ ეს, თუ ოცნებაა სნეულის გონებისაო. მოგზაურის თვალ-წინ იშლება სულ სხვა-და-სხვა სურათები: ერთ მხრივ დაინახავთ უდიდეს და უნაყოფო დედა მიწის სივრცეს, რომელიც მოფენილია ან დიდრონი ქვებით, ან დამადონებელ ჭაობებით; მეორე მხრივამ ზღვის ან ტბის კიდებზედ მოჩანს

სოფლების ღამაში სურათები; მესამე ალაგას თქვენს გულს
 ასიამოვნებს მშვენივრად შემუშავებული მინდვრები და მხიარული
 ფერები, რომლებსაც გარს ასვევია მოთამაშე ქერა ბავშვები.
 მაისის უკანასკნელი დღეებიდამ მკათათვის დამღევაძმის ამ ქვეყ-
 ნის ჩრდილოეთის მხარეს მზე დღეც ანათებს და ღამეც. ამ
 დაუბოლოებელ დღის განმავლობაში, ვარსკვლავები არა სჩანან
 და მთვარეც ისე მკრთალა, რომ სრულიად არ ანათებს. წაფ-
 ხული ამ «ლამით მზიან» ქვეყანაში ისე მოკლეა, რომ უვაგი-
 ლები ვერ ასწრებენ გაშლას და დაუვაგილებს, და ჭირნახუ-
 ლიც ხშირად ფუჭდება უინკებისაგან. «ლამით მანათობელის
 მზის» ჩასვლის შემდეგ, დღე მალე მოკლდება და მარცხენა-
 თვის ნასკვარში ჭკერი ცვიდება, ხეს ფურცელი სცვივა; ფრინ-
 ველები ეშურებიან სამსრეთისკენ; საღამოობით ხშირ-ბინდი ად-
 რე დაჭკრავს ხოლმე, ვარსკვლავები ანათებენ მკრთალ-ლაყვარ-
 დოვან ცაში, მთვარე ისეე ხდება ცის მეფედ და თავისი სხი-
 ვებით ამხიარულებს და აცხოველებს გრძელს და უსიამოვნო
 ზამთარს. ბოლოს დგება ის დრო, როდესაც მზე სრულიად
 იმალება, მთვარე და ვარსკვლავები კი მკრთალად-ღა ანათებენ
 ესრედ წოდებულ «ჩრდილოეთის განათებისა» გამო, რომელიც
 მთელ ცას ჭფარავს თავისი მომხიბლავი ალის ფერი სინათლით.
 ამ ქვეყანაში სცხოვრობს ქერა, ლურჯ თვალა, მამაცი, პატიოსან-
 ნი ხალხი. ამათი წინა-პარნი უწინდელს დროში, ერთად-
 ერთი ხალხი იყო თავისუფალი, ჭქონდა თავისი შედგენი-
 ლი განობები. ასე აღწერს სკანდინავის ნასკვარ გუნდულს
 გამოჩენილი მოგზაური დიუ-შალიუ, რომელმაც ბევრი ხანი
 დაჭყო ამ ქვეყანაში (1871—1880 წ.), დაიარა ერთი გუთ-
 ხილამ — მეორემდინ, შეისწავლა იქ მცხოვრებელ ხალხის ენა,
 გაიცნო იქაური პოლიტიკური წყობილება, ჩვეულება და ადა-

თები. უკვლას თავისი ცნობანი დიუ-შალიუმ გამოსცა ერთ
 დიდ წიგნად, რომელმაც მასწინვე მიიზიდა უურადღებს განათ-
 ლებულის ხალხისა, და გადათარგმნილ იქმნა თითქმის უკვლას
 ეკროპიულ ენებზედ. არც საკვირველია ესა. კეთილ-სინიდიისა-
 ნი აღწერა რომელიმე ხალხისა უოკელთვის ძვირ-ფასია მეცნი-
 რებისათვის. იმისთანა ხალხის აღწერა, როგორც აღმოჩნდა
 სკანდინავიის ხალხი, ხომ აღტაცებით მიიღო ეკროპამ. იმი-
 ტომაც, მკითხველო, ვკონებ ურიგო არ იქნება ჩვენ ქართველ-
 ლებმაც გავიწინოთ და შევისწავლოთ ამ შესანიშნავის ხალხის
 ცხოვრება, არამც თუ მარტო იმიტომ რომ ის არის აღამით
 მზიანი ქვეყანა, არამედ იმიტომ, რომ ის არის სამეფო წერა-
 კითხვის მცოდნე განათლებულ გლეხობისა. მორეც იმიტომ
 რომ ამ ქვეყანაში საზოგადო წესწყობილობის ბურჯად არის
 აღიარებული თავისუფალი მსკნელ-მითესკელი. ჩვენი, ქართველ-
 ბის, ბედნიერებაც, ჩემის ფიქრით, უნდა იყოს დამყარებული
 ხვნა-თესვაზედ, მეურნეობაზედ. მარტო იმიტომ კი არა, რომ
 ჩვენი ქვეყანა მდიდარია ბუნებით, არამედ იმიტომ, რომ ამ
 გვარი შრომა, უფრო ხდის აღამიანს კაცად, ამ გვარი შრომა
 უფრო აკავშირებს კაცს ოჯახთან, ოჯახს საზოგადოებასთან,
 საზოგადოებას სახელმწიფოსთან. საზოგადოების ამ გვარ წყობა-
 ში ძნელი წარმოსადგენია როგორც განსაცვიფრებელი და გარდა-
 მეტებული. სიმდიდრე, გვრეთვე უკიდურესი სიღარიბე. ამისთანა
 საზოგადოებაში სუფევს მშვიდი, დაკმაყოფილებული ცხოვრება.
 ამ გვარ წყობილების მაგალითს წარმოგვიდგენს—შვეიცია-ნორ-
 ვეგია, რომელთ აღწერასაც ესლა ჩვენ შეკუდებით.

I

ეკროპის ჩრდილო-დასავლეთისკენ სძევს ერთი დიდი ნასკევარ-გუნძული, რომელსაც სასულად უწოდებენ სკანდინავიის ნასკევარ-გუნძულსა. ეს არის ერთი ჩვენი საქართველოსათვის მთიანი ქვეყანა. საღსი არის დასასლებული ზღვის კიდეებზე და მთებ-შუა დაცემულს განიერ ველებზედ. ჭკერი ამ ქვეყანაში თუმცა ცივია, მაგრამ ამ სიცივეს ყუფი აქვს მოტეხილი სამხრეთის თბილ ქარებისგან, რომლებიც გაუწევეტლივ მოჭჭრისან ატლანტიის ზღვით ეკვატორიდან. ამიტომაც ამ ქვეყანაში უინკა ისე არა მიჰინვარებს, როგორც, მაგალითად, რუსეთის ჩრდილოეთის მხარეში, სადაც საშინელი ყინვების გამო ვერა სძლებს ვერა ცხოკელი, გარდა თეთრი დათვისა, და ვერ სხირობს ვერა მცენარე, გარდა თითქმის გამოუსადეგარის საესოსა. სკანდინავიის ნასკევარ გუნძულზედ არის მოთავსებული ორი სასელმწიფო — შვეცია და ნორვეგია. ამ ორ სასელმწიფოს აქვს ერთი ისტორიული წარსული, ერთგვარი განათლება, და თუმცა ორთავეში საზოგადო და სასელმწიფო წყობილობის ქააკუთსედს, როგორც ზემოთა ვსთქვით, თავისუფალი მიწის-მხენელი შეადგენს, პოლიტიკურ წყობის შესასებ შვეცია წარმოადგენს-პარლამენტალურ მონარხიას ჭყავს მეფე მეჩკვიდრობით წესზედ გამგებელი, სადაც 1866 წლამდინ პარლამენტი შესდგებოდა ოთხი კამერიდან: კამერა აზნაურებისა, სასულიერო წოდებისა, მოქალაქეებისა და გლეხებისა. ნორვეგია კი არის რესპუბლიკა, რომელსაც ჭყავს მეფე-პრეზიდენტი, მეჩკვიდრობით მფლობელი ქვეყნისა. ეს ორი სასელმწიფო ისე არის დაკავშირებული, როგორც არც ერთი სხვა სასელმწიფოები არ ყოფილან დაკავ-

შირბუღნი. ეს კავშირი არ წააგავს იმ გვარს კავშირს, როგორც არსებობდა ინგლისისა და განოვერის შორის, როდესაც ორთავე სასულემწიფოებს ჰქონდათ განსაკუთრებული დაწესებულებანი. აქ არ არის სრული კავშირი, როგორც ინგლისის, შოტლანდიის და ირლანდიის შორის არის, ... აქ არც ფედერატიული წყობილებაა, როგორც ჩრდილო-ამერიკის შეერთებულ შტატებში. მაგრამ თუმცა არც ერთი მოხსენებელი წეს-წყობილობა არ ჰსუფევს შვედია-ნორვეგიაში, მაგრამ მისი კავშირი მანტ შეიცავს თითო რასმეს ყველა შემხსენებელ წყობილებიანს. ერთი მხრით აქ არ არის შეკავშირება, რადგანაც ორთავე მხარეს თავისი კონსტიტუცია, თავისი პარლამენტი, თავისი სამინისტრო, თავისი ჯარი ჰყავს; მეორე მხრით, აქ არის სრული შეერთება, რადგანაც მათ ჰყავთ ერთი მეფე, ერთი და იგივე დიპლომატიური აგენტები (ელჩები). როცა მეფეების ჩამომავლობაში შემკვიდრე მოიხსობა, მაშინ კანონის ძალით ორთავე მხარე ირჩევს უთუოდ ერთს პირს მეფედ. გარდა ამისა ამ ორის ქვეყნის სრულ დამოუკიდებლობის გამო, მათი კავშირი უფრო წააგავს ფედერატიულ კავშირს. რადგანაც ამ ორ სასულემწიფოს საერთო მსოფლოდ მეფე ჰყავთ, იმიტომაც აქ საჭიროა დავაკვირდეთ მის პირმოკნებას და უფლებას, რომელიც მინიჭებული აქვს მას ორთავე კონსტიტუციებისგან.

თუ რა ურთიერთობა არსებობს მეფისა და ხალხის შორის, ამას ცხადად გვიჩვენებს ბერნადოტის ამორჩევა შვედის

მეფედ 1810 წელს. ამ ნამდვილი პირი ამოჩნვეის განაჩენისა: ჩვენ, ჭკომორე ამისა ხელის მომწერელნი, შვეციის წარმომადგენელნი: გრაფები, ბარონები, ეპისკოპოსები, აზნაურები მოქალაქეები და გლეხები... შევიკრებთ და გავსაჯეთ, რომ უმაღლესს და შემძლებელს ბატონს უან ბაპტისტ ბერნადოტს, თავადს პონტე-გორგოსისას იმისთანა დირსებანი აქვს, რომ იმედი უნდა ვიქონიოთ იმის მეფობაში ჩვენ გვეყოლება კარგი მმართველობა. იმ პირობით, რომ თავადმა პონტე-გორგომ შიდალს ღიუტერანული საწმუნოება შვეციაში მოსვლამდინ და ხელი მოაწეროს შედგენილ განაჩენსედ, — ჩვენ ამოვირჩიეთ პონტე-გორგო ერთ-ხმათ, თავისუფალის და კანონიერის ხმებით შვეციის მემკვიდრეთ. ესლანდელის მეფის სიგუდილის შემდეგ უნდა გამოედეს იგი შვეციაში, დაგვირგვინდეს შვეციის მეფედ, ფიცი მიიღოს, რომ ერთგულად ემსახურება თავის ხალხს და არ დაარღვევს კონსტიტუციას და სხვა განსაკუთრებულ კანონებს».

ნორვეგია შეუერთდა შვეციას 1814 წ. ჭეშმარიტება მოითხოვს კსთქვათ, რომ არც ბერნადოტს და არც ერთ მისს მემკვირდეს ბოროტად არ უსარგებლთა ხალხის ნდობით და არ დაურღვევია არც ერთი მუხლი კონსტიტუციის კანონებისა. და თუ ამ რჩი სახელმწიფოს ვარლამენტების შორის მომხდარა რამე უთანხმოება, ეს უგანსკენელი ყოველთვის მშვიდობიანად ღ ხალხის სსსარგებლოდ გათავებულა, და ამ მშვიდობიანობის დამმაგვირგვინებელი თითქმის ყოველთვის მეფე ყოფილა. ეს ესეც უნდა მომხდარიყო, თუ მხედველობაში მივიღებთ ამ მეფეების ჩამომომავლობის ვითარებას. არ არის არც ერთი შტო მეცნიერებისა და ხელოვნებისა, რომელშიაც ბერნადოტებს არა ჭყვანდეთ თავისი წარმომადგენელი. ამ სამეფო გვარმა კაცობრიობას

აჩუქა რამდენიმე გამორჩენილი სამხედრო გვარი, ორატორი, ფსიქოლოგი და კეთილ-გონიერი სახელმწიფოს მმართველი. სახელმწიფოს მართვის შესახებ უნდა ვსთქვათ, რომ ბერნადოტის შვილმა ოსკარ პირველმა მოახდინა რამდენიმე ლიბერალური ცვლილება, როგორც მაგალითად: მან გამოსცა ახალი კანონები მონების განთავისუფლების შესახებ, კანნი და ქალნი გაათანასწორა უფლებების მხრივ, კანონებით განათავისუფლა მენაშხირეები, რომელნიც კალდებულნი იყვნენ ნასშირი მიეყიდნათ უთუოდ ახლამასლო ქარხნისთვის იმ ფასად, რა ფასსაც ეს ქარხანა შეძლებდა. ამას გარდა იგი მეფე ზრუნავდა ხალხის განათლებისათვის; სშირად მოგზაურობდა თავის სამეფოში, რომ პირად გაეცნო ხალხის საჭიროებას. მაგრამ ყველაზედ შესანიშნავი მისი რეფორმა შეეხებოდა საზღვრობილეს, რომელიც დღეს ისეა მოწყობილი, რომ ამ მხრივ შეეცინას არ ჭყავს ბაღალი მთელ კეროპაში. თავის აზრების დასამტკიცებლად ამ მეფემ დასწერა ერთი წიგნი სახელად: «დასჯაზედ და საზღვრობილესზედ», რომელშიაც მჭკვერთველობით ამტკიცებდა «რომ ბრალდებული მანინ გარდაიქცევა სასარგებლო მოქალაქედ, როცა სხვა აკანკებთან ვი არ დავატუსადებთ, სადაც უფრო ეცემა ზნეობით. არამედ როცა განშორებითა გამოყოფით და კეთილის მოქცევით აღუძრავთ სურვილს შრომისას და ზნეობით გასწორებისას.» ოსკარის შვილის, კარლ მე-V მეფობის დროს ძირეულად იყო შეტყეული კონსტიტუცია და სრულიად მოისპოვოდებოდა წესზედ დამყარებული პარლამენტი. კარლ მე-V ისეთი შესანიშნავი მეფე იყო, რომ იმის პიროვნებაზედ რამდენიმე სიტყვის თქმა კვონებ მეტი არ იქნება. ის იყო კეთილი, გულ-უხვი კაცი. სცხოვრობდა უბრალოდ, ყველასთვის ჭქონდა კარი ღია, სშირად დასვირობდა ქალაქის ქუჩებში; როდესაც

ერთდღით დადიოდა, ხშირად ჩამოხტებოდა, მივიდოდა ნაცნობებთან სალაპარაკოთ; გლეხებს შველოდა ხენა-თესვას, ასწავლიდა გუთნის სმარებას; უყვარდა მსიარულობა და უვნებელი მახვილობა. ერთსულ ხალხი აზირობდა მსიარულად დასვედროდა მას, მაგრამ იმან გუჩრის ტანისამოსი ჩაიცვია და ისე შეუმჩნეველად გაიარა ხალხში. მეორეთ ერთ ვასტოკოს, რომელიც უკვლავ განის მოჭმედებას სსნიდა ეშმაკის ზედ-გავლენით, და რომელიც ეზისკოპოზობის მიღების დროს მივიდა მეფესთან მადლობის გადასახდელად, მეფემ უთხრა: «არა, არა, მე ნუ მისდით მადლობას».

დიუ-შალიუ გვიხატავს შემდეგ საინტერესო სურათს ამ შესანიშნავ მეფისას. «როდესაც მოვიდოდა ნახვა ამ მეფისა მე ვითხოვე აუდიენცია ამერიკელი ელჩის პირით; თუმცა ეს, როგორც მითხრეს ადგილი არ იყო, რადგანაც მეფე მგლოვიარე იყო ახლად გარდაცვალებულ დედოფალზედ და თვით მეფეც ავად-მყოფობის გამო სტოკოლმში არა სცხოვრობდა, მაგრამ ჩემდა სასიამოვნოთ მეორე დღეს მოვიდა ქალაქში, და შინაურულად მიმიღო სასახლის პატარა ფლიგელში, სადაც ის ჩვეულებრივ სცხოვრობდა. დანიშნულ დროს მივედი და კარის მცველმა არც კი მეითხა სად მივდიოდი. ავიარე კიბე, ზევით დავინახე ლაქია და კვითხე: შეიძლება მეფე ვნასო მეტქი. იმათ გამიღეს კარი და შევედი ბიბლიოთეკაში, სადაც შუა ალაგას იდგა ბილიარდი. წიგნები, როგორც უღებზედ ეტყობოდა, მუქთად არ ეწყო შვათებში, არამედ მათ ხშირად ვითხულობდენ. რამდენიმე წამის შემდეგ ოთახში ერთმა უბრალოთ ჩაცმულმა კაცმა გამოიარა, მას ორი აფიცერი შოსდევდა. იმან სალამი მომცა და ისე საჩქაროთ შევიდა მეორე ოთახში, რომ მე ვეღარ მოვასწარ სალამის მიცემა. მალე

აფიცრები ისევე დაბრუნდნენ და მითხრეს, რომ მეფე მყათ-
არის თქვენ მისაღებადა. იმით შემიყვანეს ერთ ცალკე ოთახ-
ში და მე პირის-პირ გუცქერადი შევეცდისა და ნორვეგიის მე-
ფეს. იგი მომიასლავდა, ჩამომართვა სული და მითხრა რომ
მოსარულია ჩემი შევეცდისა მოსკლისთვის. იმისმა ალერსიანმა
ქცევამ, კეთილმა სასუმი ისეთი სასიამოვნო შთაბეჭდილება მო-
ასდინა ჩემზედ, რომ ჩემს თავს ჩემს სასლში ვგრძნობდი. მე-
ფე იყო მაღალის ტანისა, კარგად მოსული და თუმიც ავად-
მყოფობას თავისი ბეჭედი დაესვა, მაგრამ მანც ეტყობოდა,
რომ ის ყოფილა ერთი ჯამისი მუფეოგანი. მე ამეჩიველი
მწერლების მაგივრად მაღლობა გადავუსაღე აუდიენციის ბოძე-
ბისთვის, და დაუმტე, რომ იმას შეერთებულ შტატებში იც-
ნობენ როგორც პოეტს, არტისტს და ყველა პატივისცემით
და აღტაცებით ისხენიებს.

— «დაიღ, მიზასუსა იმან:— მე მოსარული ვარ, რომ თქვენ
ნასავთ, რა სალსიცა ვართ, მაგრამ დაესსდეთ.

«მიმითითა სავარძელზედ და თვითონაც ჩემ პირ-და-პირ
დაჯდა. მერე მითავას სიგარა და როდესაც უარი გამოვუც-
ხადე და ვუთხარი, რომ ჩემს დღეში არ შემომიწევია მეტქი,
იმას ალერსით მეითხა: «ხომ არ დაგიშლით, რომ მე მოვ-
წიოლ?» მეფემ მოუვიდა სიგარას და სთქვა:

— «დაიარეთ ჩვენი ქვევანა, დაათვალერეთ ჩვენი საზოგადო-
სკოლები, ჩვენი უნივერსიტეტები, ჩვენი სამეცნიერო დაწესე-
ბულებანი; ჩვენ ყველას გვწამს განათლების დიდი სიკეთე. ნა-
ხეთ ჩვენი რკინის გზები და არსები; ყველაფერს ყურადღება
მიანქციეთ. თქვენ უთუოდ გაიცნობთ ბევრს ჩვენ მეცნიერთა-
განს, რომლებიც გიჩვენებენ ჩვენ კოლეკციებს და შეგატყობი-
ნებენ ბევრს საინტერესოს.

«შეუმხნეულად საუბარი გადავიდა მეურნეობაზედ და კარლმა სთქვა:

—«უწინ, მინამ მეფედ გავხდებოდი, მე ვიყავი ივერმელი და ძლიერად მიყვარდა სოფლის ცხოვრება, მაგრამ იძულებული გავხდი თავი დამეხებებინა მისთვის; მე დრო ცოტა მაქვს, საქმეები გი ბეჯი. და მან სელ-მეორედ დაიწყო ლაზარაკი ხალხის განათლებასე.

—«ხალხი უნდა იეოს განათლებული, სთქვა მან გაცხარებით:—ჩვენ მშენიერი განონი გააქვს, რომლის ძალითაც ყველას ბავშვებს უნდა იაროს სკოლაში. მაგრამ ჩვენთვის ესლასა ჭირთა ბლმათ რკინის გზები, თუღი და მცხოვრებლები, რადგანაც ჩვენი ქვეყანა დიდია და შეუძლია უსაჭიროესი რეფორმების შემდეგ, უფრო მომეტებული ხალხის გამოკვება: მერე იმან მიხედა ძველებური იარაღები, და ყველასეღ თითო რამ შენიშვნა მითხრა.

—«მე გაგიგონე, რომ თქვენ სიკვდილით დასჯის წინააღმდეგი ბძანდებით? ვკითხე მე სხვათა შორის.

—«გაცხ უთულება არა აქვს სიტოცსლე წაართვას თავის მოყვასს, სთქვა მან მწუხარების სმით:—მე იძულებული ვიყავი ორჯელ მომეწერა სელი სიკვდილით დასჯის განახენსედ, ისიც იმიტომ რომ ვერ ვაწინააღმდეგე საზოგადოების სურვილს. მაგრამ ესლას გი დროა ჩემი წასვლისა;—დასედა საათს და სთქვა მან—თქვენ სომ იციით, რომ მგლოვიანრეთა ვარ, უჭეიფოთა ვგრძნობ ჩემს თავს და არც სტოკოლმში ვცხოვრობ. სეღ ბობძანდით ჩემთან უღრიგდალში. ეს ქალაქიდან შორს არ არის.» და აქვე ამიხსნა როგორც უნდა წავსულიყავი.

—«მაგრამ, არა, მე ყველაფერს დაგიწერთ, თორემ თქვენ დაგავიწყდებათ;—გამომართვა კარანდაში, ქალაღლის ნაჭერი და

დაწვრილებით ამიწერა, სად ზნ როგორ უნდა წავსულობავი.

«შემდეგ წამოდგა, ხელა მაგრად ჩამომართვა და მითხრა:

— ნახვამდის.

ჩემი აუდიენცია გათავდა, რასაკვირველია მეორე დღეს წაკედი ულრიკსდალში, რომელიც მშვენიერ ადგილზედ არის აშენებული; უწინ იყო კაზარმად, მაგრამ ესლა კარლმა მშვენიერ სასაფარულო აგარაკად გარდააქცია. როდესაც მივედი, სასახლის ფანჯრები და კარბები დაღებული იყო. მე შეკედი დიდ კარბში და დავიყვირე: ვინა ხართ მანდ? ზევიდამ ვილაც გამოჩნდა. «მეფე შინა ბძანდება? კვითხე მე. «არა, მიზასუხ იმან. ეგ არ შეიძლება, გუთხარი მე; გუშინ მომიწვია დღეისთვის. მერე შემეყვანეს შიგნით ოთახებში და მიჩვენეს ერთი ოთახი, სადაც შემეძლო მეფის ნახვა. კარი შევალე და დავინახე მეფე. ის იჯდა უსეროთუგოდ და ათავებდა სურათის ხატვას. მე რომ შევედი, მაშინვე ჩაიცვა სურთუგი და საქმესაც თავი დაანება.

დამატარა მთელი სასახლე; მიჩვენა თავისით შეკრებილი სხვა-და-სხვა ძველი ნივთები. კაბინეტში რამდენიმე ჰორტრეტი ეკიდა იმისი. ერთი მახუჭა სახსოვრად საგუთარის ხელის წედწარწერით და მეც მთხოვა იმის ალბომში რამე ჩამეწერა. ამითი გათავდა ჩემი მეფესთან ყოფნა.» ასე უბრალოდ, ასე თავმდაბლად ექცეოდა ეს მეფე, არამც თუ მარტო უცხოელებს, არამედ ყველას. იმიტომაც იმას ხალხმა დარჩა «კეთილი მეფე კარლი.» ჩემი უფროსი შვილი, ამბობდა იმაზედ დედა, იყო კერპი, თავის-ნება და ბევრი რამ ჩაიდინა რომ ხალხს შესძულებოდა, მაგრამ ის ისეთი გულ-კეთილი, უბრალო ქცევასა იყო, რომ ყველას უყვარდა; მეორე შვილი კი ოსკარ II,

ესლანდელი მეფე, ცდილობს დაიმსახუროს ხალხის სიყვარული, მაგრამ ვერ მოუხერხებია. მართლაც ესლანდელი მეფე ოსკარ II, თუმცა ბერსა ცდილობს თავის ხალხის ბედნიერებისათვის, მაგრამ ხალხის სიყვარული ვი ვერ დაიმსახურა. მიზეზი ამისი მეფის მძიმე ხსიათი არის და სამეცნიერო და სალიტერატურო მოღვაწეობა, რომელსაც ის მისდევს. სიუმაწვილეში იმან შეისწავლა ნავოსნობა, დაიჭირა ეგვიპტის აფიფრის ჩინისა; რამდენჯერმე იმოგზაურა შღვაზედ, დაიარა ყველა ევროპის სახელმწიფოები; დასწერა რამდენიმე თხზულება პროზად და ლექსად; გადათარგმნა «ფათუსტი» გიოტესი და ტორკვატო ტასო შვედურ ენაზედ, რის გამოც ის გახდაეს გორესპონდენტად ფრანკფურტის აკადემიისა; დასწერა ისტორია კარლ XII, და ესლაც სტატეებსა სწერს სტოკგოლმის ურნალ-გაზეთებში. ყველა თავის თხზულებებში იგი ქჭადაგებს ძალიან ლიბერალურ აზრებს: «კაცობრიობის წარმატებისა და წინსწვლელობის საქმის შეყენება» არ შეიძლება, ამბობს ის, «და ამიტომაც, ვისაც სურს დაიმსახუროს სახელი სახელმწიფოკაცისა, უნდა თავი შეიმაგროს ყველაფერში, რასაც ვი ვნება შეუძლიან იმის ხალხისათვის, და ყოველ ღონისძიებას უნდა ხმარობდეს ააცილოს მას უბედურება. ამ ვალდებულების ასრულება ზოგჯერ კიდევ იმსხვერპლის კაცს, მაგრამ იგივე იგაგებს მას უღირს მოქმედებაში და ნებას არ აძლევს მისდიოს მხოლოდ თავის პირად სარგებლობას და წუთიერ წარმატებას.»

რასაკვირველია მეფე, რომელიც საჭაროდ აცხადებს ამისთანა აზრებს, ცხოვრებაშიაც არ უწინააღმდეგებს მათ, იმიტომაც დაწმუნებით შეიძლება ვსთქვათ, რომ კონსტიტუციონური უთანხმოება, რომელიც აქ ჩამოვარ და ამ უკანასკნელ დროს, გათავდება მშვიდობიანად. ეს უთანხმოება თუმცა არ იყო

ძლიერა, მაგრამ მან ააღიჯა სალსი აწამც თუ შიგ შვეიცია-
ნორვეგიაში, აწამედ მთელ ევროპაშიაც, იმიტომაც იმაზედ
აწიოდ საიტუკას თქმა მეტა არ იქნება. მაგრამ მანამ მძას
ვიტუოდეთ, საჭიროა თვალი გადავაგლოთ ამ სასულემწიფოების
კონსტიტუციურ დაწესებულებათა. თუძც ეს კონსტიტუცია დი-
დი სნისა არ არის, და ბევრი რამ არის შეტანილი ფრანციის
1791—1793 წ. კონსტიტუციიდან, მაგრამ მანც კიდევ შვე-
იცია-ნორვეგიის კონსტიტუციას აქვს ბევრად განსაკუთრებული
ხასიათიც. გარდა ამისა ამ ორის ქვეყნის კონსტიტუციებიც
ერთმანერთშიაც გაიწივეან, ისე რომ... სამეფოდ უნდა ჩაი-
თვალეს ნორვეგიაც თავის ნამდვილ დემოკრატიული წყობით,
რასაც ცოტას არ უძლის ქონებრივი ცენზი, მაგრამ ეს ცენზი
ისე მტირეა, და მთელ სალსსაც მამული იმდენი აქვს, რომ
თითქმის ყველას შეუძლიან ხმა აქონიოს.

როგორც შვეიციაში, ევრეთვე ნორვეგიაში მეფის
უფლება მეგვიდრობითია და გადადის მამრობით სქესზედ. მეფე
უთუოდ უნდა იყოს ლიუტერის საწმუნობისა, და ვაღდებუ-
ლია სცხობობდეს შვეიციაში და დანიშნულ დროს კი—ნორვე-
გიაში. მეფის არ ყოფნის დროს სასულემწიფოს განაგებს მე-
გვიდრე პრინცი, თუ სრულ-წლოვანია, თუ არა და—სასულემწი-
ფო რჩევა. როდესაც საჭირო გახდება მეფის, ან მეგვიდრის,
ან ამის მხრუნველის ამორჩევა, მაშინ იკრიფება ორთავ პარ-
ლამენტი ერთად. თითო პარლამენტი აირჩევს 30 კომისიას,
მერე იწყებენ ცალ-ცალკე მეფის ამორჩევას. თუ ორთავე პარ-
ლამენტებმა ამორჩია ერთი და იგივე პირი, ხომ საჭმე ამით
თავდება, თუ არა და ეს საჭმე მიენდობათ კომისარებს. ესენი
ირჩევენ კანკით თავ-მჯდომარეს, ანუ ორატორს და მერე ყვე-
ლანი მიდიან კარლსტატში, რომელიც ორთავე სასულემწიფოე-

შის სამსჯავროდ დგას. იქ შეერთებული კომისია სამოცდა-
თორმეტი წევრით, კენტს უყრის იმ პირებს, რომლებიც ამო-
არჩია შვედია-ნორვეგიამ, რადგანაც ახალი კანდიდატების ამო-
რჩევა აკრძალული არის. ამ სასით ირჩევენ მეფეს.

მეფეს აქვს მინიჭებული უფლება ჯარის მოკრეფი-
სა, ომის გამოცხადებისა, შერიგებისა, სხვა სასულძიოებთან
დაკავშირებისა, აგრეთვე გაგზავნა და მიღება დიპლომატიური
აგენტებისა. მეფე არის თავი ლიუტერის ეკლესიისა; ისა სცვლის
და ნიშნავს ეკლესიის გამგებელთ; ის არის საზღვარი ჯარისა; ის
ნიშნავს ყველა მოსამსახურე პირს, როგორც სამოქალაქოს, ეგ-
რეთვე სასულიეროს. მეფის პირთვება არის ნაკურთხი, არც
გაიგიცხება და არც გამტუნდება; მართველობის ყველა მოქმედე-
ბაში ვასუხის მგებელი არის სასულძიო რჩევა. გარდა ამისა,
მეფეს შვედიაში აქვს მინიჭებული სხვა უფლებაც, რომელიც არა
აქვს ნორვეგიაში; მაგალითად, შვედიაში ჰკრეფავს და შლის პარ-
ლამენტს, იმ განსაზღვრულებით ვი, რომ პარლამენტის მეორედ
დაშლა აღარ შეუძლიან ოთხის თვის აღრე; მეფე ნიშნავს
თავ-მჯდომარეს პალატებში; ის ამტვიცნებს, ან არ ამტვიცნებს
პარლამენტის გარდაწვევტილებას; იღებს შვედიის ქვეშევრ-
დომებათ უცხო ქვეყნელებს; აძლევს გრაფობას, თავადობას;
ყველა ეს უფლებანი არა აქვს მინიჭებული მას, როგორც
ნორვეგიის მეფეს. იმას შეუძლიან დაშლას მხოლოდ არა
ჩვეულებრივი სსდომები პარლამენტისა, ჩვეულებრივის დაშლა
ვი არას გზით არ შეუძლიან. პარლამენტის გარდაწვევტილე-
ბის სრული უარ-ყოფა არ შეუძლიან; ნება აქვს მხოლოდ გა-
დასდოს დამტვიცნება მეორე ორი სსდომისთვის, თუ მასინაც
პარლამენტმა ესევე გარდაწვევტილება მიიღო, მასინ ეს გარდა-
წვევტილება სდება კანონად მეფის დაუმტვიცნებლად. ნორვეგიის

მეფეს არა აქვს უფლება თავადობის, ან გრაფობის ღირსების ბოძებისა, რადგანაც ამ სამეფოში აზნაურობა სრულიად არ არის.

შვეციის სამეფო რჩევა შესდგება ათი წევრისაგან, რომლებსაც ამავე დროს შეუძლიანთ პარლამენტის წევრობაც. შვიდი მათგანი მინისტრები არიან: პირველი ანუ სასულმწიფო მინისტრი, უცხო ქვეყნებისა, შინაგან საქმეთა, იუსტიციისა, განათლებისა, სასულიერო საქმეებისა და სამხედრო; სამი კი უპარტიკულაა.

ნორვეგიის სამეფო რჩევა შესდგება თერთმეტი წევრისაგან, უთუოდ ნორვეგიელებისაგან და პარლამენტის წევრობაც არ შეუძლიანთ. ამათში ორი სასულმწიფო მინისტრია; ერთი მათგანი შვიდი წევრითურთ მართავს დეპარტამენტებს: განათლებისას, სასულიერო საქმეებისას, იუსტიციისას, შინაგანის საქმეებისას, ფინანსებისას, ფლოტისას, ფოსტისას და განაგებს სასულმწიფოს, როცა მეფე ნორვეგიაში არა სცნოვრობს; — მეორე — ორი უპარტიკულა წევრითურთ იმყოფება შვეციაში მეფესთან, რომელიც არჩევს ნორვეგიის საქმეებს მსოფლიო იმათი თანადანსწრებით. გარდა ამისა ეს ნორვეგიის წარმომადგენლები მონაწილეობას იღებენ შვეციის სასულმწიფო რჩევაში, როდესაც იქ ირჩევა რამე საერთო საქმე.

შვეციის და ნორვეგიის პარლამენტების შინაგანი წესები რომ შევადაროთ, ჩვენ შევნიშნავთ, რომ უკანასკნელს უფრო ვრცელი უფლება აქვს მინისტრებულს. თუმცა ნორვეგიის სტორტინგს არა ჰყავს თავისი გენერალური პრეზიდენტი, და არა აქვს უფლება სასულმწიფო რჩევის. წევრის დათხოვნისა, მაგრამ ამას იმის ნაცვლად აქვს უპირატესობა რიგსტრუში, რომლის ვალიც არის განსჯა უმაღლეს სასულმწი-

ფო პირთა. გარდა ამისა ის არის უმაღლესი კანონმდებელი დაწესებულება, რადგანაც მეფის «ვეტო» (უარი) სრულად კი არ დაარღვევს გარდაწვევტილებას, არამედ იწვევს საქმის მეორედ განხილვას. უკანასკნელ დროს მეფეები ცდილობდნენ დაერწმუნებინათ სტორტინგი, რომ მას შეეცვალა ნორვეგიის კონსტიტუცია და შეეთანხსწორებინა შვედნიის კონსტიტუციასთან, მაგალითად ბერნადოტიმ შეიტანა წინადადება, რომელშიაც ამტკიცებდა, რომ ესრედ წოდებულ განუკითხველის უარყოფის უფლებას (безусловное veto) იმიტომ ვითხოვ რომ შეეთანხსწორა ნაციონალური წარმომადგენელობა და დავიცვა ხალხი საკუთარი გატაცებისაგანაც. მაგრამ სტორტინგმა უარჴყო მეფის წინადადება. ამან ძალიან გააჯავრა ბერნადოტი და როდესაც მალე სტორტინგმა მიიღო კანონი აზნაურობის მოსხმობისა, მეფემ უარი სთქვა. ამ უკანასკნელ დრომდინ ეს ერთადერთი უთანხმოებაა მეფისა და სტორტინგის შორის. მეორე სესიაში სტორტინგმა მეორედ მიიღო კანონი, მეფემ მეორედ უარჴყო. მესამედ რომ უნდა გადაესინჯათ ეს კანონი, მეფე თვითონ მივიდა ქრისტიანიაში, ბევრი ეცადა, რომ შეეჯერებინა სტორტინგი, ესვეწებოდა, ემუჭრებოდა, ჯარებიც გამოიწვია ნორვეგიის სამხლვრებისკენ; ფლეთს უბრძანა სრულა აეტეხნათ, მაგრამ სტორტინგმა თითქმის ერთხმად, გარდა ორი სამი პირისა, მიიღო ეს კანონი მესამედ.

ქლანდელმა მეფემ ოსკარმა II განაახლა ეს უთანხმოება. ის ცდილობს ისარგებლოს უარყოფის უფლებით სტორტინგის იმ გარდაწვევტილების შესახებ, რომელიც უკანონოდ მიანინა, და გარდა ამისა საჯაროდ ამტკიცებს, რომ მას, კონსტიტუციის ძალით, ეგუთვნის განუკითხავად (безусловно) უფ-

ლებს უარ-ჭყოს ყოველი წინადადება სტორტინგის კონსტიტუციის შეცვლის შესახებ. საინტერესოა აქ შემდეგი ფაქტები: ამ უთანხმოების გასარჩევად მეოთხე მიჭმართა უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტს, და სთხოვა გამოეკვლიათ ეს საგანი. გაზეთებიდამ ვიცი, რომ ამ სამეცნიერო კრებამ სთქვა სიტყვა მეფის განუყოფელად უარ-ყოფის (veto) უფლების სასარგებლოდ. ჩვენ არ ვიცი, ვისგან შესდგებოდა ეს სამეცნიერო კრება, არ ვიცი, რითი სელმძღვანელობდა ის გადაწყვეტილებაში, იჭნება აქ მოქმედებდა ვინმე, ან რამე; ბეჭდი რამ შეიძლება ვიფიქროთ: აქ საინტერესოა ეგ არ არის; აქ საინტერესოა თვით მეფის მიმართვა მეცნიერებისადმი.

რითიც გათავდება ეს კონსტიტუციური ბრძოლა, რომელსაც მთავრობა სტდილობს მისცეს ნაციონალურის ბრძოლის ხასიათი—ამას დაგვანახებებს მომავალი. მაგრამ ნორვეგიაში ესლასაჯაროდ ღაზანაკობენ რესპუბლიკაზედ; შვეციაში ვი ამტკიცებენ, რომ ჩვენ არა გვსურს გავშირის დარღვევა, რომელიც დამღუპველი იჭნება ორთავუ სასელმწიფოებისთვისაო. მნელი წარმოსადგენია, რომ ეს განხეთქილება მოსდეს, იმიტომ რომ შვეცია ნორვეგიაზე ნაკლებ არ აფასებს ამ გავშირს. მართალია ნორვეგიაში ამ უგანასკნელ დროში ძალიან გამრავლდა ულტრა - რადიკალური გაზეთები, მაგრამ მათ ქადაგებში ცხადად გამოსტვივის ნამდვილის ნორვეგიელების კეთილგონიერება, სიმტკიცე და თავ-დაჭერილობა. ბიერსონი ამბობს: «ნორვეგიელები სოფელეთაგან შემდგარი კრია, სადაც ქადაგებს მცირე ადგილი უჭირავთ და ორი მესამედი ღუბუტატებისა ირჩევა სოფლებში. არ არის არც ერთი მსარე ქვეყანაზედ, სადაც ნორვეგიაზედ უკეთესი ვითარებანი არსებობდნენ

მართველობისთვის. იმის მცხოვრებლები ერთ-ნაირნი არიან, და მთელი ძალა მათი იმაში მდგომარეობს, რომ მიწის მთელბუნნი მასთანავე მიწის მომჭმედნიც არიან და ამასთან განათლებულებიც. ვარდა ამისა, ნორვეგიელები არიან ზნეობის დამცველნი, მართლ-მსაჯულნი, თავ-დაჭერილნი და მინდობილნი მხოლოდ თავის თავზედ. ნორვეგიის მცხოვრებნი ეუფლნი და ზოგანონი არ არიან, რომლებიც დღეს აქა სცხოვრობენ, სვალსხვავან, არამედ ესენი სცხოვრობენ უველას თვალ-წინ. რა დაემართება შუენი-ნორვეგიის კავშირსაო, მეკითხებიან ბევრნი. მე ვუპასუხებ: ეს კავშირი ისე ძვირად ჭირს ორთავე ხალხისათვის, ჩვენ ისე შევეჩვიეთთ მას, რომ იგი დარჩება უოკველთვის უცვლელად, რა გვარი მართებლობაც უნდა იქმნას შემოღებული.»

ამ აზრისა არის ბიერსონი. ის დარწმუნებულია, რომ მეფე შედგომილებსში შეჭყვით იმის მახლობელ პირებს, რომლებსაც არ ესმით ნამდვილი საჭიროება ქვეყნისა; ის დარწმუნებულია ეგრეთვე, რომ ეს მეორე კონსტიტუციური ბრძოლა ისევე მშვიდობიანად გათავდება, როგორც პირველი აზნაურობის შემოღების შესახებ. ეს აზრები ბიერსონისა მით უფრო შესანიშნავნი არიან, რომ ბიერსონი, სხვა ნაირად უცქერის მეფესა, იმის შეურაცხებით მოხსენებისათვის. მეფემ ეს გარემოება აცნობა უზენაეს სამსჯავროს, რომელმაც ბიერსონს გადაუწყვიტა საპრობილეში ჩაჯდომა, მაგრამ ბიერსონმა ირჩია თავის ქონების გაყიდვა და ჯერ გერმანიაში, მერე ამერიკაში გადასახლება. ის იქ დარჩა რამდენიმე წელიწადი. მხოლოდ ესლა-ხან დაბრუნდა სამშობლოში და მიიღო წინამძღოლობა რადიკალურის, დასისა.

შვეციის მეფეს, ოსკარ მე-II, არ შეუძლიან მიჭბამოს ან ნახალეონ მე-III, ან ბისმარკს; ის ისეთი გულ-წრფელი ლიბერალია, იმას ისე ძრეულ უეუარს თავისი სალხი, რომ ის თავის პირიდან სარგებლობას და უფლებების გაძლიერებას არ მიიყვანს უგოდურებს მდგომარეობამდინ, იმიტომაც უთანხმოება წარლამენტისა და მეფის შორის გათავდება და სამეფო ისევე მშვიდობიანად დაიწყებს ცხოვრებასა.

(დასასრული შემდეგ)

ირაკლი და კოხტა ბელადი¹⁾

1

ირაკლიმ კახეთს შესძახა: «კახეთო, მოდის მტერიო,
აბა ჩვეულებართ როგორცა, მტერს აუყენოთ მტკერიო.
ზოგი გადმოვა საცხენისს, ზოგი კოდორით, ფოხლითა,
მტერს მივეგებნეთ სიმღერით და წინ დაუხედეთ სღმებითა.
კოხტა ბელადი მოუძღვის, მოუძღვის გვემუქარება,
იმისი ჯაკრი ძველად მჭირს და ჩემს გულს აღარ შორდება...
აბა გამოდით, ისწრაფეთ, გამოდით ჩემო კასელნო,
ვაყვაცობასა სიყრმითვე და მტერთან შებმას ჩვეულნო!»

2

მზე ჩაესვენა დასავალს, ბნელმა მოიცვა მთა-ბარი.
ღამეა ბნელი, წევლიადი, ღრუბლით მოცულა ცისკარი;
ცაში არ ბრწყინავს ვარსკვლავი, ძირს ეელზედ--ცაცხლი მწვემისისა,
სიბნელე არის სოფლებში, არსად სჩანს ჭრახვი გლეხისა;
ნისლის სუდაჩას მოუცვავს აღაზნის ველი ზურმუხტი,
თითქო ღრმად სძინავთ კახელთა, თითქო მომკვდარა კახეთი...

3

ილეკა ღამე... კახეთსა თავის პირბადე ეხსნება,
ცა იმოსება ლაყვარდით, ვარსკვლავთ სხივითა თენდება...

¹⁾ ნამდვილი ისტორიული ფაქტი.

მთათ წვერთ მოეცნენ ღრუბელნი, დრო არის განთიადისა,
 ჭკეუნის მნათობის ამოსვლის, დრო არის გარეყრასისა.
 რეყრასებს... ცაში ვარსკვლავნი ბუუტევენ, ნელ-ნელად ჭჭრებინ;
 კასეთს მოესხნა ჰიზბადე, მის ტურფა ველნი სხნდებინ.
 მისი ამოსვლასედ შესედეთ კასეთს, შემოსილს მწვანითა,
 იმის ცას, იმის მთა-ბარსა, მის ველს, დანამუღს ცვართას!

4

კასეთო! ნუ თუ გვლავ გითხრა, შევნებით შემგობილი ხარ!
 ან ვით შეგამგო, ან რა ესტეკა, მთლად ივერის თვალი ხარ!...
 მოყვასნო, წავალ ამ სოფლით, მოგვედები კასეთს, დამმარსეთ,
 გულ-დაწულულებულს სოფლისგან მით, ძმანო, სული მისარეთ.
 ჩემს საფლავამდინ აწკედეს აღასნის ტკბილი ბიბინი;
 ხმა ივერსისისა სოფლიდგან, ღრზირის ტკბილი დიდინი;
 ერთის მხრით ცამდინ ასული ამყეთ მთათ რიგი დამტეკრდეს,
 მეორით—მწვანე გომბორი, იმის ნიაჭი დამბერდეს;
 იმ არეს ასლო, მოყვასნო, სადაც მარხია * * *
 იქ ვაზებს შუა უდროო სჩანს მისი წმინდა სამარო.
 ვიყავ ჭახუკი, ის იყო ამომავალი ვარსკვლავი...
 მოყვასნო, კასეთს დამმარსეთ, იქ არის იმის საფლავი.

5

გათენდა აჭა მოსმა. ბუკის ხმა, შაღლა ნაღარა,
 მას ხმას იცნობენ კასელნი, სხვა საჭიროა აღარა.
 მოსმა ის ხმა მთა-ბარში, სიღნადის ცისით მაღლითა,
 ფშავში, თუშეთში, გაღმიდგან, შიღლით, გრემიდგან, ყვარლითა.
 იმ დიდს ხმას თავის წიაღით ხმას სეობანი აძლევენ:
 მოდისო მტერი, კასელნო, კასეთს ოთხ-კუთხივ ასმენენ...

მტერო, რა გინდა, რას გვეჩი, ჩვენი წახდენა რათა გსუეს?
 ნუ თუ აღაზნის შეენება, მის წაღვოტები ჩვენთვის გშუეს?
 მაგრამ კახეთი, ვით დედა, კახისთვის საყვარელია,
 იმისი მკლავი, მარჯვენა მის ტურფა ველის მცველია.
 არა! არ სძინავს კახეთსა, შეტურვილია, მზად არის,
 ჩასაფრებელი მტრის გზებზედ მაგრად, მამაცად მტერს ელის.

6

მაგრამ ვინ არის
 მბძნები ჯარის;
 გულით და სულით ჯარი ვის უმზეს?
 ვინ არის, ვინა,
 სდგას ჯარის წინა,
 დიდის ბრძოლის წინ გული არ უმბეს?

მსოფლოდ მბრწყინავით
 თვის კვირცხლის თვალთ
 განსვენებული ელოდინება
 მომგრგვინავს მტერსა
 და მშვენიერსა
 თვის რაშის ვისეეს ეაქერსება, —

ტანი-დაბალი,
 შუბლი-მაღალი
 თვალი გამჭვრეტი, ვით არწივისა;
 მოშალ ფერით,
 ჭაღარა წვერით
 მოსული მკერდი, ბეჭი გმირისა.

მოარღვევს მტერი,
 ცას ადის მტკერი;
 ისმის აზანი, ისმის ნალარა!
 ვინ დგას მტრის წინა,
 თითქოა შინა?
 ნუ თუ ის არის კასი პატარა?!

—
 ზის გმირი რაშხედ
 ამპარტავანხედ,
 შაისევანი მას ეწოდება;
 რაში ჭკვიანი,
 გონებიანი
 არაბისტანის მშვენიერება.

—
 შეიქნა ბრძოლა,
 ყიჟინა, სრულა;
 ომის საზარო ხმა ცამდინ ადის.
 ომია მხელი,
 ფიცხელი, გრძელი...
 ლეგი კასსა თუ, კასი ლეგს დასძლეოს?

—
 მაგრამ ვინ მოჭჭრის,
 ვით ვეფხვი მოხტის;
 რისხვით, ვით ვეფხვი, გლდე-ღრეს მოარღვევს?
 მრისხანე ხმითა,
 შიშველის ხლმითა
 პატარა კასსა საბრძოლად იწვევს?...

ან ვეფხვი ტუით,
ლომი ველითა.

არა! ებგერა ვატი ვაცისა—მტერს...

ვეფხვი ერთის მხრით,
ლომი მეორით!—

სად არის მუცა, რომ გულის შთაშებრდეს

ლექსსა გრგვინასა
ლექსსა მდღდასსა,
რომ ვით ის ბრძოლა, ისე გრგვინადეს,—
რომ ვასსა გული,
ჭველობით სრული,
იმის ვითსვაზედ თრთოლით უბგერდეს!...

ორი კამარა
რასშმა იკმარა.
შაისევანი ებგერა კობიას...
ირაკლის მჭრელმა
იელა ხმაღმა...
კობია ბელადი გაერთხო მიწას!

ვახელთ იგრგვინეს,
ხმაღნი იშიშველეს
როგორც არწივი, მიფრინდნენ მტერსა;
დაიძრა მტერი,
მას ასდის მტკერი.
მიწის, მიარღვევს მთას, ტუეს ღ ღრესა...

7

ბეგრჯელ უნახავს გახეთსა ამ გვარად ბრძოლა სჯულისთვის,
 ნიაღვრად სისხლი უღვრიათ მშკენიერის მამულისათვის.
 მარჯვენით ხმალი სჭერიათ, მარცხენით უმუშავნიათ,
 მტერთა სიმრავლე და სიმხნე არათურად მიუჩნეიათ.

8

გახეთი ბრწეინავს მზის სხივით, ალაზნის ზვირთი გრიალებს,
 ირაკლის სული ზეცითგან მათ უმზერს, მათზედ ტრიალებს.

3. ო.

გ ა ნ კ ი ც ხ უ ლ ი

(მოთხრობა)

I

18... წელსა, აღარ მახსოვს რა თვე იყო, გავიგე, რომ ერთი ჩემი ბებური ბიძათაგანი ცოლს ირთავს და იმისმა ორმა კარგად ხანში შესულმა „ღებმა მოიგლიჯეს თავები და მოთქმით დაიწყეს ტირილი ამ შემთხვევაზედ, რადგანაც ცოლის შერთვამდის ძმა ხელში ეჭირათ და იმის კარგს შეძლებას სურვილისამებრ ფლანგავდნენ, მაშინ როდესაც ცოლის შერთვის შემდეგ ნება-უნებლივ უნდა მოესპოთ თავიანთი თავისუფალი და უპატიოსნო ცარცვა და უკლეფა.

მაგრამ ვიდრე ჩვენს მოთხრობას გავაგრძელებდეთ, მე მსურს გაგაცნოთ ის პირები, რომლებზედაც დაკიწეე ლაპარაკი. ბატონი «პროფირუშკა» გელასიანი, მდიდარი მებატონე, გასუქებული, ლაზათიანის დიპით, ორმოც-და-ათი წლის კაცი სწორედ ის გახლდათ, რომელიც ცოლს ირთავდა.

რკვალის მსუქანი სახე, შეღებილი თმა-უღვაში, სულელური სახის გამომეტყველება და მოკაგული გრძელი ცხვირი კვრავის მიიზიდავდა, მაგრამ კარგი შეძლება ხდიდა იმას ერთს საუკეთესო საცოლეთ, რომელსაც ბეკრი დედები ნატრობდნენ თავის ქალებისთვის.

ამისმა მომდევნო გაუთხოვარმა დამ, საკმაოდ გამოქნილ-
მა და უჭრბობისაგან გაბრაზიანებულმა, მაგრამ ბეკრით უფრო
ჭკვიანმა თავის ძმასუდ, მალე ჩაიგდო ხელში უხასიათო აზო-
ფირუშკა, და ისე ჭყლეუფდა, როგორც კი შექძლო.

სანამ და გვერთთა ჭყვანდა, იმან თავისი სურვილი ან
იტოდა, რადგანაც ეველსაფერი დახედ იყო დამოკიდებული და
ამის მძინებლობით გარდაწყდებოდა ხოლმე ყოველივე საქმე.

სწორედ ეს იყო მიზეზი, რომ «პროფირუშკას» გული
ჟურ კერავის შეაუწრო და ისე თავისუფლად დადიოდა. მაგრამ
პროფირუშკას დამ სოფიომ მოიწადინა სოფელში გასეირნება
და სწორედ ამ დროს ძმა გაუბეს მახეში. იმას ისე გადასწე-
რეს ჟვარი, რომ სოფიომ კვლარაფრის მოხერხება კვლარ მო-
საწრო.

ჩემი დამოკიდებულება პროფირთან იყო შემდეგი: მე ვი-
ყავი იმისი ნათესავი, საზაფხულთ მოსული რუსეთიდან,
სადაც კისწავლობდი უნივერსიტეტში. მე ვიყავ სულ ოცის
წლისა და მამასადამე არა სრულ-წლოვანი, ამისთვის აპეკუნად
მეკანდა დანიშნული პროფირუშკა. მე დავობლდი ხუთის წლი-
სა და მას აქეთ პროფირუშკას განკარგულების ქვეშ იყო ჩემი
მამული, რომელსაც ისე შეეჩვია ჩემი ბიძა, რომ თავის სა-
კუთრებად სთვლიდა.

პროფირამ და სოფიომ მოიანგარიშეს, რომ სრულებით
მეტია ჩემთვის რისიმე ძლევა და ამჯობინეს მთელის შემოსავ-
ლით თითონ სარგებლობა. თუმცა მე სახელმწიფო ხარჯით
ვიყავ უნივერსიტეტში და გაკეთილებიც მქონდა, მამასადამე
ფული არა მჭირდებოდა, მაგრამ მაინც რაღაცა ბუნებითვე
კრძალული სასიათისა გამო ბიძა ჩემს მორიდებით კეჭვოდი,

თუნდა სირცხვილიც იყოს, უნდა გამოვტყუდე, რომ მეშინოდა ვაღელ.

რა წამს ხმა მოჰქია პროფირის ნიშნობისა, სოფიომ მშინევე გაჭერა და ჩაიჭრა ქალაქში, რათა ჩაეშალა ეს თაის-თუის უსიამოვნო საჭმე, მაგრამ გვიან და იყო — პროფირის-თვის ჯვარი უკვე გადაეწერათ.

მე მიხდოდა მომელაპარაკნა ჩემს ბიძასთან მამულებისა და შემოსავლის შესახებ, რადგანაც სამძღვარს-გარეთ წასვლას გაზინებდი და ამისთვის გავსწიე ქალაქს, სადაც პროფირი უშვა სტესოვრება.

მე შეველ სწორედ იმ დროს, როდესაც ისინი სადილ-ზედ სხდებოდნენ. ყველანი წამოიშალნენ და მომეკებნენ. აქ ბყუნენ რამდენიმე ნათესავი სოფიოსი დედის მხრით, თავზედ სულ ალებული აფიცრები, სოფიოს მომდგენო და ელენე, თავ-დასიებული და თმა-გაბურძენილი ბიძა-ჩემი და ერთი ყმაწვი-ვილი ჩვიდმეტ-თვრამეტი წლის ქალი, განსაცვიფრებელის მშვე-ნიერი სახისა.

სოფიომ მომიკია ხელი, მიმიყვანა იმასთან და წარმა-დგინა:

— ეს ჩემი ბიძა-შვილია, უთხრა იმას და მომიბრუნდა მე:— ესეც ჩვენი ახალი რძალი. სტამს და სვამს ისე, როგორც სხვა მომაკვდავნი. ლაპარაკიც იცის, სიცოლიც; ხანდისხან ფორტე-პიანზედაც უკრავს.

ყველამ ხარხარი დაიწყეს ამ სიტყვებზედ. ქალი მთლად აინთო და თითონ მეც შევამჩნიე, რომ გაეწითლდი ამ უცნა-ურის წარდგენით. თავი დაუგვარ და ხელზედ ვაკოცე.

— აი, ხელავაწითლებაცა სცოდნია, დაუმატა სოფიომ.

— შენ უფოთხილდი, არ შეიუობა არ დაუწყე, თორემ... აღარ

გათავა სიტუვას სოფიომ და მე მთლად აკენტე. ესლას აღარ შემიძლიან მოვიგონო, რა წამოვროშე იმ დროს, მაგრამ რომ ეს სისულელე უნდა ყოფილიყო, დამტკიცდა საზოგადოების განუწყვეტელი სარხარით. ბოლოს, როგორც იყო, დასხედით. ახლად ჯვარ-დაწერილს ქალს თავი დაანებეს, ის გადავიწყდათ, ვითომც იქ აღარ იყო, და უურადლებას თუ მიაჩნევდა ვინმე, ეს იყო დასიცილი იმის გამოუცდელიობისა.

მარცხს ასე ეძახდნენ ჩემს ძალუას, წითლდებოდა და იცინოდა იმითან ერთად, მაგრამ გამოცდილი თვალი გი აშკარად შეამჩნევდა, რა რიგად ამცირებდა, სწყინდა ეს დასიცილი.

პროფირუშვას თავ-ჩაღუნული სჯამდა და თითქოს ვერ ამცნევდა, რა რიგად სწყდებოდა გული იმის ცოლს. მე გაშტერებული შევტყუარდი ამ ცხოვრებას და კარგად ვერ ვამეგობარე მარცხის მარცხის გულით იცინოდა და ვერ მიმხვდარიყო, რომ მასხარად იგდებდნენ, თუ იმის სიცილი მარტო ფარდა იყო თავის უბედურებისა, რომელიც არავისთვის უნდოდა ეჩვენებინა, რადგანაც დარწმუნებული იყო, რომ თანამგონობელს ვერ ამოვიდა.

გათავდა სადილი, პროფირუშვას წავიდა თავის კაბინეტში მოსასვენებლად, სოფიომ და იმისი და თავიანთ ოთახში წავიდნენ, სადაც გაჩვენენ აფიცრები, მარცხი—გი დარჩა მარტოდ სასტუმრო ოთახში. მე შალაში ვიპოვე რაღაცა გაზეთი და დავიწყე კითხვა.

ჩემს უნებლივ, გავიხედე სასტუმროში, სადაც მარცხი იჯდა და დაკინახე იმისი დაფიქრებული სახე, რომელსაც მწუხარების ბეჭედი დასტულობდა. მე ჩემად დაუწყე თვალთვლება.

ის კარგად ხანს მისჩერებოდა ერთს ადგილს და ისე გა-

შტერებით უყურებდა, თითქოს რიდასიც ამოკითხვა უნდოდა იქიდან. ბოლოს კრძალულის ოხვრით აიღო ხელი, გადაისვა შუბლზედ, წამოდგა წყნარად და რხევით შევიდა თავის ოთახში.

მე გავადევნე თვალი და, რა კარი მიიხურა, გადავწვიტე, რომ უბედური უნდა ყოფილიყო.

— რად მისთხოვების პროფირს? ნუ თუ მაგისთანა უმაწვილი, ლამაზი, ცქრიალა შესაფერს ქმარს ვერ იშოვიდა? — გავიფიქრე მე და გავწიე ჩემს ოთახში, რომელიც სოფიომ დამინიშნა სადგურად. მე მივწიქ, რადგანაც უძილოც და დაღაღუ-ლიც ვიყავ, მაგრამ ძილი არ მეკარებოდა. თვალ-წინ სულ მარბი მედგა, იმისი დადონებუდი სანკი, რომელიც ისე ცხოვლად შთაიბეჭდა ჩემს გონებაში. ენის წვერზედ სულ ერთი და იგივე სიტყვები მიტრიალებდა: რად მისთხოვდა პროფირს! რად ქტკვიან ასე უცნაურად, რასა გრძნობს მარბი? და სსხ...

მე მსურდა შემეტყო, დაკკამყოფილებულიყავ ამ კითხვების გადაწვიკტით და ეს სურვილი იქამდის ძლიერი იყო, რომ დაწოლის ნებასაც აღარ მძლევდა, მაგრამ, რამდენადაც მეტად შეკდიოდი ამ უდაბნო გარდასლართულს აზრებში, იმდენად მეტად მწყურდებოდა ჭეშმარიტების შეტყობა.

საღამოზედ პროფირს მოუყვანეს ფაიტონი და კლუბში წავიდა, სოფიო და იმისი და თავის ნათესავებით — მუშტაიდში სასკიარნოდ: შინ დარჩა მარტო მარბი, რომელიც თითქოს ამ სახლს არ ეკუთვნოდა და მე, რომელსაც იმ თავითვე არაკითარს ყურადღებას არ მაქტკვდნენ.

მე გამოკვლ სასტუმროში და იქ დამხვდა მარბი, რომელსაც ფანჯარა გაეღო და გასცქეროდა მშეკნივრად მოკასკაშე

დამეს. სასტუმროში სხნთლები არ ენთო და მთვარის შუქი
ზოლ-ზოლად შემოწოლილიყო ფანჯრებიდგან.

— ძალუა, თქვენა ხართ? კვითსუ მე.

— მე ვარ, მიზასუსა იმან და, არ ვიცი, მე ისე მომესმა,
თუ სმასში მართლად წადგული დაეტყო.

— მე ვი მეგონა, რომ თქვენც სასუიარნოდ წაბძანდით.

— მე მაგათთან არ დაკდივარ.

— რატომ.

— ისე.

ამის შემდეგ რადღენიმე ხანი სიჩუბე ჩამოვარდა.

— ამ წაფსულს, ხომ არსად აპირებთ?

— არა. ჩემი ქმარი ჰეტერბურღში მიდის მე ვი აქ ვრჩები.

— დიდს ხანს დარჩება?

— საქმეებზედ არის დამოკიდებული. იქნება სამი, ოთხი
თვე მოუგვიანდეს.

— მერე არა სწუხართ, რომ ასე ჩქარა დაშორდებით?

— ვსწუხვარ, ძალიანა ვსწუხვარ. მწარის ღიმილით წარმო-
სთქვა იმან.

— არა, ხუმრობა გაშვებით.

— მე არა ვხუმრობ.

— რასაკვირველია, მარტოობა შეგაწუხებსით.

— მე ხალხში ყოფნა არ მიყვარს.

ამ სიტუაციის შემდეგ ისევ სიჩუბე ჩამოვარდა, მე კვრძნობ-
დი, რომ ეს ქალი უბედური იყო, კვრძნობდრ, რომ ამისე
უბედურება მასწუხებდა მე და მინდოდა, რითიც იქნებოდა მე-
ველა, მაგრამ რითი, როგორ?

— ძალუა, თქვენ დაღონებული ხართ რაღაზედ?

— მართალა.

მე მოველოდი, რომ ის დამიძალავდა, გაბმობდა ლაპარაკი, დამიწეებდა რწმუნებას, რომ მე ვცდები და მან კი ერთბაშად ასე მომიტყრა სიტყვა. მე აღარ ვიცნობდი, რა მეთქვა.

— შეუძლოდ ხომ არა ბრძანდებით?

— არა.

— მას რა მოგსულაინ?

— არაფერი.

— მაგრამ იცით რა? ცოტა სჩიქმის შემდეგ დაიწყო იმან. წადით ბიჭს უთხარით, ფაიტონი მოიყვანოს და სასწრაფოდ წავიდეთ.

— ბატონი ბრძანდებით, ვუპასუხე მე და გახარებული, რომ ცოტაც არის გაკრთობოდა, ფაიტონისთვის გავეზავნე ბიჭი.

ჩვენ ჩავსხვდით და გავსწიეთ მუშტადისკენ, სადაც რჩიწულიწადი იქნებოდა, რაც არ ვეოფილიყავ. ეს აღვიღებო მე სამოთხედ მეჩვენა გაჩინულს რუსეთში უოტენის შემდეგ. ჩემი რძალი ჩემათ იყო დ, მეც ხმა ვერ ამომეღო, თუმიცა ლაპარაკის სურვილი კი დიდათ მქონდა.

— რა მშვენგერი სადამოა. დაიწყო ბოლოს მარიმ.

— ჩინებული... რაც რუსეთში წავიქე, მას აქეთ ვირველად ვარ აქა და არ შეგძლიანთ წარმოადგინოთ, რა სასიამოვნოდ მიაღწერსებს ეს ბუნება.

— შემიძლიან წარმოვიდგინო, ამისთვის, რომ მეც მასიამოვნებს... მეც ვირველად ვარ ასე თაუისუფლად.

ამ დროს ჩვენ შეგდირდიოთ დაბურვილს ხეაჯანში, სადაც მთხარის შექს უმდიდა ხეების ფოთლები. მე ვიგრძენ, რომ მარო შეკრთა ამ დროს და ჩითქვას შეშინებული მომეკრა.

— რა არი, ხომ არ გეშინიანთ?

— ჰო, მეშინიან.

— რისა?... მე რეკოლეგერი მსჯეს თანა.

— მეც ვიცი, რომ არა მოხდება-რა, მაგრამ პირველად-გი
როგორღაც შეძებინდა-

ჩვენ ორჯერ თუ სამჯერ შემოკუარეთ ბაღს და დავბრუნ-
დით შინ სრული კმაყოფილი ერთმანერთისა. მე დარწმუნებუ-
ლი, რომ მარი სილამაშესთან ჭკვიანი და მოაზრებუდიც ყო-
ფილა და ის გი რომ იშოვა კაცი, რომელიც არ დასცინის
იმას და სიამოვნებით ივლის, ისეირნებს და დროს გაატარე-
ბინებს.

პირველსავე საღამოდგან ჩვენ იქამდინ დაკანლოვდით,
რომ იმან ნება მომცა ძალუას მაგიერად სასული დაძებინა.
როდესაც შინ მივედი, ჯერ აწავინ დაბრუნებულყო და დროს
გასატარებლად ავიღე რაღაცა წიგნი, რომელსაც ხმა ძალა
დაუწყე კითხვა. მარი გუშეტკაზედ წამოწოლილი უერს მიგ-
დებდა. ეს წიგნი იყო შეკცერის რომანი და კითხვამ იქამდინ
გაკვიტაცა, რომ სოფიოს შემოსულა ვერ შეკამჩნივეთ.

ის მოსულიყო, თავს დამდგომოდა და ისე ჩამომტკეოდა
წიგნში.

— წიგნსა კითხულობთ? მე შეკსედე და დავინახე აშკარა
ბოროტი ღიმილი.

— შეკცერის რომანი... ამაღლებულ გრძნობაზედ! ისეკ იმ
ღიმილით გააგრძელა იმან და დაუმატა:— მაგრამ უბრალოთა
ჭკარგამ დროს, მარისთან გრძნობაზედ ლაპარაკი ტყუილი შრო-
მაა, რადგანაც მაგას თვეზსავით გაყინული სისხლი აქვს.

— მე არ ვიცი რა გრძნობაზედ ლაპარაკობ შენ, უბასუნსა
მარამ.— მაგრამ იმოდენა გი შემიძლიან, რომ წაკითხული გა-
ვიგო.

— რომანები, დასიცილით წარმოხსტკვას სოფიომ.

— აჰ გასაკვირველი არა არის-რა, ველარ მოკითხინე მე, თუ ძნელად გასაგებ წიგნებს არ კითხულობს. მარი ჯერ კიდევ იმდენად უმაწვილია, რომ მოასწრობს სწავლას და თუ შენ მეტი იცი მარიზედ, რატომ არა ცდილობ უშველო, აუსსნა,

— რა, შემოგჩივლა კიდეც?

— ვინა, მე?... მე შეგჩივლო ვისმე შენზედ? მსრების აწევით და ისეთის სიამაყით წარმოხსტკვას მარომ, რომ სოფიომ მოხარშულს ჭარხალს დაემგზავსა.

— ჩივილი როგორ შეგიძლიან, უფროს მუღზედ ჩივილი, სუძრობათ გადააკეთა სოფიომ.

მარომ ისეთის ზინლით შესედა, რომ ჩემთვის სრულად გამომსკარავდა იმათი ურთიერთობა

სოფიომ გაბრუნდა და გავიდა.

კარგად ღამემ გაიარა, როდესაც ვახშამი გჭამეთ და დასაძინებლათ წაკედით ჩვენ ჩვენს ოთახში.

ის იყო სურთუგის დილეები გავისხენ, როდესაც კარები გაუღო და ჩემს ოთახში შემოვიდა სოფიომ.

მე თუშტა არ. მიამა იმისი მოსვლა, რადგანაც მარტოდ დაჩქენა მინდოდა, მაგრამ ხათრით ველარს უთხარინარა.

— აბა ლევან! მითხარი, მიაძბე შენი ყოფა-ცხოვრება.

მე გაკვირვებით შეგხედე იმას, თითქმის მთელი თვე სოფელში ერთად გაკატარეთ და ამ გვარი კითხვა იმას ჩემთვის არ მოეცა.

— დაიტადე, რა დროს ძილია.

— როგორ თუ რა დროსია, ორი საათი სრულდება... ხვალაც დღე გათენდება და, თუ გსურს, ხვალ ვილაპარაკოთ.

სოფიომ თითქოს ვერ გაიგონა ჩემი სიტყვები, მივიდა

და მოიკეტა ჩემს ლოჯინზე! მეც რაღა მეტქმოდა? ნება-უნებ-
ლივ დაგვექ და მოუთმენლად შელოდი რომ გამეგო, რა უნ-
დოდა ჩემგან.

— როგორ მოგეწონა ჩემი წმალდი? პირ-და-პირ დაიწყო
ცოტა სიჩუმის შემდეგ.

— საუცხოვო რამ არის, გატაცებით წარმოვსთქვი მე.

— ჰო, არა უჭიჩს-რა... ცოტა გონება გაუხსნელთა თო-
რემი...

— მე ვერ შევნიშნე, სწორე გიჩხრა, გავაწვევებინე მე.—
ასეც ვი მგონია, რომ ბევრს თავის ხნის ქალზედ მეტად აქვს
გონება გახსნილი.

— არა, მაგაში ვა შემცლარხ ხარო.

— არა მგონია.

— საიდგან ექნება გონება გახსნილი ინსტიტუტებს? რა უნა-
ხავს?

— აი, ეგ ვი აღარ ვიცი.

— რა სწავლას ამდებენ ინსტიტუტში?

— ამბობენ, რომ ბევრს არაფერს.

— მაგანაც სრულად არა იცის-რა, დამტკიცებით წარმო-
სთქვა იმან.

— რასაკვირველია ის არ ეტოლინება, რაც ცხოვრებაში გა-
მოვლადის, მაგრამ ცოტა ხელის შეწეობა და ვითსკა ჩქარა
მოამზადებდა მაგასაც.

— მოამზადებდა თუ არა, მაგისი არ ვიცი, მაგრამ ჩემი
მშის შესაფერი ვი არ არის.

— ეგ მართალია, სწორედ, რომ შესაფერი არ არის, ქა-
ლი ჩვიდმეტ-თვრამეტის წლისაა, ეაცა ვი თრმაც-და-ათს გა-
დაჭარბებულად.

— ეგ კიდეკ არაფერი — ჭმარი უოკულოვის უფროსი უნდა იყოს, მაგრამ უნდა იცოდეს, რა უთაური და მივანტავია.

— მივანტავიც? გაუიკვირე მე.

— საშინელი.

— ცუდი ზნე ჭქონია!

— სწორედ დაღუპავს ჩემს ძმას.

— არა მგონია, იმას ისედი ლაგამი აქვს ამოდებულად, რომელიც ცხოვრებაში ბორძივის ნებას არ მისცემს.

— რა ლაგამი, რას ამბობ?

— შენი გამოცდილება. მე მჯავრებდა იმისი კიტუვები. ვეღარ მოვიტომინე და მკაცრად ვუპასუხე.

— დამტინი თუ?.. მართლათაც მე რომ არა ვეკანდე, მგონი, ლუკმა ვერ შეეჭამათ.

— მეც მაგას არ ვამბობ... მაგრამ იცი რა გითხრა: მეძინება ღმერთმანი! ზოგიც სახვალალოთ გადაკსდოთ, თორემ მასალა შემოგველევა.

— რა უცნაუფი რამა ხარ?! წამოდგა სოფელი. — დაიძინე და ხვალადგან ჩემს მიფარველობის ქვეშ უნდა მდგილო. უკუღვან უნდა წაგიყვანო, უკუღვან უნდა გაგატნო...

— მაგისაგან კი გთხროვ დამისხნა... მე არც ვისმე გატნობა მინდა, არც ვისი დამეგობრება.

— ეგ რაღა იცი, რომ არავის მიუვარები?

— რისთვის, ერთი მითხარ? რა მინდა? რა მამკვს საერთოდ ხალხთან, სადაც შენ დადისარ, რომ მეც ვიარო?

— კარგი ერთი! შემომელაქუცუნა სოფელი, მაკოცა შუბლში და გავიდა.

— ძლივს! წამოვიძახე იმის გასვლასთან ერთად და თავისუფლად ამოვისუნთქე და ჩავწექ ქვეშსაგებში.

თავი II

დღეები გადიოდა, მაგრამ ცვლილებას არა ხდებოდა-რა-
 უოველ-დღევე ის დასაიდგელი, მასხარად აგდებს მარისა, ჰორფი-
 რუშკასგან გულ-გრილობს.

მარი იჭამდისინ ჩუმს ტანჯვაში და მწუხარებაში იყო,
 რომ კაცს გულს მოუკლავდა. როდესაც ხედავთ, რომ ბრძო-
 ლა აშკარაა, გამოცხადებული, რომ კაცი ჰასუსს აძლევს თავის
 მოწინააღმდეგეს, მაშინ ის ისე შესაბრალო არ არის, მაგრამ
 აქ ბრძოლა დაფარული იყო და მებრძოლეთ შორის ერთს მხა-
 რეს მიუღო უოველ წუთს ჯავრება, წინააღმდეგობა, ჩხვლეტა
 თავის მოპირდაპირესი, მეორეს კი გაჩუმებული მოთმინება აე-
 ღო ფარად. მაგრამ რომელი მოიღალაბოდა, რომელი სძლედა,
 რომელი გაიმარჯვებდა, ეს ძნელი გადასაწყვეტი იყო, — თუმცა
 სოფიოს მომხრეებიცა ჭეხანდა. მარის რდესმე რომ შეამჩნევოი-
 ნა, რომ სოფიოს სიტყვები სწეინდა, სჩაგრამდა, სოფიო უფ-
 რო გაზვიადდებოდა, უფრო მომეტებულად დაუწეებდა დეკ-
 ნას და ჯავრებას. ეს კარგად ესმოდა მარის და ამისთვის
 ის თვალთათვის გულ-გრილად მიიღებდა ხოლმე სოფიოს საჭ-
 ციელს, მაშინ როდესაც დიდი გავლენა კი ჭჭონდა იმის თავ-
 მოყვარეობაზედ.

მე სრულებით თავი დამანებეს, თითქოს აქ არც კი ვი-
 უავ. სოფიომ ერთხელ ორჯულ სცადა ჩემი მიმხრობა, და-
 მორჩილება, მაგრამ შესცადა — როგორ მიუკმხრობოდი იმ ადა-
 მიანს, რომლის მოქმედებაც ისე საზიზღრად მეჩვენებოდა.
 მასუკან სცადა მასხარად ავეგდე, მაგრამ რამდენიმე წესიერმა
 დახვედრამ ამასაც თავი დანებებინა.

მე და მარი სრულებით დაკეგობრდით, უკელგან ერთად გიუჯვით, ერთად კვითხულობდით, ერთად ვსეირნობდით.

მარი სრულებით გამოიცვალა, ესლა იმასა ჭყვანდა მეგობარი, რომელთანაც შექმლო ლაჰარაგი, რომლისთვისაც შექმლო მიენდო გულის ჰასუსი და მით შეემსუბუქებინა თავისი მდგომარეობა და მოეპოვა საბრძოლველად მომეტებული ძალა.

ერთს საღამოს მარი იჯდა სასტუმროში და ნახევარ ხმად მღეროდა რაღაცა რომანსს.

მე ნახევრად მიწოლილი დივანზედ უურს გუგდები. ამ დროს შემოვიდა პროფორუშკა, რომელიც ჩემად მივიდა მარისთან და მოხვია ხელი, ცოლი წუნარად გაეშეებინა და საგოცნელად მომზადებულ ქმრის ტუჩებმა ჭყერში გამოიღეს ხმა.

— მარტოკა ხარ? ცოტა სიჩუმის შემდეგ ჭკითხა იმან.

— ეგ კვონებ ორივე ერთი უნდა იყოს შენთვის.

— სად არის ლევან? ის უოკელთვის შენთან არის ხოლმე? მარამ ისე რიგად შეხედა, თითქოს ეუბნებოდა საუკუნურს, მაგრამ ჰასუსი კი აღარ მისცა.

— აჰა ვარ, დავიძახე მე და წამოვდექე ფეხზედ.

— აჰა ხარ? თითქოს გაუკვირდა იმას და ცოტა სიჩუმის შემდეგ დაუმატა:— მეც არა ვსთქვი, როგორ მოხდა მეთქი, რომ თავი დავინებებია.

იმის სიტყვებში ნაღვლიანი ხმა ისმოდა და ძალ-დატანებული სიცილი.

— მარტო ეგ არის ჩემთან და ეგეც გინდათ მომავლოდ?

— ვინ გითხრა მარი, ვინ?.. ჩემთვის ძალიან სასიამოვნოა რომ თქვენ დაკეგობრდით... მე ლევანს დიდათა კმადლობა, რომ დროს გატარებინებს.

— მესმის, ვინცა რომი გიხარვან. წამოდგა და მეორე ოთახში გავიდა მარნი.

როდესაც ჩვენ მარტონი დავერჩით, კარგა ხანს ვერც ერთმა ხმა ვერ ამოვიღეთ.

— ლევან! ბოლოს მიტეხე იმან და ხმა აუკანგაღდა.

— რას მიბრძანებ?

— გებრძლებოდეს მარნი! ეგ უმაწვილია, კეთილი და მე კი ვხედავ, რომ მავის გაბედნიერება არ შემიძლიან. მაგას მხიარულება, სტუნაობა, სიცოცხლით სავსე ცხოვრება უნდა და მე, მე კი სამარისკენ გავბრუნებულვარ.

— რათა ბრძანებთ მაგას, ბიძა-ჩემო?... თქვენ ვერ ვიცი არა გიჭირსთ-რა. ვანუგეშე ბიძა-ჩემი, რომელიც იმ წუთში ისე სევდიანად, ისე უბედურად მეჩვენა.

— ეგ მე თითონ მესმის, მე თითონ ვიცი... მაგრამ გესვენებო გააღეთ. დაღონებით წარმოსთქვა ბიძა-ჩემმა და გამომართვა სული. იმდენი პატიოსნება და ნაღველი გამოიოქმოდა ამ სიტყვებში, რომ მეც გული ამიდრულდა.

— რაც კი ჩემგან შეიძლება...

— ჰო, ჰო, რაც-კი შენგან შეიძლება, ნუ დაიხარებ, ნუ. ამ სიტყვებით ის გაბრუნდა, მივიდა კარებამდინ და მობრუნდა ისევ უკან.— მთელი დღეა შინ არის. ფატიონი მოაყვანიე და სასვირნოდ მანც წადით.

— ბატონი ბძანდებით.

— იქნება ფული არ გჭონდეს?

— როგორ არა, მაქვს, ვუზასუსე მე, თუმცა ვიბეში რამდენიმე აბაზის მეტი არ მედო.

— სოფიომ მითხრა, რომ სახარჯო არა გაქვს? — აი წაიღე, მითხრა იმან და ბუმაყნიკილამ ამოღებული ოთხი

ოც-და-ხუთ მანეთიანი სტოლზედ დადო და თითონ-გი გაბრუნდა.

როგორ? სოფიო ზრუნავდა ჩემ სასარჯლოზედ, სოფიო ფიქრობდა ჩემთვის? ბიძა-ჩემი ფუფს მძღვედა?... სწორედ რომ გაშტერებული დავრჩი და მიზეზიცა მქონდა, რისთვისაც უნდა გავშტერებულიყავ.

პირველად ეხედამდი ბიძა-ჩემს ისე, პირველად იმეტებდა ფუფს ჩემთვის, მართალია ჩემს საგუთრებს, მაგრამ მაინც ფუფს, პირველად ვგრძნობდი რომ ის მართლა უბედური იყო და ესმოდა თავის მდგომარეობა, რომელიც სტანჯამდა იმას.

შემოვიდა გოგო, რომელმაც ლამპა შემოიტანა...

— ქალ-ბატონი რას აკეთებს? კვითხე მე.

— წიგნსა კითხულობს.

— სთხოვე, აქ გამობრძანდეს.

— თქვენ თითონ შებრძანდეთ?

— შეიძლება?

— რატომ? იმათ არა სძინავსთ. გოგო გვიდა და რამდენიმე წუთის შემდეგ მე მივედი მარის კარებთან.

— შეიძლება შემოვიდე?

— შეიძლება.

მე შევალე კარები და შეიჭრდი. ჩემს თვალს წარმოუდგა მშვენივრად მოწყობილი ოთახი. ყველგან სისუფთავე, ყველგან სიფაქიზე თქვენსაკე უნებლიე მიგიზიდავდათ და რაღაცა სინაზით გაიღერებდათ.

მარი ნახევრად მიწოლილიყო ქუშაგებსზედ და წიგნს კითხულობდა. მე რომ შეველ, მუხლებზედ ჩამოიღო წიგნი და დაღონებულის თვალებით დამაწყო ყურება.

— რა მოწყობილი სადგური გქონიათ! წამოვიძახე შესვლის უძალ.

მარტო ეს ოთახი მეგუთვნის საგუთვრივ მე. აქ არავის
არა აქვს ნება შემოსვლისა.

— მაშ მეც წავიდეთ? ვთქვი და მეც დავაზიჩე გამობრუნებას.

— არა, შენ სხვა ხარ... შენს მეტი მეგობარიც არა მყავს.

— წავიდეთ მარი, გავისეირნოთ ფაიტონით.

— რამდენი საათია? გვიან ხომ არ იქნება.

— არა, ჯერ სულ შვიდი საათია.

— მეზარება, გაზმობრებით წარმოსთქვა იმან და რამდენიმე
წუთის შემდეგ დაუმატა:— წავიდეთ.

— ჩვენ ჩავსვდით და გავწიეთ მუშტაიდში, მარტო იმ
ერთ თბილისის სასეიონო ადგილს, სადაც მთელი ქვეყანა და-
დის და მუდამ ერთმანეთს ათვალეობს: ვინ ვისთან იყო, ვინ
რა სთქვა, ვინ ვისთან როგორ იჯდა და როგორ უყურებდა,
რომ აქედან მოემზადებინა დროს გასატარებელი მასალა—
სასტუმროს ჭკობი.

სადამო იყო ჩინებული და ჩვენ ჩამოვსტით მტკვრის
პირს, ბესეღვასთან და შევედით შიგ.

— დღეს, ისე მგაფრად რად მოექცე შენს ქმარს? წარმოვს-
თქვი მე და დაუწუე უყრება.

— ჩემს ქმარს?... ქმარი-გი არა მჩვარია.

— მარი, მაშ არ გიყვარს?

— არა.

— რიღასთვის სთხოვდებოდი?

— უცნაური კითხვაა!... თითქოს ქალები სთხოვდებოდნენ...
ისინი გი არა თხოვდებოდნენ, იმათ ათხოვებენ!

— როგორ თუ ათხოვებენ, ამისხენით.

— ვინ მისცა, შენ გაზდას, ქალს ის უფლება, რომ თავის
ნებაზედ ამოირჩიოს ქმარი?

— ძალად გათხოვება ვის შეუძლიან?

— ახა ჭკითხე გათხოვილებს?... ბევრს გამოურჩევიათ თავის გუნებასკად ქმარი? ბევრი გათხოვილა თავის სურვილით?... არა, ლევან, შენ ჯერ არ იცით, რა მდგომარეობაში არიან ჩვენი ქალები... ბევრჯერ საქმეობს პირში ეუბნებიან, არ მინდისარ, ნუ მიერთამო, მაგრამ ისინი მაინც თავს არ ანებებენ, დედ-მამანი მაინც ათხოვებენ.

— ძალად გათხოვება როგორ შეუძლიანთ, სხვა რომ არა იყოას რა, ღვდელი ჯვარს არ დასწერს..

— ნეტა ვიცოდე, რა უფლებით ითხოვ ქალებისგან მაგ ბრძოლას?... რა სწავლა მიგიციათ, რა მომზადება, რომ იმათ შეიძლონ ცხოვრებაში ბრძოლა... ისინი იზრდებიან მონობის ქვეშ, ეჩვევიან სხვის ბრძანების აღსრულებას და გათხოვებაც ბრძანებით სდება...

— აი თუნდა მე, ცოტა სიჩუმის შემდეგ დაიწყო იმანვე მწარედ და ნაღვლიანად.— გამოკვლ თუ არა ინსტიტუტიდამ, მაშინვე შემომესვივნენ: დედა, ძაღვები, მამი-ღები და პაპი-ღები, დამისატეს ჩემი ბედნიერი და მდიდრული ცხოვრება, უკეთუ პროფირს მივთხოვდებოდი განსაცვიფრებელის, თავ-ბრუს დამსვევის ფერადებით და თითქმის დამყაბულეს. როდესაც საქმეობ ვნახე, პირველი ნახვიდგანვე შემეზიზღდა და ვუთხარ, რომ თითონ ეთქვა ჩემს შერთვასკად უარი, რადგანაც ჩემი ნათესაობის და განსაკუთრებით ჩემი დედინაცვალის შიშით მე თითონ ვერ გამებუნა. უარის მაგივრად პროფირმა მიივლა ჩემ დედინაცვალთან, რომელმაც დაარწმუნა, რომ სიყმაწვილით მომსკლია ის ლაპარაკი. მე დამტუქსეს, მიბრძანეს, ჩამაცვეს და ჯვარი გადამწერეს.

— მომეტუბული წილი ქალებისა სულ ასე თხოვდებიან. არც

განსაკუთრებითი ბრძოლა, არც მკაცრი უარი, რადგანაც ზოგნი დამონებულნი არიან, ზოგთ ბავშურის გამოუცდელობით მარტო გათხოვება მიაჩნათ ცხოვრების საგნად.

მარი ლაშარაკობდა გატაცებით, წმინდებით და ლაშარაკში აშკარად ეტყობოდა ის ნაღველი, რომელიც ეგრძნობის. მე გაშტურებით უურს ვუგდებდი, რადგანაც არ მოკვლადი იმისგან ასეთს დამყარებულს და დალაგებულს ლაშარაკს.

— მარი! ვუპასუხე მე, რომელმაც არ ვიცოდი, რა გრძნობით სელკმძვანელობდი, — გუთუცები, რომ ბიძა-ჩემს უყვარსარ.

— იქნება, მაგრამ მე არ მიყვარს... ის მეტად მჩაჩნია, რომ ქალს უყვარდეს... მაგრამ ნუ მეუბნები მაგას, იმასაც არ უყვარვარ.

— მე დარწმუნებული ვარ, რომ უყვარსარ.

— რითი? იმითი ხომ არა, რომ ამ გვარის თავისუფლებით ვსარგებლობ?... თუ ეგ არის, მაგაშიაც მოტყუებული ხარ, რადგანაც ეს თავისუფლება მე გამოკვლივქე ძალით, გამოკვლივქე იმიტომ, რომ უხასიათოა და კაცი, საითაც უნდა, იქით გააბრუნებს.

— არა, მე სულ სხვასევე ვამბობ.

— სხვა რა იქნება? თუ ხანდისხან მოისურვებს ჩემს მოსვენებას, ვგონებ საზინდარი არ ვიყუე... თუ ეშინიან ჩემი თავის დანებებისა და უნდა თავის საკუთრებად მიუერთოს, მანდაც თავის-თავის სიყვარულია და არა ჩემი. იმას ეშინიან, რომ სხვა არ ვარჩიო იმის თავს და ამის მეტს ის არასა ჭგრძნობს... იმას რომ ვუყვარდე, ის რომ ვატოვსა მტკმდეს, განა ნებას მისცემს ვისმე, რომ მასხარად ამიგდონ?

— შენ თითონ ამბობ, რომ ჩვილის ხასიათისა არისო...

— დიდ და მაგ გვარ ხასიათს არც შეუძლიან სიყვარული.

— ის ზრუნავს შენთვის, ცდილობს რომ გასიამოვნოს.

— დიად და ერთსელ ის კი ვერ გაუბედნია უთსრას თავის დას, — ჩემს ცოლს ნუ აწუხებო.

— ზი დღესაც იმანა მთხოვა, რომ გასაწოტობად წამომეყვანე.

— იმანა გთხოვა? დამაკვარდა მარი.

— ნამდვილად.

— ან მესმის, რა მიზეზი უნდა იყოს? ის თავის-თავად ვერ გაბედავდა მაგას და სოფიოს ბრძანება რად გამოსულა მაგ გვარი.

— რთგორ თუ სოფიოსი? ვიკითხე და თითქოს მეც ეჭვი შემივიდა.

— ან იცი რომ ის სოფიოს ნება-დაურთველად მაგას ვერ გაბედავდა? ჩამოკარდა სიჩუმე. ორნივე საგონებელში ჩავარდით. რამდენსაც მეტსა ვფიქრობდი, იმდენად მეტად ვრწმუნდებოდი, რომ მართლაც სოფიოს ნება-დაურთველად ვერ მოხდებოდა ეს საქმე. მართლაც რა უნდა ყოფილიყო მიზეზი. იჭნება სოფიოს მოსწყინდა ალალ-მართალი ქალის წვალება და ცდილობდა, მოენანია თავისი დანაშაული?

მე რომ ამ ფიქრში ვიყავი, ფაიტონით ვიღაცანი გვიას-ლოკდებოდნენ. როდესაც ჩვენ გაგვისწორდნენ, ფაიტონი შესდგა და აშკარად გავიგონე.

— Влюбленная парочка!..

მე შეგერთი ამ სიტყვებზედ და სანამ მოვისაზრებდი რას-მე, ფაიტონი გაქრა.

— სოფიო იყო! სმის კანკალით და საჩქაროდ წამხურხურდა მარიმ.

— შეუძლებელია! ვუპასუხე მე, თუმცა ფაიტონში მჯდომი,

ტალმაში გასკეული ქალი, მეც სოფიოთ მეჩვენა.

— გაწმუნებ, სოფიო იყო! და ცოტა სინუშის შემდეგ დამუჭრებით დაუმატა: — დიღ მე მიეკარს ლევან და განსოთ, კვ მსკერაობა რას გიშკელით!... მე მთლად ამანთეს ამ სიტუებმა და აქამდის ვერ გამეგო, რა გრძნობა უფლობდა ჩემს გულში. მე ვიწოდი მთლად, მაგრამ აშკარად ვგრძნობდი ნეტარების ტეცხლს, რომელიც ბედნიერებით ავსებდა ჩემს გულს და წასაქმებულად უღუტუნებდა მთელს ჩემს არსებას.

გინდა გიყვარდე? არ მიღალატებ? ხელის გამოშვებით მიიხრის იმან.

ღმერთო, რა მომივიდა იმ წამს? რა ნეტარების ნექტარი დაიძრა ჩემს ძარღვებში?... მე თავს ბრუ დამესხა, თავდავიწყებადინ მივედი და, როცა გონს მოკედი და ვიგრძენ ძარის გასურებული ტუჩები ჩემს ტუჩებს შეწებებული, მაშინ გავიგე, რომ მე გაგაყებით მიეყარდა ეს ქალი და მივსვდი, რომ იმაზედ გადაენასკვა ჩემი ბედ-იღბალი.

მე უსიტყვოდ ვსარობდი, ვტიროდი, ვკონიდი, და მასხუხად ესევე მეძლეოდა. მე ვიყავ ბედნიერი და ბედნიერად ვხედამდი მარის, რომელიც გულის ძეგლით და გრძალვით მეკრძრედ მეკვროდა.

დიდხანს გაგრძელდა თუ არა ეს სამოთხის სიტუებობა, მე არ ვიცი; მხოლოდ ერთბაშად გულში ლახვარსავით რაღაც წამ მიჩხვლიტა და შეკვდექ, ერთბაშად გამოვიფხისლდი.

მე მომაგონდა, რომ მარია იყო გათსოვილი და მაგასთან ჩემის ბიძის ცოლი და ესა ვმაროდა, რომ მოწამლულიყო ჩემთვის მოთელი სიტუებობა. გულსედი მომიჭირა რაღამაც ძალზედ, და ისე დამაღონა, რომ მეგონა ვაკვირდებოდი.

— რა მოგივიდა? მიიხრის მარია ალერსიანად.

— ანაფერი. დაღონებით გუჰასუსე მე.

— ვერ მოვასწარ ჩემს სიცოცხლეში ერთსულ ნამდვილი გრძნობის გამოთქმა, იმ გრძნობისა, რომელიც გულმა თავის-
-ფულად, სხვების შეუწებელად, წარმომათქმევისა და აჭა, შენც
დამიღონდი. საუკედურით მითხრა იმან.

— ნუ მოიწეენ, მე არ მინდა ეგა. მომხვია კისერზედ სელები.

დმერთო! რა ჯოჯოხეთი იგრძნო მაშინ ჩემმა გულმა?
მე, რომელსაც გაგიყვებით მიუვარდა, რომელსაც როგორც სიყ-
ვარული, ისე სიყმაწვილე, ნებას მძლეკდა, მიზიდამდა ამ ქა-
ლის სატრფიალად, მეორეს მხრით სელებს მიკრავდა ნათე-
სავობის, და პატიოსანის კაცის მოვალეობა.

— მარი, წავიდეთ შინ, ესლა დრო არის.

— ასე ჩქარა მოგწეინდა ჩემთან უფონა? მოკლე მანძილი
ჭქონია შენს გრძნობას?

— მე, მე მომწეინდა?.. არა, არა მარი, მაგრამ მოიგონე
ვინა ვართ, რანი ვართ ერთმანერთისა და გაიგებ რამდენად
უბედური ვარ! წამოვიძახე მწუხარებით.

— მართალი ხარ, წყენით წარმოსთქვა იმან.— მე ბიძი-შე-
ნის ცოლი ვარ, რომელსაც აკუთნა ჩემი თავი კანონმა და
საყდარმა. შენც ჩემი მასლის-წული... დრო არის წავიდეთ,
ჩემო მასლის-წულა, თორემ კიდევ ვისიმე ფაიტონი გამოიგ-
ლის, კიდევ ვისიმე ბორცოტი თვალი შეგვნიშნავს.

მარი წამოდგა და გასწია. მე რაღაენსამე სახს ვიდექ
გაშტერებული, შემდეგ გავეკე უკან, ჩაესხედით ჩემთან ფაი-
ტონში და სმა-ამოულებლივ მივედით შინ.

მარი იმავე წუთს გავიდა თავის ოთახში და გამოსადმე-
ბის დროს არც კი შემოუხედავს ჩემთვის, მე კი გულის კან-
კალით გავყულე თვალი.

როდესაც ის კარებამდინ მივიდა, შე ჯღარ გაუძულ.

— მარი! დავუძახე მე და წავდგი რამდენიმე ნაბიჯი.

— რა გინდა, მიზასუნსა იმან და შესდგა კარებში.

მე მიველ, გამოვართვი ხელი და დავეკონე. ის მღელვარებით მამიბრუნდა და მითხრა:

— ჩვენი სიუკარული ხომ არ იჭნება? ჩვენ... აქ ხმა აუგანკალდა, — ჩვენ ნათესავები ვართ...

ამ სიტყვებზედ მარი გაბრუნდა და აშკარად ვიგრძენ მღელვარე ცრემლები, რომელიც გადმოსცვივდა და ხელზედ დაძვინდა. ის წინარად შევიდა თავის ოთახში, წინარად შეიხურა კარი, რომელმაც გამაშორა იმან, ვისიც დანახვა ქვეყნად მიდიოდა. აღელვებულის გულით, დამსხვრეულის გრძნობით, მე შეველ ჩემს ოთახში, სადაც სრულს მწუნარებას მივეც თავი.

მე ესედავდი, რომ მარი ვაგლასად შემოევარდა, რომ ის შეიჭმნა ჩემი სიტონსლის საჭირიებად, რომ რაღაცა უხილველს ძლას შეგებუარ და შეუბრალელებად მკრთებდა მასთან, მაშინ როდესაც გონება იმანდა, რომ ის ნათესავია ჩემი, რომ ის სხვას ეგუთვნის და მაშასადამე მე ნება აღწა მაქვს ვისარგებლო, დავსტებე მასთან ბედნიერებით.

ათასჯერ ვუბნებოდი ჩემს თავს, რომ ის არავის ცოლი არ არის, რადგანაც არავინ არ უყვარს, რომ იმის უნებური ჯვარის წერა არავითარ ვალდებულებას არა სდებს მას, რომ აღძრულს გრძნობას ჩვენში არც ერთი ეძებდა, არც მეორე; თითონ მოვიდა, თითონ დაიბადა ჩვენსაკე უნებურად, მაშასადამე ჩვენ, არამც თუ ბრალდებულნი არ ვიყავით, არამედ კანონიერადც უნდა ჩათვლილიყო ჩვენი გრძნობა, მაგრამ გონება მაინც რაღაცა მოვალეობაზედ ჩამჩინებდა და ამაზედ ფიქრი ცივს ოფულს მასსამდა.

ბოლოს გონებამ დაიმორჩილა გრძნობა და გულის კვანძით გადავწვიტე ჩვენი დაშორების საჭიროება. დიად, ჩვენ უნდა დაეშორებულეყავით, რადგანაც უბედურს შემთხვევას მარის თავი სხვისთვის ერგუნებინა.

ერთხელ კიდევ გავიფიქრე გაქავესზედ, გადაკარგვასზედ მარისთან ერთად, შორს, შორს, სადაც ნაცნობების თვალი ვერ მოგვწვდებოდა, მაგრამ მაშინვე გონებამ ისევ შემაყენა და წამჩურჩულა: უბედურო, აიტანს ნაზად აღზრდილი, ცხოვრებისთვის მოუძაადებელი ქმნილება აქა იქ წანწაღს?

ოთახი ვიწროდ მეჩვენებოდა, ჭკერი რაღაცა გახურებულ თორნის ალად, რომლით სუნთქვაც მიძნელებოდა, სწავდა ჩემს გულს და ფილტვებს და სუნთქვაც ვი ისე მინდოდა. ახ, ღმერთო! იმ დროს, რას არ მივცემდი ერთს მეგობრის დამამშვიდებელს სიტყვასში, რომელიც თანამგრძნობელს ხმას გამაგონებდა! მე ისე მეჭირებოდა მაშინ თანამგრძნობელი, ისე...

მე ვეღარ გავქელ ოთახში, გამოკარდი გარეთ და გაყვანით ჩაკარდი ფაიტონში.

— გასწი! დავძახე გაშტერებულს მეფაიტონეს.

— საით მიბძანებ?

— წადი, წამიყვანე, სადაც გინდა, მხოლოდ შორს, შორს. მეფაიტონემ დაჭკრა ცხენებს და გაკვანდით. გახურებული გონება არ ილალებოდა, ახალ-ახალი მოაზრება მეზადებოდა ერთი-ერთმანერთზედ გულის სადაგი, ერთი-ერთმანერთზედ უფრო მწკაუი, ხან ერთი-ერთმანერთზედ უფრო სანატრელი, ხან სამწუხარო.

მარამ მითხრა, რომ უყვარვარ, რომ თანა-მიგრძნობს, — კვ განა ცოტა ბედნიერება იყო ჩემთვის?... მაგრამ გაუმადლარი კაცის წადილი, თუ ბუნება მანც მეტს ითხოვდა და მანც.

შე მინდოდა, როგორც მუნწს, აჩავისთვის არ გამეყო ეს თანა-
გრძნობა, აჩავის შეხედდა მარისთვის, მარტო მე დავმტკბან-
კიყუა იმის მშვენიერობით, მარტო მე დაგრჩენილიყუა იმასთან.

გონება მომელადა, ველარ ჭბადავდა სრულს, დალაგებულს
სურათებს; მხოლოდ რაღაცა გაუთავებელი უთავ-ბოლო ფიქ-
რები მიელავდა თავში და დაუწყობლად ერთი შესცვლიდა მე-
რეს. ბოლოს ეს ყველა აირია ერთმანერთში: დაწვეტილ-დაქან-
ცულს რა მომდიოდა, არ მესმოდა. საფეთქლები ძალზედ მი-
ცემდა, სისხლი თავში ამკარდნოდა, შუბლი გასეთქას ღამობდა.
მე ესლა მგონია, რომ ის წამები სიგიჟესთან დაშორებული არ
უნდა ყოფილიყო.

— ბატონო, მოკვდით. ფაიტონი დააყენა და მითხრა მე-
ფაიტონემ.

— სადა?

— მცხეთას.

— ჭა!.. მცხეთას? ჭო, კარგი... ოჭ, რა რიგად მტკივა
თავი.

— აქ კარგი წყარო გახლავს, იქ ჩავიყვანოთ?

— ძალიან კარგს იზამ, ძალიან.

მისვლის უმაღ მე მივუშვირე ყინულსავით ცივს წყაროს
გასურებული თავი, რომლიდგანაც ოშსივარი ავარდა. ეს წყა-
ლი ისე მიამა, ისე მომასვენა, რომ იმ ხანში უკვდავებთ მე-
ჩვენა.

გათენება იყო, როდესაც მცხეთის სტანციას მივმართეთ,
მაგრამ მაშინვე გამოკაბრუნებინე ფაიტონი და გავწიეთ ს. მცხე-
თას, სადაც ძველადგანვე ერთი ნაცნობი გლეხ-კაცი მუაგდა,
რომელთანაც აუცილებლივ ჩამოსტებოდა სოფლე მამა-ჩემი და
იმის სიკვდილის შემდეგ მეც არ ვღალატობდი. ყოველთვის

სანადიროდ წამოსული იმასთან უნდა ჩამომსდარიყავ. ეს გახლდათ ქიტესა ნინიკაშვილი, მოსული, წამოსადგიი გლეხ-კაცი, კარგი მოჭიდავე, კარგი მოძღვრალი და კარგი მასპინძელი. იქ ყველანი ზეზედ დაგვსდნენ, როგორც მუშა ხალხი. ჩვენს მისვლასზედ ნინიკა გამოვიდა და ყურება დაგვიწყო. იმან ვერ მიტნო მე, რადგანაც ორი წელიწადი იყო, რაც ან ვენასე.

— ეინ გინდათ?

— ქიტესა, ველარ მიტან?

— ველარ, შენი ჭირიძე.

— მე ვარ ლევან... და ვუთხარი ჩემი გვარი.

— ლევან!.. ქუდის მოხდით წამოიძისა:— რამოდენა ვაჟ-კაცი შექნილხარ!.. მობძანდი, მობძანდი შენი ჭირიძე. ქიტესამ შეგვიწვივა.

— სსვას, რასა იქ, ჩემო ქიტესო? სახლობა სომ მშვიდობითა გყავს?

— ვცხოვრებთ ღვთისა და შენის მოწყალეობით... მამა-ჩემი გარდაიცვალა... სომ არას მიიჩრთმეკო.

— არა, ჩემო ქიტესო! ღამე ნათევი ვარ, თუ შეიძლება ცოტა ხანს წამოვწვიბი.

— კარგი, შენი ჭირიძე, კარგი... მოისვენეთ, მე ერთი ფატირებს მოუვლი, იქნება ცოცხალი თეკვი ვიშოვნო.

— მანდ ცხენებია, ისიც დააბინავე.

— დიაღ, შენი ჭირიძე! თქვენ მოისვენეთ და ყველაფერი მზად იქნება.

ქიტესამ გაშალა საგებელი, ნასეკრამდი მიწაში ჩადგმულს სახლში, სადაც საკმაოდ გრილად და ღვთის სიტყვს კაცს ვერ შეაწუხებდა. მე ისე, ტანისამოსიანი, მივწიქ და დაღაღუფ დაწვეტილს წარსული ღამის ძღველვარებით ჩქარა დამეძინა.

იმედი მქონდა, რომ მოსვენებული ძილი აღადგენდა და კარგულს და დასუსტებულს ძალას, მაგრამ თვალების დასუჭვის უმალ, გონებაში შთაბეჭდილი სურათები ისევე წარმომიდგა. ღმერთო! კაცი რამდენჯერ არის ბედნიერი სიზმარში, ცხადათაღ რომ ისე იყოს, გაბედამდა-ლა კინმე, რომ ცხოვრებისთვის ჯოჯოხეთი დაერქვას?

მე წარმომიდგა მარცხი, მარცხი უმაწვილი და თავისუფალი; თეთრის, სპეტაკის ტანისამოსით. დამშვიდებულის ანგელოზის ფახე მიეღო. ის იჯდა ჩემს გვერდით მოღიმარის სახით, მი-აღიერებდა, იყო ბედნიერი და მეც მახედნიერებდა თავის მხიარულებით! ჩვენ უზრუნველად გოცნადით ერთმანეთს, კესველით და სიტყვას გრძნობისთვის ადგილი დაეთმო. ყოველი შესუბრა, ყოველი მოძრაობა, ყოველი შეაღიერება ღირდა მთელს საუკუნოებად, რომლის განმავლობაშიაც განუწყვეტლივ რომ გელაპყარავთ. ერთი შესუბრის ოდენს ვერ გამოსთქვამდით.

მე მოვხვიე მარცხის მღელვარებისაგან ათრთოლებული სე-ლები, და დაგუწვე გატაცებული ხანგრძლივი გოცნა, თითქოს ტუჩებით ჩვენ გვინდოდა ერთმანეთისათვის გადაგვეცა ჩვენი სიცოცხლე. მემკვ განვშორდებოდით და დაუწყებდით ერთმანეთს თვალებში ყურებას, და ერთმანეთის თვალებიდან ამოგვ-ქონდა ნეტარების უკვდავება. მარცხი ჩქარ-ჩქარად წითლდებოდა ხავშურის უმანკოებითა, ლოყებში მომდგარი სისხლი ჩემს აღ-სამფოთობლად უთამაშებდა. ყოველი იმისი სუნთქვა მიმა-ტებდა სიცოცხლეს და სისარულს. არ ვიცი, რაოდენი ხანი ვიყავ ამ მდგომარეობაში, როდესაც გარედგან შემომესმა ხმა-რობა. მე გავახილე თვალები და გულ-საკლავი ტემპირიტება დაინახე. განჭქრა ძილი და მასთან სასეტარო სიზმრები და ოცნება!

მე ვლანძღავდი ორს მოხსუბარს კაცს, რომელთ სმაუტ
რობამაც მე დამიფრთხო ტკბილი ძილი და არ დამაცალა რამ-
დენადმე მომეტებულად დავბტება რეიყა ტკბილის მოხვეებით.

— ძალიან კი ვკძინათ, შენი-ჭირიმე... უთუოდ კაი სიზმ-
რებში ბრძანდებოდით, ჰირი სულ გიღიმოდათ. მითხრა ქი-
ტესამ, რომელმაც კარბი შემოაღო.

— ჭო, მართალია, არ ვიცე დმერთმანნი... ეუზასუსე მე და-
ფანტეით, რადგანაც ჯერ კიდევ გული რეისაგან არ შეჩერე-
ბულიყო, წარსული სურათები სრულად არ გამქრალყო.

ჩვენ ჩქარა დავსხედით ჰურის საჭმელად, მაგრამ ვაი იმ
ჰურის ჭამას! ეელში და ჰირში თითქოს ნაღველა მქონდა გრ-
მოვლბული. რიგანმა დვინომაც-კი ვერ მომიყვანა გუნებასედ.
დადონებული ვიღებდი ლუკმას, ჩავიდებდი ჰირში და ბევრჯელ
ისე დამჩებოდა, სანამ ჩემი მასჰინბელი არ მომაგონებდა.

— ბატონმა მოკვიწყინა, უთუოდ არ უამა.

— არა, ჩემო ქიტესო! შეუძლოდა ვარ როგორღაც.

ესლა მე მომინდა წარმოუთქმელის წადლით ჩქარა და-
ბრუნება ქალაქში, ჩქარა ნახვა მარისა და ეს წადლი ისე
ძრელი იყო, რომ არავითარს საბუთებს არ შეეძლო იმათი
დაკავება. რათა? რისთვის?... რას მოკვლადი მარის ნახ-
ვით?... განა ეშველებოდა ჩემს წულულს?

მე ყურში გამიწიოდა ერთი და იგივე სმა: «ჩვენ სომ ნა-
თესავები ვართ, ის სომ სხვას ეუთავნის!» და ამ სიტყვებით
სწყდებოდა ჩემი ბედნიერება მომავალს ცხოვრებასედ.

სახქაროთ ვჭამეთ ჰური, სახქაროთ შეკაბმეკინე ცხენები
და მზე გადაწვერილი იყო, რომ გამოკვდით მცხეთიდან.

გზაში გადავწვიტე, რომ ჩასვლის უმალ, მოკვლასაჩა-
კები ბიძა ჩემს, მოვთხოვ ფულს და გავწკე სამზღვარს-გარეთ,

სადაც ხანსა და რაოდენიმე კართობას უნდა გადაევიწეებისა აღძრული გრძნობა.

ასე ამბობენ, რომ ხანი ახლუნგებს ყოველ-გვარ გრძნობასა და მეტ ვეთანსმებოდი ამას.

მე დავბრუნდი სწორედ სანთლების ანთების დროს. ვეკლანნი შინ იყვნენ და ჰურის საჭმელ ოთახში ჩასა სვამდნენ. მე გავედი ჩემს ოთახში, სადაც შემომესმა სარხარი და სიცილი უბრუნველის სალხისა, რომელიც უწინდებურად ოსუჯობდა და ხმა-მადლა ლაზარაკობდა. მე წარმომიდგა იმათ შორის, მარი, მოწყენილი, გაჩუმებული, რომელსაც შეგველია შეეხებოდა ეს დასიცილი. შეგველია სოფიო მეც არ მივიწეებდა და მძიმე ჭახკაკა გულის მწარედ მომიჭირა.

ჩემს ოთახში შემოიხედა მარის გოგომ და ორ აზრკანის ღიმილით მკითხა:

— მობძანდით?... მადლობა ღმერთს! ჩვენ ვი გვეგონა ცხრა მთას იქით გადაიკარგათ.

— მე მიზეცი არა მქონია, ცხრა მთას იქით გადავკარგულიყავ.

— არა? გაგრძელებით იკითხა იმან.

— რასაკვირველია, რომ არა.

გოგომ შემომხედა და ჩუმით ჩაიციინა.

— ქალბატონი სად არის? კვითხე მე ცოტა სიჩუმის შემდეგ.

— შინ არა ბძანდება.

— მაშ სად არის?

— კრუჟოკში წაბძანდა.

— კრუჟოკში? გამიკვირდა მე.

— დიაღ.

გოგო გავიდა, მე დავფიქრდი და ახალმა ფიქრმა გამ-

გმირა. მარის საზოგადოება ან უყვარდა, მარნი არსად დადიო-
და, რისთვის წასულა კრუჟოვში? ვისთან?

სანამ მე ამ მოსაზრებაში ვიყავ, პრეფერი შემოვიდა.

— აქამდინ სად იყავ?

— მცხეთას.

— მცხეთას რას აკეთებდი?

— ისე, გასაწობად წავედი.

— მარტოვად?

— დიად, მარტოვად.

— არც კი გრცხვენინან!... მარნი რატომ არ წაიყვანე?

მე შევხედე იმას გაკვირვებით, მაგრამ აღარ ვუპასუხე-
რას, თუმცა ენაზედ გამოსალანძლავი სიტყვები მიტრიალებდა.

ის უოკლად ბრძა, გამოსულალებული ვატი ცდილობდა
რომ იმის ცოლს დაეასლოკებულაყავ, დაკრჩენილიაყავ მარ-
ტოდ! ნუ თუ არ ესმოდა, რა ძნელი იყო ჩვენთვის მარტოდ
დაკრჩენა? ნუ თუ ვერა სეღამდა, რომ ჩვენს გულში აღძრულ-
იყო რაღაცა გრძნობა, მით უფრო საშიშა, რომ მარნი
იყო ყმაწვილი, მშვენიერი და მასთან სძაგდა, ეზიზღებოდა
თავისი ქმარი? რისთვის მაგდებდა ამ საშიშარს მდგომარეობა-
ში? იჭნება ცოლის თაგადამ მოშორება უნდოდა და მარის და-
სამცირებელი საბუთები სურდა ხელში ჩაეგდო?

ამ სიტყვებმა თავში გამიელა და უფრო საზიზღარად მე-
ჩვენა პრეფერიშვა.

— რატომ თქვენ თითონ არ დაზდეკთ, არ დაგყავსთ სასე-
ინოთ, ვკითხე ცოტა სიჩუმის შემდეგ.

— მარის რომ იმის მკათადათ უყვარდე, როგორც შენ უ-
ყარხარ, წუთს არ მოკშორდებოდი. მიპასუხა იმან ისევე ოხვრით

და მე რე დაუმატა:—აი წესელისაჲ, სულ ტირილით გაატარა ღამე.

ამ სატყუებმა მე ამაყყოლეს. როგორ, მარი სწუნდა, მარი ტირილდა ჩემთვის და მე კი ვშორდებოდი? ის მეძლეოდა ხელში და მე კი გაუბოდი? მაგრამ... ეს უფრო მეტი საბუთო იყო, რომ რაღაც კი შეიძლებოდა ჩქარა მოკვდებოდი. კარგა ხანს ვიყავ გაჩუმებული, ვიდრე სატყუას მოვასხერებდი და ბოლოს ძლივს წარმოვსთქვი:

— ალბათ მიზეზი ჰქონდა რამე.

— მეც ვიცი, რომ უმიზეზოდ არ იტირებდა და მიზეზი კი შენ იყავ.

— მე?

— დიად შენ... შარი ყმაწვილია, უთუოდ შენ აწყენინე რამე და ამას გამოუწვევია იმისი ტირილი.

— ბიძა-ჩემო, მე არ მესმის თქვენი მოქმედება, თქვენი ღაპარაკი... რას ითხოვთ, რა გინდათ ჩემგან?

— მარი მებრალება, შენც გებრალბოდეს. ისეთის ხმით შითხრა იმან, რომ გული სევდით გამეკოსო.

— თუ გებრალბათ, გატაცებით ვუზასუსე მე,—მას რატომ არ ცდილობთ ცოტათიც არის შეუმსუბოქოთ თავისი მდგომარეობა. თქვენ კარგათა ხედავთ, რომ იმას შირში დასციონიან, მასხარად იგდებენ და თქვენ კი გაჩუმებულხართ და უური მოგიურუებიათ?

— მე... მე რომ დამნაშავე ვარ იმასთან... ეგ მეც მესმის, მაგრამ რა ვქნა? სოფიო... სულ სოფიოს ბრალაია...

— სოფიოს როგორ შეუძლიან თუ თქვენ ნებას არ აძლევენო.

— ო-ო, შენ არ იცნობ იმას?... წარმოსთქვა შროფიორეშ-

კამ და დაიფარა პირსედ სელები.—იმას ჩემი დაღუპვა შეუძლიან.

— არ მესმის.

— არც არის საჭირო... მე მხოლოდ გთხოვ, გებრალბოდეს ძარი, ნუ შორდები, იყავ იმასთან.

— თქვენ იცით, რას ითხოვთ ჩემგან?... მაგრამ იცი თუ არა, ეგ სულ ერთია... მე არ შემიძლიან დარჩენა, მე სამსლვარგარედ უნდა წავიდე.

— რა გინდა სამსლვარგარედ? აქ დარჩი.

— ყოვლად შეუძლებელია.

— მე გთხოვ.

— სამწუხაროდ, უარი უნდა გითხრათ. ვუპასუხე გარდაწყვეტილ და რამდენიმე წუთის შემდეგ განვაგრძე:

— მე, დიდი ხანია, მაგარად მინდოდა მომეღაპარა... თქვენ ვარგად იცით, რომ წასკლდსთვის საჭირო სარჯი არა მაქვს. თქვენა ხართ ჩემი აპეკუნი და უნდა გამაგებინოთ, რა მაქვს და რა არა.

— მე, მართალია, აპეკუნი ვარ, მაგრამ აგრე საჩქაროდ, უცხად, სწორედ გითხრა... მე არ მეგონა ანგარიშს მომთხოვდი, აირია პრლოფირი.

— მე ანგარიშს-ვი არა გთხოვთ, მე მინდა შევიტყო, რის დასარჯვა შემიძლიან, რომ ისე დავიჭირო საქმი.

— დასარჯვა, დასარჯვა... წელიწადში რომ ესთქვათ... სულ ბეკრი, სულ ბეკრი... დაფიქრდა პრლოფირი და მერე ერთბაშად დაუმატა:—არა, ეგრე ჩქარა ვერ გიპასუხებ. ერთი კვირა დამაჭადე.

— ძალიან ვარგი, მაგრამ დღეს უნდა გადავიდე თქვენი სასულიდგან.

— რას ამბობ! შეეშინდა პრეზიდენტს. — უნდა გადასვიდე მთელი ქვეყანა აყაყანო, საჩივარი დამიწყო?...

მე გაგვიჩვენებთ შევსებულ იმის გაფითრებულს პირის-სახეს, რომელიც შიშს დამახინჯა და უნებლად გამეცინა.

— ვინ მოგახსენათ, რომ საჩივარს დაგიწებთ...

— მას რათ გადადისარ?

— აჰ ვერა ვთავსდები, ვუთხარ და მე თითონ გაგწითლადი ამ სიტუვასედ.

იმან დამიწყო ხეწინა, მუდარა, რომ უფლი არ გამომეჭრა იმისთვის და არ გადავსულიყავ. ჩვენ ზო ლახანაკში ვიყავით, როდესაც შემოვიდა მარა და რადენიმე ხანს შევსწავით ლახანაკი.

ის იყო ჩაცმული შავს უბრალოდ მოართულს კახაში, რომელიც ისე მოსწობოდა იმის ნაჩნარ წელს. იმისმა ნახვამ გამაყრუოლა.

— თითქმის კრუცოკში იყავით, მისაღმებოთ ვკითხე მე.

— წავედი, მაგრამ აღარ შევედი... უკან დავბრუნდი...

— წარმოადგინე, ლევან მიდის! თითქმის ტირილით შეს-ნივლა პრეზიდენტს თავის ცოლს.

— სადა?... მართალია? მომიბრუნდა მე.

დას, თავდასწრით ვუხასუნე, რადგანაც თვალები ვერ გამე-შტერებინა იმის თვალებისთვის, რომელიც ისე მწარედ მივაგდ-ნენ.

— რამდენს ვესვენები, რომ დარჩეს და არ მიჰყრებს... სთხოვე მარა! დაეღრმავა ქმარს.

— თქვენა გნებავთ რომ დარჩეს? ჰკითხა ცოლმა წინააღ-მადგამი მტკიცედ.

— დას, მინდა.

მარომი შესუდა ზიზღით და მომიბრუნდა მე.

— რად მიღისაწო?

— საქმეები მაჭკეს, წიგნი მომივიდა... ავიბრუნე მე.

— ნუ წახვალთ.

მე რაღაცა წამოვიღულულე, თუძცა გუფმა გადასწვიტა რომ დავრჩებოდი, რადგანაც მარის წადილი ჩემს უნებურ ჩემი მბრძანებელი გამხდარიყო.

— დარჩით. განიძეოდა იმან.

— თქვენა გსურთ?

— დიას, მე მსურს, მე მინდა და დარჩებით კიდევ. ამ სიტყვების შემდეგ ვასუხის მოუცდელად ის შევიდა თავის ოთახში, მე კი გაშტერებული, აღუფრებული და დამონებული ვიდექ.

— დარჩებით? მკითხა პროფირამ, რომელიც მოთმინებას მაკარგვინებდა.

— დავრჩები, დავრჩები!.. ვიფიქრებ... მაგრამ... კელარ გავათავე ჩემი სიტყვები და დაღონებული ქვეშ-საგებზედ ჩამოვ-
ჭექ.

პროფირუშკას ჩემს სიტყვებზედ თითქოს ფერი ეცვალა... გაჩუმებულს, სმა-გაკმენდილს მოეპყრო ჩემკენ თვალები და ჩაცვიებით მიუფრებდა. მე თავი კელარ ამეღო, კელარ შემეხედა იმისთვის.

პროფირუშკამ გადაისვა შუბლზედ ხელი, ამოიოსრა, მოვიდა ახლოს და წუნარად ჩამჩურჩულა:

— შემობრალე, საქვეუნოდ ნუ გამხდი!

ამ სიტყვების შემდეგ წუნარად გაბრუნდა და გავიდა.

— რა უნდა ჩემგან, რასა მთხოვს ეგ კაცი! წამოვიძახე და ჩემსაკე უნებურად დავიწიე ტირილი, მწარედ, მღუღარედ, ქვითანით. დავჩხი, მაგრამ რისთვის?... რადემდის?... რა მომელოდა?...

ა. მოჩხუბარიძე.

(შემდეგი იქნება)

ბიბლიოგრაფია

«ნობათი», ყრმათათვის საკითხავი, ყოველ-თვიური სერათებიანი ჟურნალი, პედაგოგიურის ნაწილის დამატებით მსობელთა და აღმზრდელთათვის. სანიმუშო ნომერი. 1883 წელს, 24 დეკემბერს. თბილისი.

ქართველ მოსწავლე ბავშვთა და თვით მასწავლებელთათვის წარსულმა წელმა დასტოვა მეტად ძვირ-ფასი სამკვიდრო. მე ვამბობ ამ შენიშენის სათაურში მოყვანილს ყუენაღსედ. ეს სამკვიდრო, ჩემის აზრით, ძვირფასია იმიტომ ვი აზრ, რომ თითონ სსენებულის ყუენაღის შინაარსი მეტის-მეტად საგანგებო რამ განძი იყო. ამ სრით ჩვენ, სასოგადოთ აზრ ვართ განებივრებულნი ჩვენის უსუსურის მწერლობისა და მის ზედკრულ მდგომარეობისაგან. ჩვენ ვერც ასე ბეჭდს მოვთხოვთ ახლად-დაზადებულს საამურს ყუენაღს, რომლის ღირსებაზე და ნაკლულეკანებაზე ქვემოთ გვექნება საუბარი. ჩვენს თვალში, ძვირფასი თითონ ის ნაბიჯია, რომლის გადადგმაც მოასერსა ქართულმა მწერლობამ სსენებულის ყუენაღის დაფუძნებით. ძვირფასი და საამური აზრი — დაარსდეს მოზარდ ქართველობისათვის ყოველ-თვიური საკითხავი ყუენაღი, თანაც შემკული სამშობლო სურათებით და პედაგოგიურის განყოფილებით.

ოთხი-ხუთი წლის წინედ, ამ გვარი ყუენაღის გამოცემა ჩვენში თითქმის წარმოუდგენელი რამ იყო. მაშინ ქართველს

საზოგადოებას არ მოეპოვებოდა შესაფერი რიცხვი პედაგოგიაში განვითარებულ პირთა. მხოლოდ ამ უკანასკნელ წლებში, ჩვენდა სასიქადულოდ, ქართველ მასწავლებელთა რიცხვმა თვალსაჩინოდ იმატა. ქართველ სასწავლებელთა რიცხვმა თვალსაჩინოდ იმატა. ქართველ სასწავლებელთა რიცხვმა თვალსაჩინოდ იმატა. ქართველ სასწავლებელთა რიცხვმა თვალსაჩინოდ იმატა. ქართველ სასწავლებელთა რიცხვმა თვალსაჩინოდ იმატა.

მართალია, დიდის გაჭირვებით, მაგრამ ხსენებულმა სასწავლებელთა რიცხვმა თვალსაჩინოდ იმატა. ქართველ სასწავლებელთა რიცხვმა თვალსაჩინოდ იმატა. ქართველ სასწავლებელთა რიცხვმა თვალსაჩინოდ იმატა. ქართველ სასწავლებელთა რიცხვმა თვალსაჩინოდ იმატა. ქართველ სასწავლებელთა რიცხვმა თვალსაჩინოდ იმატა.

მეორეს მხრით, თითონ ჩვენმა საზოგადოებამაც გამოიღო უფროდამ დატული ბაზა, გაასილა მთვლემარე თვალი, გამოაფხინა ტებილად მიძინებული ტვინი, მოისკა თავზედ ხელი და შეუდგა საქმურს საქმეს—იზრუნოს თავის შვილების მომავალზედ, გაუჩინოს მას სწავლის სალსარი... აქამდის თუ ძლივს გახედინებდა ქართველ ჯგუფს, რომ შვილების გაზრდაზედ ეუფიქრს, ახლა იგი თითონ იხვეწება.—მიშველეთ რამე, ღვთის გულისათვის, შვილები უცოდინარნი არ დამჩქენ და ამით სამარეში მანც მოსკენებული ვიყოვო.

გაჭირვება სიბრძნის დედაა, ამბობს რუსული ანდაზა. თითქმის ამავე აზრსა ჰქატავს ქართული ანდაზაც: «გაჭირვება მიჩვენო, მე გაჭირვება ვიჩვენებო.» ესაა ისეთი დრო დაუდგათ მოსწავლეთა და მასწავლებელთაც, რომ მათთვის აშკარად მოსახერხებელი შეიქნა უცოდინარის დახრება. თითონ დრო

ღ სწავლა-განათლებამ მოითხოვა ყურნაღის დაფუძნება. ამიტომ სრულებით არ იქნება ჰანადოქსი, თუ ვიტყვი, რომ ყურნაღს არ მიაგებდა დახმარება სასლ-გაზდა მეშრომეთაგან, და უფრო ნაკლები უნდა იყოს შიში, ვითომც ქართული საზოგადოება გამორჩენდეს მისდამი რამე გულ-გრილობას.

ამ რჩევე მხრით, ყურნაღის წარმატებას გზა ხსნილი აქვს. ასეთ მოსწრებულს დროს საბავშვო ყურნაღის გაძლიერებას შეაფერხებს მხოლოდ «ჩვენებური, ძველებური, ქართული», განთქმული უთანხმოება, თუ იგი აქაც ამოჭეოფს თავსა. და თუ ასლ-გაზდა შედაგოგები მოიცილებენ თავიდან, რაშიც ჩვენ არა გვაქვს ეჭვი, ამ დასახელებულს ბებრუცანა სტუმარს, ჩვენს საზოგადო სენს, თუ იგინი მძურად მისცემენ ზურგს ქვეყნის წარმატების და სიკეთის აზრსა, დასთრგუნვენ ჰიანადის თავ-მოყვარეობის ანგარიშებს, — მაშინ, შეერთებულის ძალით, მათ არ გაუძნელდებათ წარმატება მისცენ სწავლა-განათლებას.

* *

პირველი ნაბიჯი ყოველთვის ძნელია, გაუბედავი, გულის ამაკანკალებელი, რაც თითონ საჭმე მნიშვნელობიანი და დიდია, მით უფრო თქვის გადადგმა გასაჭირია. ამ შემთხვევაში, პირველის ნაბიჯით გაცმა არ უნდა შეადგინოს აზრი თითონ საჭმის მნიშვნელობაზედ, მის მომავალ ბედზე. დაწყობილება უნდა იყოს სასურველი, თორემ პირველის ნაბიჯის გადადგმა, რაც გინდა სუსტი იყოს, მაინც არა უშავს რა. სასურველი და საუფარველი სტუმარი მუდამ სასურველი იქნება, როგორ ტანი-სამოსშიაც უნდა შემოდვას თქვი თქვენთან.

ამ მხრით ვუყურებთ ჩვენ ასლად დაბადებულს ყურნაღს, «ნობათს». დარწმუნებულნი ვართ, რომ ყოველი ქართველი

მასწავლებელი, ყოველი ქართველი მოზობელი, რომელსაც შე-
სტავია გული თავის შვილებისათვის სინაწრულით მიეგებებ-
«ნობათის» დაფუძნებას, როგორც უნდა იყოს იგი ამ ხელად;
რას ნაირი ნაკლულეკანებაც უნდა ჰქონდეს მას. პირველი იმი-
ტომ რომ საყმაწვილო ღიბრატურა ჩვენში შეადგენს დიდი
მოთხოვნილებას; მეორეც იმიტომ, რომ «ნობათი», ამა-
მოთხოვნილების წყალობით, თანდისთან გამაგრდება, წარმა-
ტებაში ჩავარდება, მიიღებს მხედველობაში თავის ნაკლულეკა-
ნებას და ეცდება მის გასწორებას.

* * *

ამ იმედებისა და სურვილის გამტაცადების შემდეგ, გა-
დავიდეთ ყურნალის სანიმუშო ნომრის შინაარსზედ.

ყველაზედ პირველად მივაჭრევთ ძეითხველის ყურადღებას
იმ ფრიად სასიამოვნო გარემოებაზედ, რომ ყურნალში შეგხვ-
დებათ სტატიები მრავალგვარი განყოფილებიდან: მოთხრო-
ბანი ბავშვის ცხოვრებიდან, თუ შინაურ ცხოვრებაზედ; საყმა-
წვილო ღებებში, ზღაპარი, გეოგრაფიული და ისტორიული
ცნობები, ბუნების მეტეოლოგია და სხვანი. ამ ღიბრატისთან
ერთად თქვენ გასიამოვნებთ აგრეთვე ისიც, რომ მომეტებუ-
ლი ნაწილი ყურნალისა შედგენილია სამშობლო სურათები-
დან, სამშობლო ცხოვრებიდან. საბავშვო წიგნში ყველაზედ
უზიარატესი ყურადღება უეჭველად იმასე უნდა იყოს მიჭრეული,
რომ ბასი ნაწინობ საგნებზედ იყოს ხოლმე გამაწრული. ამის-
თანად თითქმის არა ახალისებს რა ბავშვს. ეტყობა «ნობათისა»
რედაქციას თავის პრეზრამის უმთავრეს სამიზნეზედ ჩაუგდია
ასეთი აზრისანი და მოსაწონი განზრდასა და, მამასადაც, უნდა
ვისურვოთ, რომ ბოლომდინაც გაიტანოს თავი ამ მხრეც.

ეს ორი ღიბრატა შეადგენს სანიმუშო ნომრის უპირველ-

ლესს თვისებას, მისს ძალას, რომელსაც ჩვენ აღვნიშნავთ დიდის სიამოვნებით. ორივე სსენებულთ თვისებანი — მრავალ სავგნიანობას და ნაცნობ სავგნებზედ ბასსი — შეადგენენ «ნობათის» საზოგადო ღირსებას. და რამდენადაც ამ ღირსებით კმაყოფილი რჩება თქვენი გული, იმდენად უსიამოვნობასა ჭკრძნობით მისი საზოგადო ნაკლულეკანებით, რომელსაც, უეჭველად, აიცდენს ყურნალი მომავალში. ეს ნაკლულეკანება იმასში მდგომარეობს, რომ «ნობათის» მომეტებული ნაწილი თითქმის არ წაეკითხებათ მათ, ვისთვისაც იგი დაწერილია. არც მეორე ნაკლულეკანება ჩამოუვარდება ამას: ენის უსუფთაობა.

ახუცილებლად საჭიროა საყმაწვილო ნაწერებით მოსწავლეს გაუადვილდეს სალიტერატურო ენის შესწავლა, არამც თუ საყმაწვილო მწერლობამ უფრო განზვიადოს ენის პრინციპულიზმი და მით უფრო დაამოწოს სალიტერატურო ენას. იმერული, მეგრული, არა სხვა მხრის პრინციპულიზმი მხოლოდ მასინ უნდა ჩაერიოს ენაში, როდესაც რომელიმე სავგნის ცნება არ მოიპოვება სალიტერატურო ენაში. იმას ესლა. ეელარავინ იტყვის, რომ, კთქვანთ რომელიმე პრინციპულიზმი კილო განდეს საზოგადოთ ქართულთ სალიტერატურო ენად. ესლა, როდესაც ჩვენს მწერლობაში არსებობის უფლება დარჩა საქართველოს შუაგულის ენას, როდესაც მას აქვს გამორკვეული და უკლასკან მიღებული ჭიზიონობია, — ესლა გვიან-ლას მეცადინეობა გამოცვალათ იგი რომელიმე სხვა პრინციპულიზმი კილოთი. ამით მე ის კი არ მინდა შევნიშნო «ნობათს», ვითომც მისი განზრახვა იმერული ენა სალიტერატურო ენად გადააქციოს. მე მხოლოდ იმას ვამბობ, რომ უადვილო პრინციპულიზმებით ფუჭდება ენა და თითონ ყურნალიც ამით ახშობს საშუალებას — ჭქონდეს გარკვეული გზა არა მარტო ერ-

თის კუთხის ბავშვებისათვის, არამედ მთლად ქართველ უმაწვილებისათვის.

* * *

ეს არის უურჩნაღას საზოგადო ავი და კარგი. ჩვენ გვინდოდა ამ საზოგადო თვისებაზედ გაგვეწვიოთ სიტყვა, მაგრამ გუფმა არ მოგვითმინა, რომ ცოტაოდენი აკრძოლ შენიშვნებიც არ მიგვეცა ახლად დაბადებულის თანამომძმისათვის, მათ მომეტებულად, რომ შენიშვნებით არა დაშავდება-რა და, იქნება, შემდეგისთვის გამოადგეს კიდევ უურჩნაღას, თუ ავი იქონიებს მათ სახეში.

ჩვენ გვინდა მივაჭტოთ შვიტსეულებს უურჩადლება ნამეტნავად ბბ. რევიშვილის, მოჩხუბარძის და გ. წერეთლის ნაწერებს ანობათში», რადგან ამ ნაწერებს სხვებზე უფრო მნიშვნელობას ვამდებთ ბავშვებისთვის. ბ. რევიშვილის «მოგონება» სწორედ კარგი ნიმუშია იმისი, თუ როგორ უნდა იწერებოდეს ბავშვებისათვის საინტერესო ამბები. მისი «გაკანათი» წარმოგიდგენთ უბრალო სურათს, უბრალო ენით დაწერილს, და აბა სწორედ ამ «უბრალოობაშია» კიდევ მისი ღირსება. ბ. რევიშვილის ნაწერი ერთხმად ყველას მოეწონა, იმიტომ ვი არა, რომ იქ მართლაც მოიპოვებოდეს რამე ძირითადი ღირსება, არამედ იმიტომ, რომ იქ კერა ვნახეთ ის ჩაკლულკანება-ნი, რომელნიც აჭამდის არ ვსცდენია თითქმის არც ერთს საუმაწვილოდ შედგენილს ამბავს, ანუ უღაპარსა და მოთხრობას: იქ არ არის მრავალ-სიტყვაობა, ბავშვის ატკინის დაძაღდება, გაზვიადებული ჩიხინი, რომელითაც ასე ღონდება სოლოქ საბრალო უმაწვილი. რა ვი ბ. რევიშვილის «მოგონებაში» ვერ ვნახეთ ეს საუროველთაო და ჩუუელი ნაკლი, აქედამ მოუელი ჩუენი სიმპატია მივაპყროთ ამ პატარა ნაწერს. მაგრამ სიმპატია

ვი სიმპატიად დარჩეს, და ჩვენ ვი უნდა ვსთქვათ მანცა, რომ არა მარტო საყმაწვილო, არამედ მოზრდილი მკითხველისათვისაც დაწერილი მოთხრობა ვერ წავა შოიხს, თუ იგი მოკლებულია ზომიერს ქანტაზიას. ქანტაზიის თამაში ძვირფასად და მიმზიდავი რამ ელემენტია მოთხრობაში. რასაკვირველია, ქანტაზია არ უნდა ქმოდებოდეს რეალურს მოკლებულს. ამ შემთხვევაში, რამდენადაც ბ. რევიშვილი უკანა დგას, იმდენად შესანიშნავია ბ. მოჩხუბარიძე თავის მშეენიერს, მალხაზისა და ლამაზ მოთხრობაში, რომელსაც სახელად ქვეიან «მტრადი.» ამ პატარა მოთხრობაში დაცულია ყოველ-გვარი ღირსება სელოვნურად შედგენილის ამბისა, თავის უმთავრესი ინტერესით, თავის დრამატიზმით. ტუმა საბავშვოა. თითონ სურათი ლაზათიანი. მაგრამ ერთი ცოდვა მანცა ამ მოთხრობასაც გამოჰყოფია თანა. ეს ცოდვა გასლავთ—ნამეტანი გძელი წინადადებანი, ასე რომ ყმაწვილი ვერ შესძლეს მთელს პერიოდების აკრეფას, რომ აზრიდამ აზრზედ გადავიდეს. მაგრამ ამ ნაკლებულეკანების მიუხედავად, ბ. მოჩხუბარიძეს შეენიერად ესმის ყმაწვილის გულის ვასუნები, იცის, რითი და როგორ აათამაშოს მისი გულის სიმები, მოქცევაც თავის ავატარა მეგობრებთან», მკითხველებთან, სწორედ მოსაწონი აქვს, და აქედან უნდა გქონდეს იმედი, რომ ბ. მოჩხუბარიძე, როგორც დასელოვნებული და ნიჭიერი ტალანტი, მოკრევა ნაჩვენებ ნაკლებულეკანებს და არ მოაკლებს ქართულს ბავშვებს ნამდვილს მეგობრობას თავისის კალმით. ბ. მოჩხუბარიძეს შეუძლიან, ცოტა მეცადინეობით, მართლაც ძვირფასი და საყვარელი მწერალი გახდეს ჩვენი ავატარა მკითხველებისთვისაც.

ალამ-გაცია ბ. გ. წერეთლისა ჟერ არ გათავებულას. ამიტომ ძნელია ითქვას რამ გადაჭრილი სიტყვა მასზე. მხო-

ლოდ, რაც დაბეჭდილია აქამდის, იჭიდგანა სხანს, რომ ავტორს აუღია თავის ტემად ერთი იმ ზღაპრებთაგანი, რომელიც შეადგენენ ჩვენის ხალხის სულის საძირს, მის ორიგინალურ ნაწარმოებს და რომელთაც ქართველი ხალხი, დიდიდამ პატარამდის, გულის-ბგერით ისმენს სოლმე. ასეთი ზღაპრების ბეჭვდა სწორედ აუცილებელია საყმაწვილო უურუნაფისთვის. ამ ზღაპრებდამა სხანს, თუ სადამდის მიდის ჩვენის ხალხის სშირად ნაზი და მდიდარი ტანტაზია, მისი პოეტური ნაწარდობა. ამ შემთხვევაში, ბ. გ. წერეთელს კაი სამსახური გაუწევია ნორჩი «ნობათისთვის». მაგრამ ის კი არაფრად მოსაწონი გასლავთ, რომ ეს მშვენიერი პოეზია, რომელიც მოჭბერს თვით ზღაპრის შინაარსიდგან, დამასინჯებულა და მისუსტებულა ზღაპარის გაღეჭსვით. ლექსი მაშინ არის კარგი, როდესაც მოკლედ და უფრო ნათლად, ლამაზად გადმოსცემს სჯანს. პოეტურს სიუჟეტს ასეთი ლექსი უფრო უმატებს პოეზიას. მაგრამ თუ ლექსს აკლია ხსენებული თვისება, მაშინ ის უფრო აფუჭებს საქმეს. ამიტომ, ხანანურად მიგვაჩნია ის გარემოება, რომ ქართული ენის ლაზათიანად მცოდნე ავტორს პროზით არ დაუწერია თავისი ზღაპარი. ბ. გ. წერეთლის კალმის ქვეშ, «ლომ-გაცი» მარტლა კაი რამ საკითხავი იქნებოდა ბავშვებისათვის. ეხლა კი არამც თუ ბავშვებს, დიდებსაც გაუძნელდებათ მისი კითხვა, რადგან ლექსდ მეტად მძიმე და ძნელი მოსახლეუელია.

* * *

ისტორიულსა და გეოგრაფიულ წერილებზედ არა ითქმის რა მაგდენი, არც კარგი და არც ავი. სასურველია, რომ თუ ცოტა ოდენი ნიჭით არა, დალაგებითა და მოსკრსებული ენით მანც იწერებოდენ სოლმე ამისთანა სამეცნიერო საგნებდ.

აი თუნდა იმ გვარად, როგორც ბ. მადაროელის ენა და კალმის მისვრა-მოხვრაა. მიწერ-მოწერით გეოგრაფიის გაცნობა ჩინებულად აზრია. მაგრამ ძალიან უნდა ეცადოს რედაქცია, რომ წერილებში სააკაკო რამ ელემენტი შეიტანოს. ამით, რაკი თითონ ამბავი მიიზიდავს ყმაწვილის ყურადღებას, მაშინ თითო-ორჯერ სამეცნიერო ცნობაც ისე შეეთვისება მას, ვერც კი გაიგოს. და თუ, როგორც ესლა—უბრალო და უინტერესო კონტრუბციაა, წერილები გეოგრაფიული ტერმინებით იქნებიან აჭრელებულნი, თითქმის უნაყოფოდ ჩაიგლის რედაქციის შრომა.

ბოლოს, არ შეგვიძლიან, ორიოდ სიტყვა არა ვსთქვათ ბ. ცასელის საღსურ ლეგენდაზე, სახელად «მარინე». ეს ლექსი ეკუთვნის, ჩვენდა სასიხარულოდ, ნორჩს და სასლ-გაზდა ჰოეტს, რომლისთვისაც ჩვენ ვისურვებთ გაფურჩქნას, ყვაებას და გაშლას. ლექსი ყმაწვილებისთვის არ არის დაწერილი. მაგრამ საქმე ამაში არ გასლავთ. მე ვამბობ, რომ «მარინე» მშვენივრად, სურათულად იწყობა. შესანიშნავი და ნიჭიერია ბუნების აღწერა, წარჩინებული და უძალიადა ლექსი; მაგრამ ეს არის, რომ ბოლო არ ეთანაბრება დასაწყისს. თავში სურათები გიტკობენ გულსა. ბოლოს კი ავტორმა, დედის პირით, სურათების მაგიერ, სასოგადო ძმარებზე გადაუსვია. ჯერ კი შთაბეჭდილება თანდის-თან იზრდებოდა, გვეგონა, ბოლომდის გაატანს ავტორიო: უცებ, შუა წელში მისუსტდა ეს შთაბეჭდილება. ბოლოში რაღაც დაუჟერებელი ტრახახობა გამოვიდა. კარგი იქნებოდა, რომ ბ. ცასელს კვლავ მომეტე-ბული სიფრთხილე გამოეჩინა თავის მშვენიერის ნიჭის წარმოებაში.

კათაგებთ შენიშენას, და კისურებთ, რომ «ნობათს»
შეესრულებინოს თავისი წმინდა მოვალეობა საზოგადოებისადმი
და უკანასკნელსაც «ნობათისადმი».

სტ. ჭრ—შვილი.

შინაური მიმოსილების მაგიერი

მივიხედ-მოვიხედოთ. — აწირებული ბედი. — რა მიზეზია. — საა-
გენტოები და ცენტრალიზაცია. — ამაო ქებნა და დიდი ვითარება.
— მხნენი და მარდვენი არა წართო. — თითოეულნი და თითოეულთ-
კრებაა მიზეზიო. — ჩვენი სკოლა. — ჩვენი მწერლობა და მეტყვე-
ლება. — 200 ან 400 შკითხველი გაზეთისა ან ჟურნალისა. — მწერ-
ლობა დიდი აუდიტორიაა. — ავილოთ მაგალითი. — თეატრს რაღა
უშლის. — თეატრი ომარ-ხნობის დროს. — უწინ ასე იყო და დღეს
ასეა. — წინ-სვლა და წარმატება ეს არის. — რეპერტუარი და უწინ-
დელის თეატრის შემავიანე. — ნათარგმნი და გადმოკეთებული პიე-
სები და ვოდევილები. — დედა-აზრს არ ვადგუვართ. — იგივე დიდო
მიზეზი და საერთო ვითარება. — ეხლანდელის თეატრის დასი —
წარმოდგენა 22 იანვარს. — თეატრის ხელმძღვანელი. — ჩვენელების
თეატრი.

წელიწადი გავიდა და ჩვეულებისამებრ არ იქნებოდა ურიტო
მიგვეხედ-მოგვეხედა, ჩვენი საზოგადო საჭმეებისათვის თვალი-
გადაგვიკვლო, და მათი მსვლელობა კვლავ გავკვირდებოდა, შეტეპტეო,
გაძლებენ კიდევ 1884 წლის განმავლობაში თუ არა? აი, მაგა-
ლითად თეატრი, რომელიც წარმოადგენს ხალხის განათლების
სახუთს; მწერლობა, რომელიც დაცემულს ენას ფეხზედ აყენებს
ხალხე ხშირად, ჩვენებური საზოგადოებრივი დაწესებულებანი,
სხვა-და-სხვა საზოგადოებანი, რომელთაც აზრად აქვთ ეროვნუ-
ლი ცნობიერობა განავითარონ, განაპტიკტონ და სხვ. და სხვ.
სამწუხაროდ უნდა ვსთქვათ, რომ ყველა ეს ნიშნები
ახსრებულის ბედისანი არიან. არც ერთს მათგანს არა

აქვს სიმტკიცე და მკვიდრი საფუძველი. რაც გინდა აი-
ღო, რომელი მსარეც გსურთ ჩვენის გონებრივის და სორციე-
ლის არსებობისა — ყველგან შესვლით ერთ-გვარს მოკლენას:
სუბუქად დაწებულს საქმეს, უდღეო დაწესებულებას, ალალ
ბეზედ აგებულს წესს. მე ვამბობ კერძოდ ჩვენს ცხოვრება-
ზედ, კერძოდ ჩვენ მიერ დაწებულს საქმეზედ, ჩვენგან წარ-
მოებულს დაწესებულებაზედ. რასაც დაიწყოთ — გაგრძელება
აღარ იძლევა, რაც შევიძინეთ წინად, დღეს უეცრად სელიდამ
გვეცლება.

ტყუილია აქ იმას დავდეთ ბრალი, რომ ჩვენს დაწესე-
ბულებას, ეს არის თუ ისა, საატესტოები არა აქვს დაარსებული,
რომელთაც უნდა გამოაფხინოლონ ქვეყანაო (თითქო ეს ასე
ადვილია), ტყუილად მოვიმიზეზებთ ცენტრალიზაციას და
ბიუროკრატიულს წესს დავდებთ ბრალს, შენ რომ არ გარე-
ულიყავ ამ და ამ ჩვენ საქმეშიო, ჩვენ ეს არ დაგვემართე-
ბოდაო, ჩვენი სასოგადო საქმეები აღჩუს იჯდებოდენო და
სსკ. და სსკ. ამ გვარად, სურათულად და ფერად დასატყ-
ლი გონტურები ბედნიერის მომაგლისა.

ამ გვარს უზრინციბო მსჯელობას, მიზეზების ძებნის
დროს, მოჭყვა ის შედეგი, რომ ცენტრალიზაცია და თვით-
მართველობა, ისტორიული ფაქტები და მათი განმარტება სულ
ერთიანად აირ-დაირია. ამჟამად «ივერიას» ვრცლად ჭჭონდა ლა-
შარაკი წარსულის წლის მე-11 წიგნში და ახლაც აქ ბევრს არ
გამოკუდგებით, თუნდაც რომ გამოკუდგეთ, ვინ გვიყაბულებს.

ტყუილად ვუსაყვედურებთ აგრეთვე ჩვენ თავს, მხნენი და
მარჯვენის არა ვართო, ტყუილად დავდებთ ბრალს ჩვენის გა-
ნადაგებისას რომელსამე პირთ ვრებას, რომელსამე წრეს, და-
წესებულებას, სოფლაც თუ მწერლობას, სამართალი თუ ადამ-

ნისტრადია და სსუ. და სსუ. უკელა ესეები, რაც ჩამოვთვალეთ შედეგია ამ ძრეულად წარმოებულის საერთო ვითარებისა, საზოგადო ატმოსფერისა.

ათსა და ოცს მაგალითში ჩვენ მხოლოდ ერთს მოვიყუყვანთ. ეს ერთიც საკმაო იქნება, რომ ჩვენის აზრის სიმართლე დამტკიცდეს. ჩვენ არ შეგვხვებით აქ, არც საზოგადოდ, სკოლას, რომელიც ესლას სწარმოვობს. . . . აჩას ვიტყვით აგრეთვე ჩვენს მწერლობაზედ, ქართულს ენასა და მეტყველებაზედ. როგორც ერთის, ისე მეორისა და მესამის განვითარება უნახავს ჩვენს ქვეყანას; უნახავს მაშინაც კი, როცა უოკელმსრივ შესუთული იყო ჩვენი ცხოვრება გარეშე მტრისა და მძარცველებისაგან, როცა მხოლოდ სავაგლასო და სავალალო პირობათა-შორის სწარმოვობდა.

და თუ ესლას მხოლოდ ის ცვლილება დაეტეო ჩვენს მწერლობას და მეტყველებას, რასაც დრო და ვითარება, ეს ჩვენი ესლანდელი დრო და ვითარება მოითხოვდა, თორემ სსუა-ფირივ იგი დიდს აჩას არ წარმოადგენს. ის ჯერ კიდევ მტკიცე საჭიროებას არ შეადგენს ერისას. ფასკადგმული არ არის ცხოვრებაში. ცხოვრება მას არ ჰქვებაუ და იგი ცხოვრებას. მხოლოდ რამდენთამე თავ-გამოდებით არსებობს, ღონილობს. ეს რამდენიმენი წელეზედ ფეხს იდგამენ, უოკელის მსსვერზლისთვის გამწადებულნი არიან, თუ გონებრივ და ზნეობრივისა და თუ ნივთიერის და ქონებრივის მსსვერზლისათვის. და ან კი ვინ არ იცის, რა მდგომარეობაშია ჩვენი მწერლობა, ვისთვის შეადგენს საიდუმლოს მისი მდგომარეობის ვითარება, მისი ძალა, მისი სიღრმე და სიგანე. სულ ასი ან ორასი, ბუკრი-ბუკრი ოთხასი მეითხველი, გაზეთისა და ყურნალისა! აი შედეგი და ნაყოფი მწერლო-

ბის გამუდმებულის მოღვაწეობასა თითქმის 1830 წლებიდან დაწყებული ვიდრე ჩვენ დრომდე.

მწერლობას რაღა აერთიებს ძალზე, რა უკარგავს მნიშვნელობას? მწერლობას, ამ დიდს სკოლას, რომლის აუდიტორიად მთელი საქართველოა, რომელიც ერთსადაც იმავე დროს, ერთსადაც იმავე საათს, ასსა და ორასს ერთად ელაშხარავენ, ელაღავენ. ამხიარულებს, ატირებს.

ამ გარის ცხოველის თილისმის მნიშვნელობა მანც რაღამ გააჭარწყულა. მილიონზე მეტმა ქართველობამ რით ვერ გამოჭკება, ვერ ასაზრდოვს გონებრივ და ნივთიერიად თავისი დიდილი მწერლობა, ან ამ მწერლობამ როგორ ვერ დააკმაყოფილა თავისი დიდილი ქვეყანა, რით ვერ შეუთვისდა მას, რთ ვერ გაუერთგულდა, რით ვერ მისვდა მის გულის ცემას.

მაგრამ ავიღოთ მაგალითი. ავიღოთ თეატრი. თეატრს რაღამ დაუშალა აღორძინება. თეატრი სომ სელოვნობის მსახურებელია. წმინდა სელოვნება, ესტეტიურა დატეობა საზოგადოებისა — გაკეთილ-შობილება თეატრში მოსიარულე ხალხის გრძობათა, სხეთა და ჩვეულებათა განწმენდა, გასუფთავება, გათავისება. განა ამაში რაღა არის სადავიდარსო, სრულიად არაფერი.

მაგრამ წარმოიდგინეთ, რომ ჩვენ თეატრი, თუმცა 34 წელიწადია მას აქეთ, რაც იგი განსდა ჩვენ ცოდვილ ქვეყანაში, განსდა და გაიფურჩქნა კიდევ, ბუერჯერ დიდი იმედებიც ვაკვიდებოდა, დიდადაც დაგვატეობ, სსვაფურივაც ძრეულ გაგვამხნევა... დღეს-კი ძლივს მიღონდილობს, ძლივს სულს იბრუნებს, ძლივს ფეთქავს სიტყვასლას ძაღას თითქმის სრულიად მოკლებული, ცხოველება დავარგული.

სულ გუშინ თუ გუშინ-წინ, ჩვენვე იმავე მარჯვენით, იმა-

ვე კალბით, რომლითაც დღესაც ვწერთ და რომელიც ვერ არ
გაცვეთილა;— ვწერდით, რომ თეატრის საქმე თითქმის ფეხ-
ზედ არის დამდგარიო, ნიჭიერი მოთამაშე სათეატრო დასში
ბევრი ურევიაო, რეპერტუარი თუმიცა ღარიბია, მაინც ზოგი-
ისეთი პიესა ურევია ამ ღარიბ რეპერტუარშიო და ისეთის
ანსამბლით თამაშება, რომ უაწმუნოს რწმენას გაუღვიძებს და
თეატრის ბედს ეჭვ-ჭეშ ან დაუყენებსო.

ახლა და? გწოთღლებით და გყვითღლებით გუშინდელის
ჩვენის ნათქვამისათვის. რა თეატრი, რა დასი! აღარც თეატრის
სადმე, აღარც რეპერტუარი ჩანს, აღარც ერთი ნიჭიერი მო-
თამაშეთაგანი, რომელიც აღსარდა ჩვენმა სცენამ. აღარც ერთი
აღარც მეორე.

უწინ, ომარ სნობის დროს, ჩვენში თეატრი დაარსდა,
დასი შესდგა, რეპერტუარი გაჩნდა, ნიჭიერი მოთამაშეები გა-
მოჩნდნენ. სალხი თანაგრობობით მიეკება წარმოდგენებს, მო-
თამაშეებს. ამ თეატრის დაარსების თანამედროვე თ. მიხეილ
თუმანიშვილი ამბობს, რომ კიცხვა და კილვა, ძაგება და გიე-
ბა მოთამაშეთა პირ აკრული შეიქმნა, მსჯავრი კრიტიკისა შე-
სდგა და გაჩუმდა ამ ახალ სცენის მოღვაწეთა წინაშეო. და
როდის იყო ეს?— ომარ სნობის დროსა მეთქი, 1850 წლებ-
ში, ამ 34 წლის წინად, ბატონ-ყობობის დროს, როცა ქალაქ-
ში 100,000 მცხოვრებლის მაგიერად 20,000 ძლიერ იყო,
ალექსანდროვის ბაღის იქით— ერთი სახლი აღარ მოიძებნებო-
და, თვით ალექსანდროვის ბაღის ერთი ნაწილი გაოსრებული
ყაბახი იყო, სოლო მეორე—სასათვლაო.

მემატინე გაკვირებულთა ამ გვარის თეატრის წარმატე-
ბით იმ დროს. მაგრამ მემატინეს ფიქრადან არ მოსულია
მასინ, რომ ეს წარმატება იყო მსოლოდ წუთიერი წარმატება.

რომ დიდი რამ მიზეზი ამასაც ბოლოს მოუღებდა.

«მარტო მხოლოდ ეს გარემოება, და მარტო მხოლოდ ეს გარემოება ცხადად ამტკიცებს, ამბობს იგივე თანამედროვე, რა შეუძლიან აქაურს კაცს; აქაურს ჭკუა გონებას, რა გვაჩად შეუძლიან აქაურს ბუნებას ყოველივე მაღალი აზრი, გრძნობა, დაწყობილება შეითვისოს, შეიგნოს.»

ჩვენი საჩივარი და სატირელიც ეგ არის, რომ ყოველგვარი წარმატება შეგვიძლიან და ვერ ვახერხებთ.

დაახს, უწინ ისე ყოფილას და დღეს კი ასეა. ეს განა წარმატებაა საქმისა, ეს განა წინ-მსვლელობაა ქვეყნისა? ეს განა იმას ნიშნავს, რომ გუშინ დაწყოებული ჩვენი საქმე, დღეს განკარგეთ, და სკალ, იმედი გვაქვს, უფრო განათლებული და შეკიდრად ფეხ-მოკიდებული გადავკეთ მოძივალ თაობას?!

მართალია, თეატრის საქმეში ბევრი და ბევრი რამ შეიძლებოდა გადაგვიჩინა გასწინასა და წაბილწვისაგან, ბევრი რამ შეიძლებოდა უკედ დაწყობილიყო, მაგრამ ვერ დავაწყეთ, ავიღოთ თუნდ ერთი დიდი ნაკლი ჩვენის თეატრისა, რომელსაც იგი ამ ორის წლის წინად კარდივით იფურჩქნებოდა, ღვიოდა და გვაიმედებდა. ეს ნაკლი იყო—ცუდი მოხმარება და ცუდად შედგენა სათეატრო რეპერტუარისა.

როცა თეატრი პირველად დაარსდა, აი რას ამბობდა ამ საგანზედ მაშინდელი თეატრის მემკვიდრე, ანუ მისი ავან-ჩავანის კარგი მტოდნე, იგივე მის. თუმანიშვილი.

«ყველასთვის ცხადია, რომ რეპერტუარია თავ-და-პირველი საფუძველი ყველაფრისა. მასზედ არის დაფუძნებული დასის წარმატებაცა და განვითარებაცა და მასზედვეა დამოკიდებული ის ურთიერთობა, რომელიც არსდება თეატრისა და სათეატრო საზოგადოების შორის...»

ამ რეპერტუარს შემატანე აქცევს დიდს უურადლებას, დიდს უშირატესობას აძლევს პიესებს მკვიდრთა ცხოვრებიდამ დაწერილებს და ჭკონებს, რომ ქართულთ ცხოვრება, რომელსაც უნდა გამოჰსატაკდე ქართული თეატრი, იმდენ ბევრგვარ თავისებურობით და ღრმად საინტერესო ორიგინალურობით არის სავსე, ქართული იმდენად მოხერხებულა და ისეთი საოხუნჯო და სახუმარო გილო აქვს, თვით ქართული კაცის ჭკუა-გონება ისეთი ძალა-დაუტანებელის ქილიგობით და იუმორით არის სავსე—რომ ყველა ესე შესაძლებელად სდის მთელი კომიკურის რეპერტუარის შექმნას... მის. თუმანიშვილი წინააღმდეგია, რომ რუსულის ან ეკრატნიულის ცხოვრებიდამ აღებული შინაარსი და სიუჟეტები ქართულ თეატრს შეუთავსონ. ქართულ სცენას არ შეუთავსება არც იქაური ზნენი და ჩვეულებანი, არც იქაური სასცენო ინტრიგები, დიდად განსხვავებული იქაურ ზნესა და ჩვეულებათაგან, არც იქაური მასკილობა და გამოხატულებანი, სრულიად შეუფერებელი ქართულის ენის ვითარებისა.

«... აქაური მოთეატრენი, სახელდობრ, ის საზოგადოება, რომლისათვისაც თეატრი არის დაფუძნებული—განაგრძობს იგი—ვერ გაიგებენ ვერაფერს ამებისას, იმათი სმენა ურუდ დაჩქება ყოველის სმისათვის, თუნდ იგი ხმა გამოხატული იყოს დედა-ენის შემწეობითაო, თვალთ არ დაუწყებს ჭკრეტას უცხო სურათსაო; მხოლოდ მაშინ თუ მოკლენ თეატრში წარმოდგენის საცქერლად, როცა ყოველივე ეს გადმოღებული იქნება არა თუ მართლ მოქმედთ პირთ გარეგანობის მიხედვით და აქაურ ადგილის შეფერებით, არამედ როდესაც სრულიად გადმოხალისდება, გადმოქართულდება რომელიმე პიესის ვითარებისა».

სა და შეეფარდება აჭარის ამბებს, აჭარის ზნესა და ჩვეულებას, აჭარის იუმორსა...»

«ჩვენ საჭიროდ ვითვლით ადგილობრივის სადრამო შინაარსის შემუშავებას მივაქციეთ უმთავრესი ყურადღება, იმიტომ რომ ჩვენმა ნორმმა რეპერტუარმა არ გადაუხვიოს იმ გზას, რომელსაც ესლა ადგას; იმიტომ რომ თუ ესლა ორიგინალურის ზეისების უქონლობისა გამო სხვა მეტი დონე არ არის, თუ არ თარგმნა კოდეცილებისა, შემდეგისთვის მანინტ ფეისი არ გაიდგას ამ ჩვეულებამო; და რომ თუ მანინტა და მანინტ თარგმნას, არ დაგიშლით, ეს ნათარგმნები სრულიად გადმოქართულდეს მანინტა სოლმეო. უნდა ვისურვოთ, რომ კოდეცილები არ შეეთვისოს ჩვენს ასლად დაბადებულს სტენას და ისეთი ვნება არ შეგვძღვნას, რომლის აცილება ბოლოს ძნელი და იჭნებაო. უნდა გავუფართოვოთ ენასაც, აქტიორებსაც, საზოგადოებასაც და მეტადრე სასოგადოებას, რომელიც ასეთის ხდობით შეჭურებს ასლს ქმნილებას, ასლს სანასავს სარგებლობისა და ესტეტიურის გამოყოფილებისასა».

თითქო გუშინ დაუწერიათ ეს სტრიქონებით, ისე შეეფარება დღესაც ეს ნაწერი ჩვენის თეატრის დეკანდელს მდგომარეობას. სწორედ წინასწარმეტყველობას ამ გვარის აზრის წარმოთქმა ბნის მ. თუმანიშვილის მიერ! დღეს ყველა ვხედავთ მის აზრების სიმართლეს, დღეს ყველა ვხედავთ, რომ მისი შიში უადგილო შიში არა ყოფილა. ჩვენ სრულებით ნაკლებად ვაქცივართ ყურადღებას რეპერტუარს და მეტადრე იმ მხრით, რა მხრითაც თუმანიშვილი ამ ოც-და თორმეტის წლის წინად უჩივდა სასოგადოებას და თეატრის მმართველთ ყურადღებას მიექციათ. ჩვენ ავსაკით ჩვენა რეპერტუარი სხვა-და სხვა ზეისების ზირ-და-ზირის თარგმანებით, ან ისეთის გადმოკეთებუ-

ღის პიესებით, რომ ისეკ პინდაპირა გადმოთარგმნა ემჯობინებოდა იმ გვარ გადმოკეთებას. ჩვენ ავიკვლით ჩვენი სტენა ათას სსკა-და-სსსკა ვოდვეილებით და ამ მსრივ არ დავზოგეთ არც ენა, არც აქტიორები, არც საზოგადოება და მეტადრე საზოგადოება, რომელსაც მოსწყინდა ათასი უნიჭოდ დაწერილის პიესების თარგმანები და გადმოკეთებულების მაგიერ დამახინჯებული ვოდვეილები. საზოგადოებაც გაგულ-გრილდა და, რაცა ამ მიზეზებით თეატრის არსებობის საფუძველი შეირყა, ერთი ალიაქოთი ავტრესეთ და მიზეზი, ასლო მიზეზი კი ვერ გამოკვებუნეთ ამ მოკლენას. ხან აქტიორებსვე დავეთ ბრალი, ხან საზოგადოების გულ გრილობას, ხან სათეატრო პუბლიკის და საზოგადოთ ქართველობის სიცოტაკეს თბილისში და სსკ, და სსკ. რასაკვირველია, ეს მიზეზებიც მოქმედობდენ და მათის წყალობით თეატრის მდგომარეობა უფრო უარესი შეიქმნა, მაგრამ აქ მძლავრი მიზეზი რეპერტუარის უსერიო მოსმარება იყო, რეპერტუარის უუურადღებოთ დატოვება გახლდათ. თუმანიშვილისა არ იყოს, ჩვენ არც ენა დავზოგეთ ქართული, არც აქტიორები და არც საზოგადოება შეკაბრალეთ და ი ყველა ამის ნაყოფს ვიძვირთ.

რად მიიღო დიდეს სიამოვნებით და აღტაცებით ჩვენმა სათეატრო საზოგადოებამ ნიჭიერად გადმოქართველებული დრამა «სამშობლო» სარდუსი დ. ერისთვისაგან. რად მიიღო ასეთისავე აღტაცებით «ბიძიასთან გამოსუმარება» რ. ერისთვის მიერ ასეთის შესანიშნავის სელოვნობით გადმოკეთებული, ჩვენ ცხოვრებასთან შეფერებულად გადმოლებული ვოდვეილი. ერთმაც და მეორემაც ცხადად დაგვანახვა, რომ თეატრი უპირველესად ყოველისა ერთგული დაწესებულება უნდა იყოს, რომ ერთგობას თეატრისას როგორც ენა, ისე მი-

ნაარსი, სიუჟეტი, მოქმედნი პირობი, მათი ზნე და ჩვეულებანი უნდა მტკიცედ იცავდნენ. მაგრამ ერთი და ორი მაგალითი რა მოსატანია აქა. როგორც ერთის მერცხლის ჭიკჭიკმა გაზაფხული ვერ მოიყვანა, ისე ერთისა და ორის სწორედ ეროვნულის ვიესით, ეროვნული თეატრი, ანუ უკედ ვსთქვათ, — რეპერტუარი ვერ შეიქმნებოდა. და რატომ ბევრი არ გამოჩნდა ამ გვარი ვიესები? რად მოხდა, რომ ათი და ოცი უხეირო რუსული ვიესა იმავე სამშობლოს გადმომქართულებელმა, ისეთის უხეირო გადმოკეთებით, გადმოკეთებითაც კი არა, პირდაპირის გადმოთარგმნით, შესძლენ ჩვენს რეპერტუარს, ჩვენს რეპერტარს. ეს ვიესები რომ საზოგადო საკაცობრივო მნიშვნელობისანი იყვნენ, როგორც გამოჩენილის შექსპირის ვიესები, ან მოლიერის, შილერის და გიოტეს ვიესებია, კიდევ ჭო, ჭო, მათი გადმოკეთება და არა პირდაპირ გადმოთარგმნა ცოდვაც იქნებოდა, და არა ღვაწლი ეროვნულის თეატრის წინამეტარებელ ისეთის ვიესებზე პირდაპირი თარგმნა, ან უხერხული გადმოკეთება, როგორებიც არის, «კეთილი და უმანკო ანგელაზი», «სადავო მთელთაობა», «სამაგელი», «აქლანო და ლეკვი», «გეო, მინას და კამპანია» რის მაქნისები არიან, რის მასწავლებელი ან ვისი დამატებობელი.

ეს მოხდა, ხდება და ბევრჯერ მოხდება კიდევ, იმიტომ რომ ჩვენ არ გვინდა, რომ ყოველივე ჩვენი მოქმედება, შრომა ეს ერთს დღეა-აზრზე დაკამყაროთ, რომ ჩვენი მოღვაწეობა რომელსამე სისტემას. გზას მისდევდეს, მიმართულებას წარმოადგენდეს. იმიტომ არის, რომ დღეს განცალკევებულნი ვართ და ექველა გამარტობით მიუშობს. გავშირი, ერთიანობა. თანხმობა არ არის. ერთის დაწყება მეორეს არ ეყურება, რაც მამამ და პაპამ მოაღვაწა, შვილი ყურს აღარ უბრუნებს. რაც გა-

მოცდილებას უნდა ესწავლებინა ჩვენთვის, ის დაფიქრების ღირსათაც არ მაგვანინა. ახა მითხარით, ამ პირობათა შორის შეიძლება რამ ეროვნული დაწესებულება შეიქმნას, რამ საერთო დაწყობილობა მოხერხდეს!?

და რამ გაგვატალკევა ასე, რამ დაგვაშორა ერთმანერთს, რა ჭეუჭავს უოკელს ჩვენს საზოგადო საქმეს, რა უთხრის მას ძირს?— იგივე დიდი მიზეზი, იგივე საერთო ვითარება.

ამ გვარად შესდგა რეპერტუარი, თითქმის უოკელსავე სისტემის გარეშე და საპატიო ალაგი დაიჭირეს ზოგიერთმა ისეთმა პიესებმა და ვოდევილებმა, რომელნიც სრულიად განსაღებულნი იყვნენ რეპერტუარიდამ და სტენიდამ. ჩვენ ხელთ არა გააქვს სია ქართულის პიესების რეპერტუარისა, თორემ შეგვეძლო ოცი და ორმოცი პიესა დაგვესახელებინა ისეთი, რომელნიც უოკელგვანს ღირსებას მოკლებულნი არიან, როგორც სტენიკურს, ისე მხატვრობითისას, როგორც აზრსა, ისე იდეას და გონიერულ შინაარსს. ვოდევილებისაგან სომ სულის დგმა აღარ იყო. ეს «დატრიალდა ჯარაო», «რეინის გზის ვაგონ-შიო», «ჰუაროსტატი», «გულმა იგრძნოვო», «რატომ არ მოდის», «ნაპერწკალი», «სტუდენტების ცხოვრებიდამაო», «დილა ქორწილის შემდეგ», «დილა ქორწილის წინად», «სალამი...» და სსვ. და სსვ. ამისთანათვით მახინჯნი და გადმოთარგმნით და გადმოკეთებთ უარესად დამახინჯებულნი ვოდევილები!

უვარგისს რეპერტუარს გარდა, როგორც მოვიხსენეთ, სხვა წვილი მიზეზებიც ზედ დაერთო და თეატრის მდგომარეობა ისეთი სამწუხარო შეიქნა, რომ დღეს თეატრის არსებობა უკელას საეტკოდა გააქვს გამხდარი. საუკეთესო და ნიჭიერი მოთამაშენი მოშორდენ თეატრს. ცუდად წარმოკვებუ-

ჯის თეატრის საქმემ დაჭბადა საზოგადოების გულ-გრილობა: და დღეს მხოლოდ მცირეოდენი მისი ნაწილი-ღა დანარჩება თეატრში, სადაც კმაყოფილების მაგივრად, მხოლოდ უკმაყოფილებას გრძნობს.

მაგრამ ამ თეატრისთვის სამწუხარო მდგომარეობის დროსაც ვი, ჩაშინ, როცა მას აღარ ამშვენებენ ასეთი არტისტები, როგორც ვ. ყიფიანი, საფაროვისა, აბაშიძე, მესხიკვი, ვაბუნია, მესხი და სხვ., თეატრი მაინც სიცოცხლის ნიშნებს სრულიად მოკლებული არ არის. უწინ შეუმჩნეველნი აქტიორები და აქტრისები დღეს ცოტა არ იყოს რიგიანად ახერხებენ თამაშობას. ახალ თეატრის მოღვაწეთა შორის, რომელნიც გამოიწვია თეატრის ამ გვარმა გაჭირვებულმა მდგომარეობამ, ერთი მაინც ასეთი ნიჭით სავსე აქტიორი ურევია, რომელიც თუ ეცდება, თუ განავითარებს თავის ნიჭს შრომით და სინიდასიერის მუყაითობით, შეიძლება ჩვენის სცენის შეკება შეიქნას. მეორე ახალი თეატრის მშრომელი გახლავთ ახალ-გაზადა ქალი, რომელსაც სასცენო შრომასთან, დრამატიულის რეჟისორების შესრულების ნიჭიც მოუპოვება. მაგრამ ამ ქალს დიდი შრომა და ჯაფა უნდა, გამოცდილი ხელმძღვანელი, ქართულის ენის კარგი შესწავლა და შეთვისება, ვიდრე მისგან კარგი მოთამაშე შემუშავდებოდეს.

საკვირვულია სწორედ ჩვენის თეატრის სიცხოველე! ყოველ-გვარი საძნელო პირობა ერთად შეერთდა, რომ იგი სრულიად გამქრალიყო, ფერფლად ქცეულიყო და მაინც კიდევ ამ საძნელო პირობათა შორის, ფერფლ ქვეშ, კიდევ დგოვის, კიდევ სიცოცხლის ნიშნებს იჩენს. აღზრდილ და განვითარებულ მოღვაწეთა დაუხმარებლად კიდევ იმართება წარმოდგენები და უზოგჯერ არა ურიგოდ. ასეთი იყო მაგალითად წარმოდგენა

22 იანვარს, როცა საწყალი დასი თამაშობდა ადვოკატ ქელაძეს და «გლას-სკრიპილს». ზირველ პიესაში ბ. მოხვედრით უკეთ შეასრულა ადვოკატის როლი, კიდრე წარსულს დროს კ. მესხის ასრულებდა მას. კარგი იყო აგრეთვე ბ. აწურული სომხის როლში. მეორე პიესაში თავი იჩინა მესამე ასალმა მოთამაშემ ბ. ნებერიძემ გლეს-კაცის როლში. ეს უმაწვილი კაცი სულ მეორედ გამოაჩინა ჩვენ სცენაზე და მას ესლავე ეტუობა, უოკალსაკე ეჭვ გარეშე ნამდვილი ნიჭი თამაშობისა და მეტადრე გლეს-კაცობის როლეში. რაც ქართული თეატრი დააჩსდა ამ უგანასკნელ წლებში ჯერ ისეთის სულითა და გულით მოთამაშე გლესი ჩვენ არ გვინახავს, როგორც იყო იმ საღამოს ბ. ნებერიძე თ. ი. ჭავჭავაძის «სცენებში» ბატონ-ყმობის დროიდან.

დაახ, აი ამ დროს, როცა საზოგადოებას გავულ-გრილდა, როცა რიგინის რეპერტუარის შედგენასკედ არაგინა ჭფიქრობს, და არამც თუ რიგინის რეპერტუარის შედგენასკედ, არამედ როცა ის ურიგო რეპერტუარიც, რომელაც აქამომდე იყო, მიჩქმალულა და მოტაცებულა სადღაც და გისგანღაც, როცა თეატრის შემნახვის საზოგადოების სიმცირე ისე თელსახინლს და ამასთან ერთად, როცა არც მთავრობა და არც ქალაქი გროშით არ ეწეკა ამ საქმეს, თუმცა ათა ათასობით ინსანება თეატრზე იქ, საცა ეს იმდენად საჭირო არც ვია, როცა ამ წვრილმან მიზეზებთან ერთად მოქმედობს საზოგადოდ ჩვენი ვითარებაც, დიდი მიზეზი ჩვენის ასეთის მდგომარეობისა, როცა დიდის შრომით და ჯაფით სცენიდგან აღზდილნი და მახედ აყვავებულნი ჩიჭნი გულ-გრილად და გულქვავად მოშორდენ მას, სცენას აღარ ემსახურებინ, სწორედ მასინ თეატრის საქმე კიდევ ისე არ არის განადგურებული,

რომ მისი აღდგენა, მისი განახლება აღარ შეიძლებოდა კარგი ხელ-მძღვანელის, კარგი მმართველის შემწეობით. თვით დასი გრძნობდა, რომ მას კარგი ხელმძღვანელი ეჭირვება და თვითვე სთხოვდა მათ, ვისაც შეეძლო ეტვირთა ეს საქმე, მაგრამ დღემდის მას ეს მოთავე, ეს მმართველი ვერსად აღმოუჩინა.

აი ამიტომ ჩვენ სიხარულით მივუგებთ გაზეთში ამოკითხულს სმას, რომ თეატრის წარმოკობას ვისრულობს ერთი ახალ-გაზდა, ამ საქმის მცოდნე კაციო. სწორედ მისწრებაა კარგი მმართველი და ხელმძღვანელი თეატრისთვის ესლა, მაგრამ სამწუხაროდ სეზონი უკვე თავდება, დრო აღარა დარჩენილა რა და, ჩვენის აზრით, ესლა ბევრი აღარა გარიგდება რა. ვისურვოთ, რომ მომავალში მაინც ეს საქმე კვლავ აღდგენილიყოს, და საპატიო, სამართლით გუთვნაღლი ადგილი, დაეჭიროს თეატრს სხვა ეროვნულ დაწესებულებათა შორის. ჩვენ გვწამს მის. თუმანიშვილის აზრი, რომ ქართველთ ჭკუა-გონებას შეუძლიან შეითვისოს ცივილიზაციის ყოველ გარე რთული და მაღალი დაწესებულებანი, რომ თეატრი თავის მნიშვნელობით ერთი უადრესი საღსარია ეროვნულის ცნობიერების განმტკიცებისა და განვითარებისა.

მაგრამ ამასთანავე, თუმცა თეატრი საზოგადოების მოთხოვნილებადა გარდაიქცა და მისი გაქრობა შეუძლებელია, მაგრამ მაინც ღრმად ვართ დარწმუნებულნი, რომ ამ პირობათა შორის, რომელშიაც საზოგადოდ ჩვენი საქმენი ამყოფებინ, სხვათა შორის თეატრის საქმეც ვერ განვითარდება, მტკიცედ ვერ მოიგიდება ფეხს და ვერ დაგვირგვინდება,...

ჯაფით, შრომით, ენერჯით, ამისა თუ იმის მოღვაწეობით, რომელიმე დასისა და კერძო საზოგადოების მონდო-

მიღობით საქმე კვლავ აღდგება კვლავ დაიწყო მის წარმო-
ვობას, იქნება გადიშალას და გადიფურსქნოს კიდევ, თე-
ატრის საქმე როგორც იყო ამ სამის წლის წინად, მაგრამ
იგი ჩვენის ცხოვრების შექნებას ვერ შეადგენს, სიამაყედ
ვერ გავიქცევთ, ვიდრე გზა, დღეს არ არის კარგად
ხსნილი და განვითარებული. ჩვენ ისე ადვილად ვერ ავი-
ტანთ სხვა-და-სხვა მიზეზებისაგან სიმძლავრე პირობათა
გაველხას, როგორც სხვაგან იტანენ. მიღლიონები დაე-
ხარჯათ ჩესელებს თავიანთ ნაციონალურ თეატრის აშენება-
ზე, გამშენიერებაზე. უკვლავ მხატვარმა და ხელოვანმა ხელო-
სანმა ზედ დაასრულა თავისი ცოდნა და გამოცდილება და,
აჭა, როცა ჩესელებს უნდა ედღესასწაულნათ დიფის და ლამა-
ზის ეროვნულის თეატრის დაარსება, გახნდა ცუცხლი და სულ
ერთიანად გადაბუგა ჩესელებს ეროვნული — თეატრი. ტირიდა
სალსი ამ უბედურობის დროს, ამ თავიანთის შრომით და
ჯაფით მონადვარების გადაწვის დროს. ჩესელი პატრიოტები
იწვევდნენ სალსს ხელოვნობის ტაძრის კვლავ აგებისათვის და
უკვე დაასრულეს ხელმეორედ ახალი თეატრი...

ბანსხადებანი.

—
ქურონალი

‘ი ვ ე რ ი ა’

(წელიწადი მერვე).

მოძავალ 1884 წ. იანკრიდამ უურონალი «ივერია» გამოკვა
ყოველ-თთვე და თთვე იმავე სასით და სივრცით, როგორც
აქამოდე გამოდიოდა.

ხელის-მოწერა მიიღება:

რედაქციაში, რომელიც იმყოფება სიმონსონოვის ქუჩასედ
ნაზაროვის სასლებში, პირველი ვლასიგური გიმნაზიის უგან.
სადაც ზედა სართულში «დროების» რედაქციაა და იქვე, შუა
სართულში, რედაქცია «ივერიისა».

ძუთაისში, ჭილაძეების წიგნის მაღაზიაში, ბუღვართან.

ბათუმში, «წერა-გითსვის სასოგადოების სკოლის მა-
სწავლებელ მ. ი. ნათაძესთან,

ფასი ხელის მოწერისა:

მთელის წლით 7 მან., სოფლის მასწავლებელთათვის — 5 მან.

ქალაქს გარეშე მცხოვრებთ ამ ადრესით უნდა დაიბარონ
უურონალი:

Въ Тифлисѣ, въ редакцію журнала «ИВЕРІЯ»

სკედრი ფული ხელის-მოძწერბა უურონალის დაბარებისა.
თანვე უნდა გამოგზავნოს რედაქციაში.

რედ-ქტორი და გამომცემელი ილ. ჭავჭავაძე

მიიღება ხელის-მოწერა
 ამ 1884 წლისათვის
«დ რ ო ე ბ ა ზ ე ლ»
 (წელიწადი მეცხრამეტე)

თბილისში, «დროების» რედაქციის კანტორაში, სიმონსონოვის ქუჩაზედ, ნაწარავის სახლში, პირველი კლასიკური გამნაწიის უგან.

თელავში, ვანო როსტომაშვილთან.

ქუთაისში, ჭილაძეების წიგნის მაღაზიაში, ბუღვართან.

ბათუმში, «წერა-კითხვის» სკოლის მასწავლებელ მ. ი. ნათაძესთან.

ზორში, საზოგადოების დეპოში, ალაღო თუთავეთან.

ქალაქს გარეშე მცხოვრებთა ამ ადრესით უნდა დაიბარონ გაზეთი: **въ Тифлисъ, въ редакцію «ДРОЭВА».**

ფასი ხელის-მოწერისა

წლით (12 თვეით) 9 მ., 11 თვეით—8 მ. და 50 კ.
 10 თვეით—8 მ. 9 თვეით—7 მ. და 50 კ., 8 თვეით—7 მ.
 7 თვეით—6 მ. 6 თვეით 5 მ., 5 თვეით—4 მ. 50 კ., 4
 თვეით—4 მ., 3 თვეით—3 მან., 2 თვეით—2 მ., 1 თვეით
 1 მან.

სოფლის მასწავლებელთათვის წლით — 7 მან., 6
 თვეით—4 მან., 3 თვეით—2 მან.

სკედრი ფული ხელის-მოწერა გაზეთის დაბარებისათვისავე.
 უნდა გამოგზავნოს რედაქციაში.

გამომცემელი გ. ქარბუელი-შვილი.

რედაქციაში ი. მაჩაბელი

1884 წ. იანვრის თვიდან

ა. თბილისში

გამოცემა ყოველ-თვიური ყრმათა საკითხავი სურათებიანი
ყურნალი

ნ მ გ ა თ ი

პედაგოგიური ნაწილის დამატებით.

მთელი წლის გამოცემა ყურნალი «ნობათი»-ს იქნება 12 წიგნი, რომელიც ზედ მიწვევით შეადგენს 800 გვერდამდე დიდი ჭორმატისა და თითო წიგნი არა ნაკლებ 4 ბეჭდ. ფურცლისა.

ყრმათა საკითხავ წიგნისათვის საჭირო სურათები დამსა-
დებული იქნებიან პეტერბურგში.

ქრისტეშობის თვეში გამოვა ნიმუშად ერთი ნომერი, რომელიც უფასოდ დაურიგდება 1884 წლის ხელის-მომწერ-
ლებს.

ყრმათა საკითხავ წიგნში დაიბეჭდება: ლექსები, მოთხ-
რობები, ზღაპრები, სურათები სალხის ცხოვრებიდამ; ბიო-
გრაფიული მოთხრობები, მოგზაურობა, ეპიზოდური მო-
თხრობები ისტორიიდან, ამბები გეოგრაფიიდან და ბუნების
მეცნიერებიდან; იგაკები, ანდაზები, გამოცანები, შაირები, არი-
თმეტრიკული გამოცანები; სათამაშოები, რებუსები, სიმღერები
ნოტებით და სხვ.

დამატებაში—მშობელთა და აღმზრდელთათვის—დაიბეჭ-
დება: პედაგოგიური სტატიები მშობელთა და აღმზრდელთათვის
შესასებ ყმაწვილების აღზრდისა და სწავლისა (პირველ-დაწყები-
თი). კრიტიკული და ბიბლიოგრაფიული სტატიები პედაგო-
გიური თხზულებებისა. პედაგოგიური ქრონიკა ჩვენი და უც-
ხოეთის ცხოვრებიდან. ნარკვი. «ნობათი»-ს ფოსტა. განცხა-
დებანი.

დამოუკიდებელი მონაწილეობა აუჩინალ «ნობათა»-ს ადუ-
თქვეს და მიიღებენ: თ. აკ. რ. წერეთელი, თ. რ. დ. კრძის-
თავი, გ. ე. წერეთელი, თ. ნ. ტ. დადიანი, ი. ბაქრაძე, ე.
რ. ვახაშვილისა, ა. მ. მოჩხუბარიძე (ყაზბეგი) და სხვ.

აუჩინალზე ხელის-მოწერა:

აუჩინალი «ნობათა» ქალაქს გარეშე გაგზავნით და ქა-
ლაქში დარიგებით ეღირება წელიწადში ოთხი მანეთი. ცალკე
ნომერი ათი შაური. მარტო ნახევარი წლით ხელის მოწერა
არ მიიღება.

სოფლის მასწავლებელთ შეუძლიანთ გამოგზავნონ: თავ-
და-პირველად—2 მან. და შემდეგ: მაისში—1 მან. და ენკე-
ნისთვეშიც—1 მან.

რომელთაც ამ რიგათ ხელის მოწერა ჭსურთ, პირ-და-
პირ რედაქციას უნდა მიმართონ.

ხელის-მოწერა მიიღება:

თბილისში აუჩინალი «ნობათა»-ს რედაქციაში, ალექსან-
დროვის ბაღთან, ხაზინის ქვემოთ, თუმანიშვილის სახლ. № 7
და შაკერდოვის წიგნის სააგენტოში.

ქუთაისში—ჭილაძის წიგნის მაღაზიაში.

გორში—ეკ. ფურცელაძისას.

თელავში—ი. ვ. როსტომიშვილთან.

ფოსტის ადრესი: **Тифлисъ, въ редакцію педагогиче-
скаго журнала «Нобати».**

რედაქტორი-გამომცემელი ა. ს. ლულაძე.

ქ უ რ ნ ა ლ ი

«ქართული ბიბლიოთეკა»

(წელიწადი ბეორე)

ამ 1884 წ. იანვრიდან ყურნალი «ქართული ბიბლიო-
თეკა» გამოვა ყოველ თთუქ-და-თთუქ იმჟუე სსსით და სიერ-
ცით, როგორც აქამომდე გამოდიოდა.

ხელის მოწერა მიიღება:

ქუთაისში «ქართული ბიბლიოთეკის» რედაქციაში, რო-
მელიც იმყოფება თფილისის ქუჩასუდ დ. ლორთქიფანიძის
სასლში. თფილისში: — ბ. საჭარია ჭიჭინაძესთან, ჩარკვიანის
წიგნის მალასიაში. გორში: — ეკ. ფურცელაძისას. ბათუმში: —
იულია დაკითის ასული ჩხეიძისას. ფოთში: — ნატ. მაჭარა-
ვისას.

ფასი მთელის წლისა 6 მან.

ქალაქს გარეშე მცხოვრებთ ამ ადრესით უნდა დაიბარონ
ყურნალი: **ВЪ Кутаисѣ, въ редакцію журнала «ГРУ-
ЗИНСКАЯ БИБЛИОТЕКА».**

ხუდრი ფული ხელის-მომწერთა ყურნალის დაბარების-
თანავე უნდა გამოგზავნონ რედაქციაში.

რედაქტორი-გამომცემელი ეკ. ლორთქიფანიძისა.

სა 1-го января 1884 года

Въ Тифлисѣ будетъ издаваться
новая ежедневная (350 нумеровъ въ годъ) литературно-
политическая газета

НОВОЕ ОБОЗРѢНІЕ

подъ редакцію А. В. СТЕПАНОВА (бывшій редакторъ
«Юридическаго Обозрѣнія»)

Объемъ газеты — печатный листъ средняго
формата; программа—общая всѣмъ литературно-
политическимъ ежедневнымъ изданіямъ.

Подписная цѣна съ пересылкою и доставкою:
на годъ—10 руб., на 6 мѣс.—6 р. на 3 мѣс.—
5 р. 30 к., на 1 мѣс.—1 р. 50 к.

Подписка (городская и иногородная) и объ-
явленія (по 5 коп. за строку петита) принимаю-
тся въ Тифлисѣ, исключительно въ Газетномъ
Агенствѣ В. Шавердова; въ С.-Петербургѣ же и
Москвѣ—въ книжныхъ магазинахъ «Новаго Вре-
мени».

За газетою обезпечено постоянное сотрудни-
чество: кн. К. А. Бебутова. Вс. М. Гаршина,
П. А. Измаилова, С. Н. Кривенко, Н. Я. Ни-
коладзе, П. А. Опочинина, А. Н. Плсцеева, И. Ф.
Тхоржевскаго. Гл. И. Успенскаго, и Н. А. Шаврова.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА ГАЗЕТУ

„КАВКАЗЪ“

на будущій 1884 годъ

Газета будетъ издаваться совершенно на тѣхъ-же основаніяхъ, какъ и въ прошломъ 1883 году, по той же программѣ и подъ тою же редакціею.

УСЛОВІЯ ПОДПИСКИ: съ доставкою въ Тифлисъ: на 1 годъ—11 руб. 50 к.; на 6 мѣс.—6 р.; на 3 мѣс.—3 р. 50 к.; на 1 мѣс.—1 руб. 50 к.

Съ пересылкою иногороднымъ: на годъ—13 р.; на 6 мѣс.—7 р.; на 3 мѣс.—4 р.; на 1 мѣс.—1 р. 75 к.

Подписка принимается въ Тифлисъ, въ конторѣ газеты «Кавказъ», на Дворцовой улицѣ, въ домѣ Сараджева, № 5. Иногородные подписчики адресуютъ свои требованія; въ Тифлисъ, въ редакцію газеты «Кавказъ».

Иногородные могутъ подписываться лишь съ 1-го числа каждаго мѣсяца.

Редакторъ-издатель вв. Д. Г. ЭРИСТОВЪ

განცხადება.

ამა 1884 წელს ჟურნალს «ივერიაზე» ხელის მოწერა მიიღება მხოლოდ მთელის წლით.

ფასი მთელის წლისა შვიდი მახათი.

სელის-მოწერა მიიღება «ივერიის» რედაქციასა, სიმონ-სონოვის ქუჩაზე, 1-ს კლასიკურის გიმნაზიას უკან, საზაროვის სასახლეში, აგრეთვე შავრდოვის სააგენტოსა.

მუთაის ში, ჭალაძის მადასთან.

ბათუმ ში, წერა-კითხვის საზოგადოების სკოლის მასწავლებელ მ. ნათაძესთან.

ქაქას გარეშე სელის-მომწერთ წერილი და იუული შემდეგის ადრესით უნდა გამოგზავნონ:

Въ Тифлисъ

Въ Редакцію журнала «ИВЕРІА»

ვისაც ჟურნალი თავის დროზედ არ მიუვიდეს, ვთხოვთ, მალე აცნობოს რედაქციას.